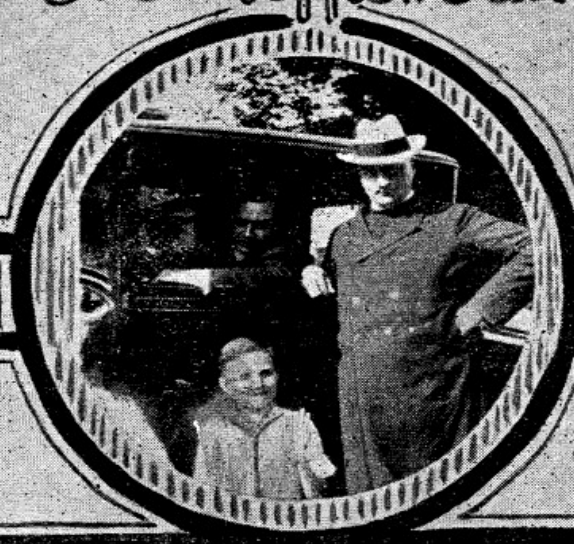

Szatmártól Chicágóig.

• Utiélmények
és
tapasztalatok.

• Dr. Scheffler János.

SZATMÁRTÓL CHICÁGÓIG

- Uti élmények és tapasztalatok. –

Dr. Scheffler János
teológiai tanár.

Uti élmények

Páris felé

Junius 2-án szerdán a délutáni vonattal indultam el a nagy útra, az Újvilág felé. Mihályfalván tul egy órával hátrább toltam időmérőmet és már középeurópai időjárás szerint folytattam tovább utamat.

Megsem állottam volna Parisig, ha Pesten nem kellett volna átvennem hajójegyemet és megvárnom két társamat: majtényi volt plébániám szülöttét és gyermekkori jó társamat, *Kerner Pista* kalocsai theologiai tanárt, — aki közben már nagyságos urrá avanszált és rektorát, *Wiederkehr József* dr. kanonok urat. Pesten még csatlakozott hozzánk *Pintér Pál* kúnszentmártoni káplán és négyen junius 4-én pénteken reggel 7 órakor a keleti pályaudvarról elindultunk és meg sem állottunk Párisig, ahová másnap d. u. 6 óra előtt érkezünk meg.

Az utazás simán, minden akadály nélkül ment, akárcsak a béke boldogabb éveiben. Csak a határrendőrök és fináncok jelezték közben, hogy új ország határához értünk. De ezek sem zavartak nagyon; megnézték az utlevelet, térdükretéve ráütötték a belépési pecsétet és rendben voltunk. A fináncok csak megkérdezték: nincs-e vámolni valónk — és békén hagytak. Persze senkinek sem volt tilos portékája. Csak a francia vámosok voltak kíváncsibb természetűek. Ugylátszik, ott erősködnek a fináncok, ahol gyengül a valuta.

Néma csodálattal robogtunk el a vastag hóval takart tíróli és svájci havasok tiszteletreméltó ősz feje előtt és mikor reggel a fölkelő nap csillogott a hópelyheken és nézte magát a zürichi tó tükrében, — lelkünk reggeli imaként elmondotta a három ifju imáját: „*Áldjátok havak és jegek és vizek és minden, ami bennük van, az Urat.*”

Bázelben volt az utolsó nagyobb megálló. Itt a svájciak átadták vonatunkat a francia vasutasoknak — és 10 perc múlva

már Bazel francia állomása fogadott bennünket Bále néven. Attól fogva a templomkeresztek fölött a kakas hirdeti — az új szokást és új országot.

Mühlhausen volt az első francia állomás. Sok küzdelem dult körülötte, míg végre Franciaországé lett és ma Mulhouse névre hallgat.

Legelső ember, akit itt franciául szólítottam meg, egy mozdonyvezető volt. De csak rázza a vállát. „Tán németül tud?”

— „Csakis úgy”, volt a válasz.

„Hát hogy lehet maga vasutas, ha nem tudja az állam nyelvét? Letette-e a nosztrifikáló vizsgát?” — A mi németünk erre is megfelel: „Az én masinám épenolyan jól megérti a német nyelvet is, mint a franciát.”

Belfort-tól Párisig egyhangu, hegyes-dombos a vidék. Csak itt-ott kapálnak sűrű vasvillával és szántanak három egymás elé fogott lóval. Minden nagyon fejletlen még. Az almafa még csak most virágzik.

Gálfi Domokos Argentína felé

Valahol Páris felé egyik társunk felfedezett egy búsmagyart. Két nap óta senkivel sem tudott beszélni, csak egy rutén cimborára talált. Nem értették ugyan egymást, de mindkettőjükön a Cunard-társaság jelvénye volt. Jelekkel és hajójegyük összehasonlításából kiderítették, hogy egy sors vár rájuk: Argentína. Mert a mi búsmagyarunk, becsületes Gálfi Domokos etédi gazda (Udvarhely vm.) is oda készül. 45 éves, erőteljes ember. Földje is van. De a háboru nagyon sujtotta s nem bírja kis gazdaságát talpraállítani, —azért szerencsét próbál. A fiait akarta volna küldeni, de azok nem voltak hajlandók, azért ő maga megy. Kifizette az ügynöknek a 3600 Leu utlevél díjat, 92 dollár utiköltséget — és most viszik.

Hova, milyen keresetre? Azt ő maga sem tudja. Arca elárulja, de ő mondja is, hogy már megbánta, menne is vissza, — de hát nem akar a falu példabeszédje lenni, hogy „imhol a Gálfi Döme nem mere a vizre menni”. — Hát mén Isten nevében.

Megkináltuk ebéddel, sörrel, neki adtuk elemózsiánk megmaradt részét, dohányra való is kapott — és elbucsuztunk.

Bucsuzóul felirtam neki a „*Szabad Szó*” címét és Domokos bátyánk megígérte, — mint jó székeley kálvinista magyaresküvel is fogadta, hogy irni fog sorsáról akár jó lesz, akár rossz, ha csak élni fog.

Megérkezés

Szombaton délután 5 óra tájban az utasok fészkelődése már jelezte Páris közeledtét. Csakhamar feltűnt a város fölött a 300 méter magas *Eiffel-torony* és egy pár perc múlva a *S. Suplice* kollégiumban voltunk. Két kalocsai társunk lakást is ott kapott, én a kis káplánnal a közelben egy nénivel kaptunk szállást. A nevét nem kérdeztük: magunk neveztük el dús bajuszáról „bajuszos néninek.”

Párisban

Ismerkedés

Az *sulpicianus* atyák tulajdonképpen világi papok, akik minden fogadalom nélkül közös életet élnek. A 17-ik században Olier hozta őket össze. Hatalmas szemináriumot és Páris egyik legnépesebb plébániáját vezetik. Este 8 órakor szeretettel várnak bennünket vacsorára. Megkezdődött az érdeklődés és ismerkedés. Beszéltünk a szemünkkel, a képünkkel, a kezünkkel, csak a nyelvünkkel nem nagyon sikerült. Mert a német nyelvről említést sem tettek. Latinul ők nem sokat tudtak, mi meg franciául nem tudtunk többet, mint ők latinul. Hát csináltunk egy olyan vegyesnyelvet: francia szókat latin és olasz ragokkal, olasz-szókat francia ragozással. Pista barátunk pedig bőven vegyített angolt is a készletéből — és kitűnően megértettük egymást.

Mindenekelőtt tisztáznunk kellett a földrajzi helyzetet. Mert igaz, hogy itt a közelben csinálták a trianoni békét, de már arra nem kapható a francia, hogy a keletibb országokról pontos földrajzi ismereteket szerezzen. Még Magyarországról csak tudtak. Ismerik Budapest szépségét, a tokaji bor hírét — és a Mária Teréziaféle „vitam et sanguinem”-et. De már Romániát keverik Csehországgal. Alig birtam elhárítani magunkról azt a dicsőséget, hogy a huszíták, nagyon mozgolódnak nálunk.

Érdeklődnek nemzetiségem iránt. Meg is magyarázom: Német eredetű, magyar nemzetiségű, román állampolgár, mindenek felett pedig katolikus vagyok. Prelekción tartok nekik pénzünkről is. Természetesen bölcsen elhallgatom a leu legutóbbi contreminjét. Elmondom, hogy a neve azért *leu*, mert erős mint az oroszlán. És három ilyen oroszlánt nagy gavallériával föl is ajánlottam a kedves házfőnököknek emlék gyanánt.

Mindjárt megérkezésünkön katonák tüntek föl az udvaron. Nézem őket. Fel-alá járnak a szép Mária szobor előtt és rózsa-

füzért morzsolnak... Papnővendékek. Krisztus katonái, — akiket a mai francia törvény katona-mundurba öltöztet. Esténkint összegyűlnek vacsorára és imára a jó páterek köré... és élesztik lelkükben a hivatás szent tüzét.

Egy vasárnap Párisban

Sokat irnak ma a francia katholicizmus jelen állapotáról. Egyesek égis emelik, mások korhadtnak és erőtlennek mondják. Csak érthető, hogy vágyodtam saját szememmel az „egyház elsőszülött leányának” szívébe tekinteni.

A vasárnapot erre szántam. Különböző időben és a város legkülönbözőbb helyein néztem be a templomok belső életébe. És amit láttam, felemelt: Annyi hitet és bensőséget, annyi lelkesedést és szeretetet, mint talán sehol. — Épen ezen a vasárnapon tartották Párisban az Úrnapját. Igaz, az állami hatóságok nem engedik, hogy a szentségi Jézust az utcán hordozzák körül diadalmenetben, — azok a körmenetek, melyek a templom belsejében folynak le, nem közelítik meg a mi úrnap körmeneteink külső fényét, de benső áhitatban talán felülmulják. Az első sorokban anyák vezetnek egészen apró gyermekeiket, aztán jönnek hosszú sorokban a leányok — hosszú fehér ruhában, fátyolosan, koszorúval, majd a fiúk, kisebb tanulók és egyetemi hallgatók, majd sok-sok férfi, égő gyertyával és végül a kisfiúk szórják a rózsalevelet a szentség elé. A S. Sulpice-templomban igen sok városi tanácsos vett részt; a Jézus Szíve templomban körmenet alatt a Credot énekelték, az Institut Catholique udvarán többszáz méteres uton gyönyörű futószőnyeget mintáztak — festett fűrészből. A S. Sulpice templomban igen sok az áldozó. Az óriási Sz. Szív templom zsúfolva volt, jó néhány ezer ember hallgatta a prédikációt. A többi templomban is igen szép számmal voltak hívek.

Amikor a mély hitnek e sok beszédes jelét láttam, de főleg mikor délután a Montmartre hegy tetején a monumentális Sacré Coeur (Szent-Szív) templomába léptem és annak szentélyén olvastam a felírást: „*Smo Cordi Jesu — Gallia poenitens et devota et grata.*” (Jézus szent Szívének — a bűnbánó, odaadó és hálás Franciaország), úgy éreztem, hogy ebben a városban a régi keresztény idők hite dolgozik — de új, pogány keretek között.

A két Páris

Bármily különösnek látszik is e kitétel — de helyes. Mert igazában kétféle Páris van.

Egyik Páris a világváros,
 a modern Babylon,
 az egyházüldöző, szabadkőműves pogány kormány Franciaországa,
 a régi gloire-on élőködő gögös Franciaország.

Ez a Páris mulató, kacér, feslett erkölcsű. Ez a Páris rikitóan kifestett arccal jár a boulevardokon és a Bois de Boulogneon és telerakja parkjait szeméremsértően nemöltözött szobrokkal.

Ez a Páris kiüzte sz. Genovéa templomából Páris védőszentjét és ujfajta „*nagy emberek*” Pantheonjává avatta azt; a középkori francia vallásosság 700 éves műremekét, a csodás Notre Dame-ot az emberi ész szentélyévé aljasította.

Ez a Páris szobrot emel a forradalom nagyjainak s minden templom homlokára rávési a *Liberté, égalité, fraternité* (szabadság, egyenlőség, testvériség) hangzatos jelszavát, de ugyanakkor kitiltja a hitoktatást az iskolákból és a szentségi Jézust Páris utcáiról, a. katolikus tudományt a Sorbonneről — és a katolicizmust a XX. században katakombai életre szorítja.

Annál buzgóbbak azok akik ebben a pogány városban is kitartottak. Szinte érzik, hogy nagy feladatuk van: kiengesztelni hazájukat az elhagyott Istennel és újra megtéríteni honfitársaikat. Meg kell nézni Páris templomaiban az imádkozó urinők és férfiak viselkedését és egész lényükről leolvashatjuk, hogy ezek tudatosan végzik az engesztelés nagy munkáját — honfitársaikért is...

És imájuk nem hiábaló munka. Az egyházüldözés könyes vércsepjeit is drágagyöngyökké változtatja. *Minél jobban érik a hivatalos elvallástalanodás nemzetelő gyümölcse, annál jobban észbekapnak a legjobbak Az intelligancia már nagyrészt újból buzgó katolikus. Most már a nép visszavezetése a nagy cél.* Egyletek dolgoznak, a templomi hitoktatást jól megszervezték, a katonakispapok a kaszárnyákban apostolokodnak *Már is látszik, hogy az üldözések teszik mindig nagygyá, a megpróbáltatások nagykorúvá az egyházat.* A szerzetesek annyi üldözés után vigan működnek. Megvannak ugyan a szerzetesüldöző törvények, de már csak papiron. Ma már nem meri a kormány üldözni azokat, akik a lövészárkokban küzdöttek hazájukért. Bajtársaik sem engednék üldözésüket.

Ugy érzem, hogy az a gyönyörű Jézus szive templom, mely egész Páris felett őrökdi a Montmartre tetején, ennek a katolikus ujjászületésnek jelképe. Itt állt az első párisi templom. Itt

halt meg hitéért az első párisi püspök: Sz. Dénes (azért Montmartre=vértanu hegy). Innen indult ki 400 évvel ezelőtt loyolai szent Ignác első csapata a világot visszahódítani Krisztusnak. És most is ez a montmartre-i fogadalmi templom, annak szép vezető gondolata fogja ujjászülni a bűnbánó francia népet.

Amint ezen elgondolkozom, elérek a *Chapelle du Martyriumhoz*, ahol Sz. Ignác első hat társával letette a szerzetesi fogadalmat. A kápolna előtt gyermekocsik. Bent gyermeksirás hallatsz Belépek — és egy evangéliumi jelenet játszódik le szem, előtt. Páris anyái ide hozzák csecsemőiket és a Szűzanyának ajánlják fel. Épen most is az anyák felajánlását vette át kitett Oltáriszentség előtt egy őszhaju jezsuita páter.

Szóval készül a francia katholicizmus belső ujjászületése. És pedig az *élite*, az intelligencia soraiban. Ez a lelkifolyamat öntudatos náluk. Jól tudják, — magyarázta egyik páter, — hogy a XVIII. században a felsőbb osztályok erkölcsi sülyedése és hitetlensége indította meg a forradalom és romlás lavináját, — most épen ez az osztály tartja kötelességének, hogy hitével és élete példájával a népet is visszavezesse az elhagyott és megbántott Istenhez. Ezt a szándékot olvasom ki a párisi templomok imádságos embereiből, az égő gyertyákból, a Credokból.

Ez a Gallia poenitens (bűnbánó Franciaország). *Ebből fog kinőni az új Gallia christiana* (a ker. Franciaország.) Már is olyan kimagasló alakjai vannak, mint a hitbuzgó Foch marsall, Castelnau tábornok, izig-vérig katolikus írók és akadémikusok..., a katolikus egyetemi mozgalmak ...

És ezt a katolikus tavaszt termékenyíti a forradalom vértanuinak vére.

Sajátságos találkozása a Gondviselés tényeinek. 1792. szeptemberétől csak egy egyszerü tábla hirdette a mai Institut Catholic udvarán az u. n. szeptemberi méiszárlás áldozatait: „*Hic ceciderunt Martyres*”. (Itt szenvedtek ki a vértanuk). Ma annak a kb. 300 ártatlanul meggyilkolt papnak vére kezd hangosan prédikálni a francia katolikusok millióinak. Ősszel készülnek a forradalom e vértanuinak boldoggáavatására . . . *Hic ceciderunt Martyres* . . . *Et sanguis est semen christianorum!* (És vérük nyomán sarjadnak az új keresztények!)

A Pantheonban.

Talán sehhol sem áll rikitőbb ellentétben egymással szemben a régi, keresztény Páris és a forradalmi Páris, mint a mai Pan-

theonban. A forradalomig Sz. Genovénának, Páris védőszentjének temploma volt. Ez a szent nő óvta meg Párist Atillától, az Isten ostorától és a párisi nép mindenkor úgy tekintett rá, mint legfőbb égi védőjére. De a forradalom alatt, — amint az ősi Notre Dame-ból kiűzték az Istent és az „ész istennőjét” állították oltárra, — úgy sz. Genonévát is száműzték ősi szentélyéből és új nagyságok hajlékává avatták. Homlokzatán ma ez az új felirat ragyog: *Aux grands hommes — la patrie reconnaissante.* (A nagy embereknek — a hálás haza.)

Az első „nagy ember,” akit a forradalom szentté avatott és itt temetett el, az istentelen Rousseau. Mellette a kriptában Voltaire, Sadi Carnot, Victor Hugo . . . és társai ... A bejárónál az első elnöknek, Gambettának a szíve ... — Ezek azok az új „nagyságok” ... Érdekes világot vet ezeknek a „nagy” embereknek világára az a koszorú, amelyet a vérengző Carnot sírjára az olasz szabaddóművesek tettek szószerint e felirással: *A SADI CARNOT LA MAS ** ITALIANA!* (Carnotnak, — az olasz szabaddóművesség.) *Ime a forradalmak és a világszabaddóművesség összefüggése!*

Az egész Pantheon egyébként a francia forradalmi eszmének és a francia gloirenak istenítése ... A falakat még a francia keresztény középkor életéből vett gyönyörű festmények ékesítik. Sz. Dénes püspök, Sz. Genovéva, Chlodwig, Nagy Károly és IX. szent Lajos életéből. Különösen szépek az orléansi szűzre vonatkozó freskók ... Ezeket mint emlékeket, mint művészi értékeket vagy talán mint a francia nemzeti genuisz és gloire beszédes jeleit kegyelettel meghagyták... De az egész templom szelleme pogány lett, Az oltár helyén hatalmas szoborcsoport, középen magasan a szabadság szobra e felirással:

Vivre libre ou mourir! (Vagy szabadon élni, vagy meghalni).

— Az oltárkép ez új „oltár” mögött egy egészen modern kép: a francia fegyverek győzelme és a német zászló letiprása. Felírás: *Vers la gloire!* (=A győzelem felé!)

Gloire et liberté! Ez ennek a templomnak két istennője, az új pogányság két bálványa: a forradalom szabadsága és a nemzeti őrvongás... Ezt prédikálják a benne elhelyezett újabb szobrok: az encyclopedisták magasztalása, („L'encyclopédie prépare l'idée de la révolution”), a névtelen katona szobra ... Rousseau pedig még nyitott koporsójából is kidugja a kezét és lobogtatja a forradalom fátykáját ... Írásai ma is forradalmosítanak.

A Panteonba már kétszer visszaköltözött Sz. Genovéva. Mikor 1815-ben, Napóleon bukása után először tért vissza, akkor

festették azokat a szép, keresztény témájú falfestményeket. Akkor helyezték el az oltár fölött a Krisztus mozaikot, jobbján sz. Genovévával és Jean d' Arc-kal, balján Franciaország védőangyalával és a sokatmondó felirással:

Angelum Galliae custodem Christus patriae fata docet (=Franciaország őrzőangyalát Krisztus megtanítja Franciaország végétére.)

A Pantheon hatalmas kupoláján 1870 ben rajta felejtették a keresztet. Amilyen mozgalmas Franciaország történelme, hiszük, hogy még egyszer visszaköltözik oda Páris jó szelleme, sz. Genovéva.

Versailles

a fényűzés és a glorie egyik főszékhelye.

XIV. Lajos, a napkirály nem szerette a S. Germainben levő királyi kastélyt, mert innen a kilátás S. Denysre, a francia, királyok temetkezési helyére szolgált. S. Germain a halálra emlékeztette, ő pedig életet és dicsőséget óhajtott. Azért építette óriási költségen Páristól 18 kilométerre ezt a fényes kastélyt és körülötte világhírű parkot. Azt mondják, míg el nem készült, állandón 36.000 ember és 6000 iga dolgozott rajta.

Attólfogva, immár 250 éve, ide futnak össze Franciaország történelmének szálai. XIV. Lajos és utódai innen kormányoztak. Innen szerzett XIV. Lajos Franciaországnak sok győzelmet és dicsőséget — hisz minden fényes terem és minden freskó erről beszél,— de itt vetette el a forradalom csiráit is a sok háboru, az udvar fényűzése és a hirhedt versailles-i erkölcsök.

A történelem egyik tragikuma, hogy e fényes palotában játszódtak le a francia történelem leggyászosabb eseményei is: itt gyűlt össze 1789-ben a rendek gyűlése, itt gyűlt ki a forradalom első lángja. A fényes versailles-i palota előtt lázongtak a francia asszonyok és követeltek kenyeret gyermekeiknek, innen hurcolták el a szerencsétlen királyi családot a Tuillieriakba — és onnan a vérpadra.

Mintha a rossz szellemek járták volna Versailles, azért Lajos Fülöp, a „polgárkirály” nem költözött XIV. Lajos kastélyába, hanem történelmi muzeumot állított fel benne, hadd hirdesse a francia nemzet dicsőségét. Két szárnyán óriási betűk hirdetik e célt: „*A toutes les gloires de la France.*”

De a sors továbbra is csak üldözte Versailles. Itt, a „*toutes les gloires*” palotájában érte a francia nemzetet a legnagyobb megaláztatás: a győzelmes porosz csapatok 1870 ben

itt ütötték fel főhadiszállásukat és a versaillesi tükörteremben kiáltották ki Sedán után a német császárságot.

Ettől fogva a pazar kertek, XIV. Lajos termei és önistenítő képei néma gyászt rejtettek 1919-ig.

Ma már ismét a győzelem helye Versailles. Itt mutogatják azt a márványasztalt, ahol 1919. június 19-én a németek aláírták a megalázó versaillesi békét. Vezetőnk félkezű ember volt. Egykedvűen magyarázott. Minthacsak azt akarta volna mondani — mit ér nekem az a dicsőség, mely nyomorékká és koldussá tett?

Különben Versaillesben feltűnően sok a félkaru muzeum-őr. Mintha a franciák szemmelláthatólag meg akarnák mutatni, hogy nem lehet eléggé megbüntetni azt a nemzetet, amely ennyi nyomort hozott rájuk... És félnek a *némettől*, mert „a németek nagyon nyersek és kiszámíthatatlanok...”

Trianon

csak egy ugrás a versaillesi parkban. Ezt is XIV. Lajos építette *Maintenon* grófnő számára. Ha szabad volt a zsidóknak évenként egyszer sirni Jeruzsálem romjain, akkor nekünk is szabad egy könnyet hullatni a trianoni márványcsarnokban, mely annyi édes emlékünkhöz és értékünkhöz serepléke. De még ebben is mostoha volt hozzánk a sors. Szerettük volna belülről is megnézni azt a szobát, ahol a trianoni szomorú ténykedés lefolyt, — de hétfői napon minden zárva. Így csak kívülről nézhettük meg annyi gond és magyar bánat keserves színhelyét...

Este a jó pátereknek vegyes nyelvünkön elmondtuk a látottakat. Azzal vigasztalták társaimat, hogy *Trianonban úgy is benne van a tria non* (három nem), nincs ok a tulságos szomorúságra

Bucsuzás Páristól.

Június 8-án délben még együtt ebédeltünk a Sulpicianus atyákkal. Ebéd végén Wierkehr kanonok ur felállott és magyar szokás szerint kedves latin dikcióval köszönte meg pazar vendégszeretetüket. Az öreg házfőnök meghatottan köszönte meg a dikciót és ezzel bocsátotta el: *Vivatis. Éljetek!*

A kis Teréz városában

Lisieux ma a katolikus egyház élő csodája, az egyházban lüktető élet és kegyelem csodás forrása. A kis Teréz a hívő lelkeknek attrakciója, a kőkemény katonasziveknek is meglágyítója.

Mintha csak az Úristen időről-időre az ő gondviselésének programjában szükségesnek látná, hogy kézzel fogható és le nem tagadható módon mutassa meg magát! A mai anyagias és anyagelvű világnak is, — mintha itt, Lisieuxban akarná megmutatni, hogy az ember nem csak test és vér, hanem van magasabb! rendeltetése, égi élete már itt a földön. Ha szabad próbálni a behatolást Magasságbelinek kifürkészhetlen terveibe, — így gondolom Lisieux és a kis Terézke égi küldetését.

A város

Ez a kis 15—20 ezer lakosu normann városka a Paris — Cherbourg felé vezető vasuti vonalon körülbelül fél uton fekszik. Ki tudna csak úgy részvétlenül elhaladni a kis Teréz városa mellett? Junius 8-án, d. u. 4 óra előtt a párisi St. Lazar pályaudvarról indultunk és d. u. 6 óra előtt már megérkeztünk a hegyoldal lassan emelkedő kedves, tiszta, ősi városkába. Régen püspöki székhely volt. Ez volt székhelye annak a *Chauchon* püspöknek, aki Jean d'Arc-ot, az orleánsi szüzet halálra ítélte. A francia forradalom után, mely a püspöki székhelyek számát jelentékenyen leszállította, Lisieux megszűnt püspöki székhely lenni. De ma is megvan 10-ik és 11-ik században épült gyönyörű és hatalmas székesegyháza (S. Pierre). A francia korai gótikának egyik legnagyobb remeke szelid ivelésű boltozatával, hatalmas kereszhajójával, gyönyörű festett üvegablakaival. Úrnap nyolcada lévén, épen az esti vecsernyére, körmenetre és szentségkitételre érkeztünk. Még a körmeneten is résztvettünk és különösen megcsodáltuk azt a bravurt, amellyel a ministrások a füstölőt kezelték. Persze itt is csak a templom belsejében folyt le a körmenet.

Ebben a templomban, a főoltártól jobbra van az a sz. Antal kápolna, ahol a kis Teréz atyjával vasárnapi szent-miséjét hallgatta, mielőtt véglegesen búcsút mondott volna a szülői háznak. Kis szobra beszél erről és e falirat:
„C' est dans cette Chapelle que Soeur Th. de l'Inf. J. avant son entrée au Carmel assistait aux offices de dimanche.” (Ez az a kápolna, ahol a gyermek Jézusról elnevezett Teréz nővér vasárnapi szentmiséjét hallgatta, mielőtt belépett Kármel zárdájába.)

Csodálatos találkozása a történelemnek! Jean d'-Arc és a kis Teréz szobra majdnem egymás mellett áll az ősi templomban: T. i. a XV. században itt ítéltek halálra az orleánsi szüzet: innen indult vértanuság máglyájára a haza megmentője. És mintegy 400 esztendővel később ugyancsak innen indul más utra, az életszent-

ség magasan ivelő utjára egy másik gyöngye leány, a lisieuxi szüz: hogy rózsaesőt hullasson nemcsak saját hazájára, hanem az egész kath. világra.

Még aznap este megkerestük a Kármel-zárdát, amelyet a kis Teréz életével megszentelt és a családi házat a „Buisonnets” városrészben. De egy sóvár tekintettel kellett beérnünk. Késő volt már. Egyet azonban elértünk: a sekrestyésnél helyet biztosítottunk, hogy másnap e templomban misézhesünk.

A Kármel temploma

Reggel 6 óra előtt már ott voltunk abban a templomban, melynek nemcsak látogatója és imádója, hanem sekrestyése is volt a kis Teréz. A cinteremben az ő kedves márványszobra köszönt bennünket. Előtte gyönyörű virágok özöne, amelyeket a kegyelet tesz minden reggel lábai elé. Mivel a misézésre jelentkező papok száma igen nagy, minden pap előre biztosítja helyét azzal, hogy előbb egy szentmisén ministrál. Én épen egy *H. Platel* nevű lens-i (Arras-egyházmegye) h. plébánosnak ministráltam és ő viszont nekem. Olyan szerencsés voltam, hogy a sarutlan kármeliták második alapítójának, keresztről nevezett sz. Jánosnak oltárához jutottam, aki védőszentem. Ezt az oltárt és a rajta levő szobrot a kis Teréz különösen szerette.

Sok pap jár erre a világ minden részéről, a missziós területekről is. Végiglapoztam névsorukat. Azt hiszem, román területről én voltam az első, aki ebben a szerencsében részesültem.

Ez a kis kápolna, — melyet azóta kibővítettek, — élőpéldája annak, hogyan becsüli meg az egész világ a szenteket a hitetlen XX.-ik században is. A főoltár fölötti gyönyörű szobor a kiz. Terézt ábrázolja, amint a Szüz Anyának és a kis Jézusnak rózsákkal kedveskedik. Felírása a Szent kedves modása: *Je veux passer mon ciel a faire le bien sur la terre* (Odaadnám az én menyországotam is, csakhogy jól tehessek a földön).

A templom boltozatáról hull a rózsaeső. A falak a világ minden részéből küldött szebbnél-szebb zászlókkal díszítve! *Országok és nemzetek hódolnak meg az előtt, aki életében oly kicsi akart maradni.* Az oldalkápolnák falát apró márványtáblák százai burkolják. — mind hálaírással a kapott jótéteményekért. Különösen megható, hogy ezek a hálasorok jórészt katonáktól jönnek. *A kis Teréz az ágyugolyók tüzeiben is sűrűn hullatta rózsaesőjét. És ezek a marcona katonák nemcsak márványtábláikat helyezték el, hanem érmeiket, háborus kitüntetéseiket is százával letették „kis Királynőjük”*

sirja elé. Egész falakat töltenek meg ezek a katonaérmek. Egy kürtös itthagya a trombitáját is hálaadója lerovására.

Legjobban egy *Thomas Taylor* nevű glascowi pap értette meg a kis Teréz szellemét, aki több oltárt is emelt a templomban, — egyet két paptestvére emlékére azzal a szándékkal, hogy a kis Teréz eszközölje ki Isten-szolgái számára a megszentülés kegyelmét és a hittérítők részére törhetetlen buzgóságot a lelkek üdvére.

A kis Teréz sirja

számára külön szép kápolna épült a Kármel templom jobboldalán. Falait szőnyegfestmény disziti megint csak a rózsákkal. Fent remek festett üveglakok a kis szent életét és csodáit ábrázolják, középen gyönyörű üvepkoporsóban nyugszik a szent. — mintha csak édes álmát aludná. A koporsó fölött az a Mária-szobor, mely reámosolygott. Jobbról-balról angyalok hirdetik ezt a gondolatot: Ha nem leszek olyanok mint a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába. — A kápolna ajtaját rács zárja el.

Ez a rács tudná csak elbeszélni, a világ hány tájáról jöttek ide hódolni és sziveket feltárni. A kápolna két oldalát fehér, égszínkék és rózsaszínű hortenziák ékesítik, — a szelid, kedves és ártatlan gyermek színei. A koporsó előtt a föld szép rózsákkal teleszórva, ezek jelképezik a kegyelem rózsaszőjét, mely e helyen hull az égből az emberekre.

A kétféle nagyság

Fényes királyi palotákból jöttem ide. De úgy érzem a versaillesi palota fénye és dicsősége szétfoszlik Isten alázatos szolgájának nagysága előtt. *XIV. Lajos nagy volt, mig élt, lakájok és udvaroncok kötelességszerűen hajlongtak előtte — és ma: senki! De ime, ez a 16 éves kis lány elvonul a világtól, ismeretlen áldozat akar lenni, és Isten így fölmagasztalja őt!*

Megnéztem a világverő Napóleon sirját — és levert; feltett kalappal, megilletődés nélkül vonultunk el a Pantheon alvilágában nyugvó „nagyok” előtt. De itt mindenki térdrehull, itt az egész világ önkéntelenül hódol, — könny és megilletődés nélkül senki sem távozik. Különösképen feltűnően sok férfit vonz a kis Teréz sirja... A férfi rendesen dugdossa érzelmeit. De itt hiába erőlködik, egy sem tudja elrejteni megilletődését a kegyelem élő vizei közelében. Adja Isten, hogy a kemény férfiszívek talajára is bőven hulljon a kegyelem régi rózsaszője!

A családházban

A kis Teréz családja a *Buissonets* városrészben, kedves kis emeletes házban lakott — csendes helyen, kedves kerttel körülveve. Itt csöppögtette bele a jó öreg *Martin Lajos* gyermekei szívébe Isten mélységes szeretetét. Úgy érezzük, hogy ennek a háznak környékét még most is körülengi az a hívő, katolikus szellem, melynek levegőjében a szentek szoktak fejlődni. Ennek a kis háznak meleg körében tanulta meg a mi kis szentünk Istent szeretni és imádni. Itt fejlődött özvegy édes atyja példáján a Martin-gyermek hivatása. Szinte ott látjuk ma is a kis ház és kert szent lakóit, amint e hely minden sarkát megszentelik. A kis Teréz hálószobája ma kápolna Régi alakjában, megvan még a családi ebédlő, látható a kis szent ágya és gyermekkorának kedves emlékei: játékszerei, kis konyhája, sakkasztalja, tankönyvei, térképe, irkája, írószerei, — *de ott van a család evangéliumos könyve is, amelynek szellemében az öreg Martin gyermekeit nevelte.*

Legmeghatóbb a kertben egy szobor. Egy szép napon a 15 éves kis Teréz előállott nagy kérésével: engedné atyja őt is Isten szolgálatára, Kármel-zárdájába. Óriási áldozat volt ez. De az Isten szíve szerint való atya ezt is meghozta. Szó nélkül beléegyezett. Azon a helyen, ahol ez történt, ma *Alliot* gyönyörű fehér márványszobra áll. Szeretném, ha sok apa nézné meg és tanulná el a szobron: Hogyan kell sok gyermeket felnevelni — és Istennek feláldozni!

Búcsúzás

Még egy utolsó búcsúlátogatásra mentünk a kis Szent sirje elé — és 10 órakor utnak indultunk Cheburgh felé. Mert este 6 órakor lesz a „behajózás” az Olympic-ra.

Elgondolkozom: Talán nincs a világnak, még egy országa, amely az utolsó két században gyakrabban és durvábban lázongott volna Isten és egyház ellen, mint Franciaország. — És mégis: a legújabb idők legnagyobb és legfeltűnőbb csodái itt tündökölnek: Paray le Monial és a Szent Szív kultusza, a csodatevő érem, Ratisbonne csodás megtérése, az arsi szent plébános, Lourdes, Lisieux, mind kiváló művei az isten kegyelem csodáinak.

Talán az Úr Isten meg akarja mutatni a világnak, hogy „a kövekből is tud teremteni Ábrahám-fiakat”? Avagy azért tesz így, mert sz. Pál szerint csodákra a pogányok között van szükség?

Ugy gondolom talán leginkább azért, mert Isten a maga nagy jóságában és a jók kedvéért kézzel foghatóan be akarja bizo-

nyitani, hogy a hitványok, a gonoszok rút hálátlansága dacára sem hagyja el „az egyház elsőszülött leányát”!

Utazás a tengeren

1926, június 12.

Az Atlanti-Oceán kellő közepén, az Olympic társalgójában irom e sorokat, e kuszált betűket.

Harmadnapja rohanunk már a mérhetetlen tengeren. Ma este leszünk a feleutján, három nap mulva, ha Isten is úgy akarja, a newyorki kikötőben.

Június 9-én 11 órakor Lisieuxből Cherbourghba indultunk. Három órakor szakadó, esőben érkeztünk a hajóállomásra. Itt találkoztunk a magyar papi zarándokcsapattal. Mind régi ismerősök, részben volt tanáraink és tanulótársaim. Vezetőjük *dr. Hanauer István*, a váci egyházmegye apostollelkü főpásztora. Köztük van *Varga Mihály*, az Örökimádás c. imakönyv szerzője, *dr. Schwartz Gusztáv* rákospalotai prelátus-plébános, *Vargha Damján és Tóth Tihamér* egyetemi tanárok, *P. Unghváry Antal* Sz. Ferencrendi provinciális, *dr. Wéber Pál* veszprémi püspöki irodaigazgató, *Madaras Aurél, Klobecz Sándor, Horváth Detre Zsámboki Pál*, tanárok, *Juhász János, Zimich József, Szántó Géza, Zsigovics Béla, Fauszt Antal*, mind papok, velünk együtt összesen 21-en. Világiaknak a budapesti amerikai konzul nem adott vízumot. Egyházmegyénk magyar részéből *Erdélyi Alajos* vitkai plébános mosolygó ábrázatát fedezem fel. Ő a legpirosabb, a legjobb kedvű. Nem fárasztja az ut. — hisz neki eleme az utazás. — A hercegprimás és többen már más hajókkal elindultak.

Hivatalos formák: szemvizsgálat, utlevél-és podgyászvizsgálat után este 5 óra tájban felszállunk a hajóra. Szép, nagy hajó, de mintha csaldódottnak érezném magam különbnk gondoltam a mi *Olympic-unkat*. Csak a fedélzeten tudtam meg, hogy ez nem a mi végleges óceáni otthonunk, az Olympic, hanem egy kisebb hajó, melynek csak az a rendeltetése, hogy a mély tengerre szállítson bennünket (tenda). Mert az Olympic olyan nagy óriás, hogy nem tud a kikötőbe jönni. De meg Cherbourgh a legnagyobb francia *hadi* kikötő. Hatalmas erődök néznek barátságos ábrázattal a szövetséges, Aglia felé. Ide idegen hajót be nem engednek, a szövetséges testvéreket sem. Egy negyedóra mulva már feltűnik a távolból egy fehér óriás, hatalmas árbócaival és 4 hatalmas kéményével.

Még néhány perc s a mi kis hajónk megáll mellette. Olyan hozzá-képest, mint egy kis pincsi kutya az elefánt mellett.

Milyen egy luxus-hajó

Az Olympic valóságos hajóóriás. A White-Star-Line egyik legnagyobb hajója. 46,439 tonnás (=46 millió és 439.000 mázsa.) Csak egy nagyobb hajója van a társaságnak, a 56,551 tonnás Majestic (a háboru előtti német Bismark). Azt mondják, hogy az Olympic édes testvére a szerencsétlenül járt *Titanic-nak*, amely 1912-ben egy jégheggyel ütközött össze és kb. 1500 utasával az Óceánban találta sirját. Az Olympic a háboru alatt hadihajó volt. Mint ilyen súlyosztette el 1918 május 12-én az U 103. jelzésű német tengeralattjárót, mint egy emléktábla megörökíti az I. osztályu szalonban.

Hossza kb. 300 m., legnagyobb szélessége 30—40., magasságáról némi fogalmat adhat az, hogy az ebédlő és kápolna felülről számítva a hatodik emeleten van; alatta még raktárok, gépek és műhelyek, a felső emelet fölött még a fedélzetek vannak.

Egy valóságos uszó város 3000 utas részére. Fő-utcája az a folyosó amely a hajó orrát a végével összeköti. 350 lépést kell tennünk a mi fedélzetünkötől, a hajóvégéről, míg hálófülkékinkhez, a hajó elejére érünk.

Vann benne villanyvilágítás és vízvezeték, gőz- és kádfürdő, tornaterem, olvasó, pipázó, zongora, mely mellett a fiatalok esténként ugyancsak járják a táncot. Van orvos, patika, borbélyműhely, bazár stb. — *Van a hajónak külön nyomdája, ahol külön napilapot adnak ki (Chicago Tribune Ocean Times) és közlik az utasokkal az óceán közepén azt, amit a rádió a világ minden tájáról idehoz. Így pl. jun. 13-án már megtudjuk, hogy New-Yorkban 300.000 ember fogadta a pápai legátust. Minden étkezéshez külön nyomtatott étlapott állit ki ez a nyomda.*

Ilyen óriási üzemhez természetesen rengeteg munkaerő kell. A személyzet 800—850 emberből áll. Ha több az utas, 950-re is felrug a személyzet. Sajnálkozással nézzük a szegény gépészek, fűtők, matrózok tömegét a füllesztő meleg kazán körül. *Ők szegények a mai fejlett technika áldozatai. Rabszolgák, akikhez képest a középkornak oly sokszor lesajnálta jobbágyai valóságos mágnások voltak, — Isten szabad ege alatt, friss levegőben, madárdal mellett, dalolva dolgozó emberi emberek... Ezek szegények nem is élnek emberhez méltó életet. Ők csak küllők, srófok és kerekek a hajóóriás gépein, páriák a nagy tőke szolgálatában.*

De megy is ám ez az Olympic éjjel-nappal napi 530— 580 csomó sebességgel. (Egy csomó, vagy tengeri mérföld (mile) =1800 méter. Tehát naponként közel 1000 kilométert tesz meg.) Igy teszi meg hat nap alatt a 3176 tengeri mérföld távolságot Cherbourg és New-York között. Csak egy szeli-szántja a 40—50 méter mély barázdákat az óceán felszínén. És a tenger, mintha fájna néki, — zug, súvit, sistereg. Sokan egész éjjel ebben a tengeri muzsikában gyönyörködnek kabinjokban, mely a hajó lelegején van. Oldalt, a turbinák táján csak úgy porzik a víz, és ha felbukkan a nap, szivárvány játszik apró cseppjein. Amerre a mi hajónk jár, 1—2 kilométerre százméter széles gáliczkékes országutat ír le a haragos kék hullámzó tenger közepén. El is hagyunk minden más hajót. Minden nap 2—3 gőzös mellett szaladunk el, mintahogy az autó elvágta a fiákeres ló mellett.

A turista osztály

Az eucharisztikus kongresszusra utazók majdnem mind „turista osztályon” utaznak. Ez az osztály a háború után lerongyolódott intelligencia osztálya. Régen a középosztálynak tellett II. osztályra, Ma csak a püspökök mennek I. vagy II. osztályon, a többiek, még a kanonokok, prelátusok és egyetemi tanárok is ezen a tiszteséges, de kissé legényes osztályon utaznak. Van külön fedélzetünk, — ahonnan azonban az eső napjában 8 —10-szer lekerget, — van társalgónk, pipázónk, szalonunk, fürdőnk. Az ebédlő elsőrendű, bőséges táplálékkal. Mutatóba mellékelek egy reggeli étlapot. — *Reggeli:* Barack befőtt, Zabkása tejben, Háromszorsült, Hering, Sült szalonna tükörtojással, Főtt tojás, Keksz, Lekvár, Tea, Kávé. Tessék választani!

Éjjeli szállásunk is igen jó. Mindenkinek külön kabin jutott. Én például 19. szám alatt egy 6 ágyas kabinba szállásoltam el magam. Nincs is semmi baj, csak nehezen tudunk megbarátkozni az óceán táncolásával. Mert állandóan rakoncátlankodik... és a társaság egyes tagjai az első éjjel után ugyancsak sárga arccal mutatkoznak, néhányan vagy 3 napig nem is mutatkoznak.

A hajó belseje

Aki még nem látta, annak fogalma sincs róla, mi minden van egy ilyen hajón. Egyik napon egy néhányan külön protecióval végigmehettünk összes helyiségein. Utközben láttuk a nyomdát, ahol a szedők éppen dolgoztak a „Chicago Tribun Qcean Times” legújabb számán, elhaladtunk az irodák előtt, ahol 3 írógép berregett, végigjártuk a konyhákat, ahol a szakácsok és kuk-

ták légiója készítette az ebédet 2000 éhes gyomor számára. Minden osztály számára külön konyha, más és más felszereléssel. Lent a hajó mélyén az óriási gépteremben 29 kazán zakatol felváltva. Ezek a hajó lovai, melyek 6 nap alatt átrepítenek bennünket az oceánon. 12 mérnök és 160 gépész-alkalmazott dolgozik itt. Négy dinamó a legelsőrendű felszereléssel szolgáltatja felváltva a villanyvilágítást. Fent a magasban a rádióállomás. Két társunkat meg is lepte egy-egy Amerikából jövő „*Marconigramm*” azzal, hogy **ÖRÖMMEL VÁRUNK**.

Visszajövet az I. és II. osztály csillogó folyosóin, puhaszőnyeges társalgóin, pálmás szalonjain haladtunk át — egyesek irigykedve, a nagy fénytől elkápráztatva. Ami fényt egy főúri szalonban vagy egy legfényesebb kávéházban össze lehet halmozni — az mind megvan itt... *Megvallom, engem nem kápráztatott el, hanem soha nem érzett módon lehangolt ennek a kérkedő luxusnak látása. Eszembe jutott nálunk az éhező emberek légiója, az elbocsátott tisztviselők, a lerongyolódott tanítók, haldokló katolikus intézményeink — otthon, és itt az emberek a mi pénzünkben milliókat pazarolnak csak a szem kápráztatására.* . . Mások ezeket költenek ölebeik hajójegyére és kosztyára.

Eucharistic Congress Party

A chicagói kongresszusra utazók, külön csoportot alkotnak. „Van néhány német, 3 lengyel püspök (a podlakai, cenztochwai és a poseni segédpüspök.) Legjobban a jugoszlávok tettek ki magukért. Kb. 300-an indultak el különböző hajókon. Velünk is igen sokan vannak 3 püspökkel: Rodic Rafáel belgrádi, Jeglic Antal lajbachi és Gnijdovec János skopljei (prizrendi) püspökkel. Különösen feltűnik köztük néhány hatalmas, bajszos franciskánusknak öles termete, akikben a bosnia-hercegovinai őshegyek őserije lüktet. Mind közt kimagaslik P. Blasius Jerkovic gorikai plébános (Hercegovina). Találgatjuk, hogy fog ez elférni a meglehetősen szűk és rövid ágyban közel kétméteres hosszúságával és 110 kgr. súlyával. Másnap ő maga ujságolta el, hogyan oldották meg a kérdést: előhivta a stewardot (felügyelőt), a helyszínen négyen haditanácsot tartottak és három ágyból készítettek számára egy elfogadható nyoszolyát. A stewardok maguk is igen jót mulattak az eseten — és beírták az Olympic évkönyvébe.

Ünnep a tengeren

Hajónkon két kápolna van felszerelve. Egy az I. osztályon. Itt miséznek a püspökök és egyházi méltóságok. Nekünk a turista

osztályon szintén van egy három oltáros kápolnánk, ahol naponként 20 — 30 szentmise is van reggel 4 órától 9-ig. Így teljeseedik Malakiás jövendölése. Nem elég nagy már a szárazföld a Magasságbeli dicsőítésére! Az Óceán is szentéllyé válik és annak közepéről is száll égfelé a szeplőtelen áldozat illata. Különösen kedves volt Jézus szíve ünnepe és Szent Antal napja a tengeren. A Szent-Sziv ünnepén reggel virágos Jézus-szíve kép fogadott bennünket a kis kápolnában és Jeglic püspök ur misézett. Sz. Antal napján pedig a belgrádi püspök, aki szintén Szent Ferenc rendjének tagja, misézett és horvátul prédikált. Utána P. Unghváry magyarul, Griffel plébános németül magasztalta a csodatevő szentet.

Az embereknek e hatalmas és tarka társaságát egy szívvé összekovácsoló, lelküket egyazon szent érzelmekkel eltöltő ünnepélyes hangulatot látva szinte önkéntelenül jut eszembe a nagy igazság: *Hiába, csak egy olyan hajó van, melyet Isten láthatatlan keze kormányoz: az egyház, Krisztus igaz egyháza, mely a háborgó tengeren, az óceán közepén is egy és szép — és utasai, bármily világrészeiről jönnek is, és bármely nyelven beszélnek is — testvérek az oltár körül, a Krisztus szeretetében.*

Megérkezés

Végre eljött a várva várt nap: az óceánjárás hatodik napja, június 15-e! Ennek a napnak estéjén kellett volna az Olympicnak befutnia az Uj Világ kikötőjébe. Ugy számlálgattuk az órákat, mint a gyermekek a napokat az ő gyermekéletük nagy dátumai előtt.

Azaz hogy mégsem úgy. Egyesek konokul kitarítottak a pesti időszámítás mellett. Hiába repült hajónk mindennap közel ezer kilométert nyugat felé, hiába toszogatták a hajó óráit minden éjfélkor egy-egy órával hátra. Ők maradtak az otthoni időszámítás mellett. És *Vargha Damjának*, — aki mellesleg legyen mondva, egésznap levelezőlapokat irt, úgy hogy töltő tollainak sorozata kimerült belé, — olyan jól esett napnyugtakor konstatálni: Ma éjfélkor nyugszik le a nap!

Sajnos azonban, az utolsó napokon nem láttuk a napot, sem lenyugodni sem felkelni. Óriási köd takarta el arcát és így hajónk csak lassított tempóban haladhatott. Közben minden öt-percben fülsiketítő túlköléssel adott életjelt magáról. Ez a túlkölés úgy hangzott az óceán fölött, mint a sebzett oroszlán üvöltése a sivatagban. Merem állítani, kegyetlen éjjeli muzsika!

Igy történt, hogy d. u. 6 óra helyett csak este 9-kor, — amikor Szatmáron éjfélután 3 óra van, — érkeztünk a new-yorki öbölbe.

Csakhamar egy kis hajó sietett elénk — és fogadott, A pilóta felmászott a kötélhágcsón a mi hajónkra. Attól fogva ő vette át a kapitány szerepét, azon a, szűk uton, amely a kikötő belsejébe vezet. Csakhamar kibontakozott előttünk New-York, éjjeliivilágításban...De ezzel a tekintettel be is kellett egyenlőre érünk, mint Mózesnek egy sóvár pillantással a Nebo hegyéről. A következő percekben már hatalmas kattogás jelezte, hogy lebocsátották a vasmacskát. Negyedmázsás láncszemei odabillincseltek bennünket és még egy éjjelen át az óceán lakói maradtunk:

De így is nagyon derült volt a hangulat. Még a legrongyo-sabbnak is felderült a képe. A hősök közül pedig nem egy megvallotta, hogy amikor a tenger-anya olyan fojtogató szeretettel ringatta kabinjában — bizony ő is csak úgy tartotta magát, mint az üres zsák. Legjobban *Horváth Detrének* derült fel, volt is rá oka. Nemanyira azért, mert a tengeri rémtől megszabadult, — de azért, mert 6 nap alatt ő vitte legtöbbre. Megtanult a hajón angolul. És pedig azt tanulta meg belőle, ami legnehezebb. Más ember tud angolul írni, ujságot olvasni, de az átkozott kiejtést nem bírja megtanulni. Ami barátunk nem tud ugyan sem írni, sem olvasni angolul, de *a kiejtést* —, azt oly tökéletesen eltalálta, hogy félholtra kacagtuk magunkat angol produkcióin.

Pillanatfelvétel New-Yorkról

A kiszállás.

A dollár város még mélyen aludt, mikor a hajókápolna oltáraitól már szállott égfelé a Glória és a szeplőtlen áldozat illata. Nyolc óra tájban, felhúzták a vasmacskát, de a mi hajóóriásunknak nem volt szabad saját lábán besétálni a kikötőbe, hanem jobbról-balról apró hajócskák csimspaszkodtak bele és úgy ráncigálták-taszigálták, mint mikor a gyermekek csimspaszkodnak egy hatalmas legény karjába. Sok pöfékelésbe és izzadságunkba is került, míg végre az 59. számú hajóállomás elé vonszoltak bennünket.

Amerika a szabadság hazája. A benszülöttek szeretnek is ezzel dicsekedni: Free country! (Szabad ország). A kikötőben köszöntött is bennünket a Szabadság istennőjének óriási szobra sugárzó arccal, fáklyát lobogtatva. Azt hihettük tehát, hogy a kiszállás egykettőre, a szabad ország receptje szerint fog történni. De nagyot

csalódtunk. Három rostán is keresztül rostáltak: előbb az orvos, utána jó két órán át a rendőr, végül a finác. 11 óra is elmult mire kiszabadultunk.

A hajóállomáson ismerősek várták már türelmetlenül hozzátartozóikat. Egyik szerető köszöntést, másik virágot kapott, addig is, míg leszállhat a hajóról. Irigykedve nézem azokat, akiket oly szeretettel fogadnak a vad idegenben. Nem is sejtettem, hogy rám is gondol valaki. És mégis — engem is várnak — volt majtényi hiveim: egy kis sápadtarcu cselédleány, aki az én lelkipásztori áldásommal távozott ezelőtt három évvel és nagynénje. Míg lelkemet egészen meghatotta ez a kedves figyelem, egy paptestvér ragadja meg a karomat és visz autójára. *Father Marczinkó*, a passaic-i plébános, *Tempfli Pista* papja. Mivel ő maga nem jöhet, F. Marczinkó szeretetébe ajánlott. A *S. Marys Home* (Szűz Mária Otthon), magyar apácái mindnyájunkat szeretettel fogadnak: zarándokokat és az itteni magyar „Fathereket”, akik amerikai módon; kurta civilben és fehér szalmakappal vonulnak elénk, — még a franciskánus és jezsuita pátereknek is ez a habitusa Amerikában.

Érdekes megemlíteni a taxisunkat is, aki szállásunkra vitt. Mikor meghallotta, hogy az autóban magyarul beszélünk, — ő meg magyar nótát füttyölt gépcsikójának.

Magyar ember maga? — kérdi P. Marczinkó.

Yes, — volt a válasz, — de már nem tudok magyarul.

Hogy hívják?

Rath, — volt a gyanut keltő felelet.

How dou You spell it? (Hogy szótagolja nevét?)

R-o-t-h, — volt a válasz.

Most már azt is tudjuk, *milyen magyar ember ...*

Mi tovább haladtunk, ő pedig tört magyarsággal fujta a nótát:

Lányok, lányok, lányok a faluban ...

58 emelettel New-York felett.

P. Marczinkó pártfogásába vett. Ebéd után karoncsipett bennünket Vargha Damjánnal:

Nézzük meg a *Woolvorth buildinget*. Azzal már megy is, már ahogy Amerikában szokás. Alig érjük utól a subwayig (földalatti villanyos). Mert amerikában, főleg New-Yorkban mindenki fut, ki gyalog, ki autón. De aki gyalog megy, az is csak a legközelebbi állomásig, hogy vagy a földön, vagy a föld fölött, vagy a föld alatt elfogja a legközelebbi villanyost. A rengeteg auto-tenger közepén néha egy-egy árva ló is huzza az igát... Ezek a lovak már

nem ijednek meg az autótól. Itt úgy mondják, hogy, már az autó ijed meg a lótól, olyan ritka látvány.

Érdekes ez a subway is. Jegyet nem kell váltani, hanem a bejáró keréknél 5 centet „egy nikkelt kell bedobni az automata perselybe és akkor megnyílik a bejárás: If You please, tessék 5 centért akár 4—5 óráig is mehet. Van is itt forgalom, főleg reggel 8 és este 5—6 óra tájon 2—3 millió embert lendít haza a subway a műhelyből vagy irodából.

Közben megérkezünk a világ legmagasabb épületéhez, amely Woolworth 5 és 10 centes boltjainak filléreiből emelkedett 58-emelet magasra. Liften az első állomás a 36-ik emeleten, az utolsó az 54-en van, négyet már gyalog kell megtennünk.

Megállunk a szédítő magas erkélyen és ámulva nézzük ezt a hirtelen felcseperedett városóriást. A gyárkémények fojtó füstje, a hajótülkölés, zakatolás mindenfelé hirdeti, hogy itt minden dollárszerzésre van berendezve .

Ezelőtt néhány száz évvel az indiánok még bölényre vadásztak e helyen, ma pedig dollárra vadászik hétmillió ember . . . Lenézünk az 58-ik emeletről. 10—12 emeletes házak úgy tűnnek fel e felhőkarcoló mellett, mint falusi viskó a nagy palota mellett ... És a házak között fehér szalmakalapok mozognak hajszott léptekkel ... a kenyér és a mód után . . . Bámuljuk New-York méreteit, gyors felserdülését ... de nem vagyunk elragadtatva New-York hajszott életéből. Father Marczinkó, aki közel 20 éve él itt, szintén nem tudott felmelegedni ... Az ő ideális lelkének mind máig is idegen maradt Amerika . . . Találó diagnózisát majd más helyen fogom előadni. Most legyen elég e pillanatfelvétel.

Mert ma nekünk New-York csak pihenő állomás . . .

Másnap jun. 17-én (csüt.) reggel már újból utra kelünk, Chicago felé, mely még kb. 1500 kilométerre van New-Yorktól, Néhány napja a pápai legátus nyolc biborossal tette meg ugyanezt az utat. Még mindenütt láthatók a fényes fogadtatás nyomai: fellobogóztott állomások, képes lapok, amelyek bemutatják, mint mutatták be a közbeső városok: Rochester, Bufallo és Cleveland hódolatukat. A „Rochester Evening Journal” igazi amerikai izlésre válló módon bemutatja nemcsak a kardinálisokat, hanem azt a négy szakácsot is „akiket az a megtiszteltetés ért, hogy kielégíthették az egyházfejedelmek étvágyát”, — sőt mi több, bemutatja azt a borbélyt is, akire a „nyíróművészek” választása alapján

esett az a dicsőség, hogy Bonzano kardinálist borotválhatta amerikai utazása közben ...

A chicagói kongresszus

Junius 20—24. napján néhány napra Chicago lett a katolikus világ középpontja. Itt folytak le a XXVIII. Eucharisztikus Világkongresszus hatalmas ünnepei olyan arányokban, amilyenekre eddig még nem volt példa az egyház 2000 éves történetében.

Ünnepi készülődés az utcán

Már néhány nappal a kongresszus előtt diszt öltött a város. Mikor a kongresszus kezdetét megelőző pénteken megérkeztünk, a város utcái már fel voltak lobogozva pápai- és amerikai zászlókkal, a kongresszus címerével, — de bőven volt az összes nemzetek zászlaiból is. Chicagó katolikus polgármestere városa dicsőségének tekinti, hogy a város külső pompában is tündököljön. Az ünnepek főszínhelye, a Stadium közelében remek új utak készültek ez alkalomra. A villamosok és autók falain felirások kérik a város lakóit, hogy a vendégekkel nagyon udvariasok legyenek, az autók szabályosan hajtsanak. For the honor of Chicago! Chicago becsületéért.

A szabályos hajtásra vonatkozó kérelem mindig indokolt Chicagóban, — de különösen e forgalmas napokban, mikor a kongresszusi zászlókkal diszitett gépkocsik egész tábora gurul a rémhosszu utcákon.

És a chicagóiak meg is fogadják a regulát „*Drive right.*” (Szabályosan hajts!) Még a sárga taxisok (Yellow taxi) is tudják a becsületet, pedig máskor — úgy mondják — a legbrutálisabb kiméletlenséggel hajtanak. A papokkal szemben pedig épen nagyon udvarias mindenki. Ha egy auton papot pillant meg a rendőr, soronkívül átengedi. Ha pedig egyházi méltóság autója jön, előtte motorbiciklin egy rendőr fülsiketítő szirénsipolással jelzi, hogy minden jármű térjen ki neki.

Papi ebernek ezekben a napokban nem lehet gyalog mennie. Alig mentünk néhány lépést, egyszer csak mellettünk termett egy autó, gazdája barátságosan felhívott és elvitt célunkhoz. Ráadásul még nem egyszer néhány dollárt is nyomott a tenyerünkbe. — egy misére — és udvariasan megdicsérte angol beszédünket

Azt mondják a chicagóiak, hogy máskor is nagy forgalom van ebben a hárommillió városban, — de e napokban beláthatatlan az autók tömege, melyek sokszor 4—5 sorban, százával egymásután törtetnek az ünnepségek színhelyére.

A kongresszus eseményeinek sorrendje, lefolyása ismeretes. Én inkább néhány vezető eszmét akarok itt kiemelni.

Az első nap ünnepségeit néhány szóval így jellemeztetjük:

Amerika hodolata Krisztus földi helytartója előtt.

Bonzano biboros az első pápai legátus, aki Észak-Amerika földjére teszi lábát. Oly esemény ez, melyre egész Amerika büszke, de különösen a katolikusok végtelenül boldogok. Ugy érzik, hogy ezzel a Szentszék hivatalosan is elismerését fejezi ki az Unió 20 millió katolikusának áldozatos hűségéért.

Az amerikai nemzeti öntudat megneemesítve a katolikusok rajongó örömétől, valóságos diadaluttá tette a biborosok utját New-Yorktól Chicágóig. Chicágó városa 19-én, szombaton este a *Colosseum* óriási termében rendezett a biborosnak olyan fényes fogadtatást, amilyenre alig volt még példa. Az üdvözlő beszédek közül különösen feltűnt Illinois állam kormányzójának beszéde. Azt fejtegette a halgatóság viharos tapsai közt, hogy még az üzleti és gazdasági életnek is egyedül biztos alapja a keresztény erkölcs, mely viszont csak a katolikus hiten alapulhat. . .

Másnap, június 20-án történt a pápai követ hivatalos fogadása a *Holy Name* (Szentnév) katedrálisban. A papság már 10 órától kezdve gyülekezett a közeli Quigly szemináriumban ... A szemináristák fuvózenekara kíséretében indult el az ünnepélyes menet a székesegyház felé Elöl a szerzetesek tarka raja, utánuk a világi papok hosszú fekete serege következett, majd a prelátusok és püspökök piros öltönye beláthatatlan sorokban és legvégül 12 biboros a világ minden tájáról... A szép nagy gotikus templom majdnem egészen megtelt a papsággal ... fehérekkel és négerekkel, még indus pap és kínai is volt köztünk. A templom belsejébe csak a legkiváltságosabb világiak juthattak be. De kint az utcákat elözönlő tömeg is mindent hallott. A templom négy oldalán hatalmas loudspeakerek (hangosan beszélők) utján hallgatták a gyönyörű kórust, a prédikációt és a szentmisét.

Valami csodálatos szerszám ez a loudspeaker. A templomtól köröskörül egy kilométer körzetben lehetett hallani mindent. *És megható volt látni, mint térdel le félmisére a nagy tömeg az*

utca kövén,.. selyemruhás ladyk és rózsafüzéért imádkozó előkelő urak az egyszerű munkás emberrel együtt... Az egyedüli Úr előtt. — Chicago itt kezdi hódolatát.

Hódolat a szentségi Jézus előtt

Azaz nem is ezzel az utcai hitvallással kezdte, hanem még reggel korán 5 órakor Chicago minden templomában sz. mise volt és azon végezték a hivek és zarándokok sz. áldozásukat. Már előtte való nap minden templomban ostromolták a gyóntatószékeket és másnap Mundelein biboros örömmel állapithatta meg, hogy *nemcsak egy millió szentáldozást és, hatezer sz. misét ajánlhat fel a Szentatyának hanem jóval nagyobb számot.* Azt mondják különben, hogy különösen itt Chicagóban kitűnnek a katolikusok a gyakori sz. gyónásban. Heti és napi áldozó is igen szép számmal van, — de havi szent gyónását minden valamire való katolikus elvégzi. Nemcsak a nők és-gyermekek, hanem férfiak is igen nagyszámban. *Sehol nem láttam még annyi példaadóan imádkozó férfiut, mint itten.*

Ez a mélységesen vallásos nép a világ minden tájáról özsze sereglett zarándokcsapatokkal mutatta be hétfőn (junius 21-én) hódolatát a Szentségi Jézusnak a Stádiumban. Ilyen hódolatot — külső, grandiózus, igazán amerikai méretű hódolatot — talán még sehol sem adtak Jézusnak.

A *Stadium* (angolosan kiejtve: Sztédiom) hatalmas szabadtér sport- és katonai mutatványok számára („Soldier's Field”) A tér középső mezőjét körben amfiteátrumszerűen lépcsőzetes ülőhelyek veszik körül 40—50 lépcső magasságban. Több mint 200.000 ember részére van benne ülőhely. Ennek a hatalmas körnek egyik végén állították fel az óriási aranyos-baldachinos oltárt a római sz. Pál főbazilika oltárának mintájára A menyezetről aranyos betűk ragyogták a világ négy tája felé: **Ecce Agnus Dei** (*Ime az Isten báránya*). Az oltár kb. 90 lépcső vezet fel. Körülötte 12 trón a biborosok részére és külön a pápai legátus részére,

10 órakor kezdődik a felvonulás. A nézőtér egyik lépcsőjén állva nézem az óriási népvándorlást a Krisztus oltára felé. Látványosságnak is festői ennek a tarka embertömegnek áradó hömpölygése, — gondolatnak pedig épen felséges. Ott ál közepén az áldozati oltár... E közé seregelnek a föld összes népei. *Itt nincs győző és legyőzött...Itt csak testvérek vannak, Krisztusnak az elsőszülött testvérnek a követői. E körül az oltár körül oly szép összhangban lengenek a pápai és amerikai zászlók közt a világ*

összes népeinek zászlai... A felvonulás közben a középén, a magas emelvényről sorban játszsa a zeneker a világ nagy nemzetének himnuszait. Épen egy német csoport közepén ültem. Meghatottan állanak föl az ő himnuszokra, többi nemzetek a sajátukra. Szeretik hazájukat és mégis tudják magukat Jézus előtt testvéreknek érezni... Keresem az én két zászlómat, a régi hazámét és a mostaniét. És felfedeztem mind a kettőt. Egyik oszlopon meg épen ölelkezik a magyar és román trikolor... Bár otthon is kezdenők megérteni és megérezni a nemzeteket átfogó krisztusi gondolatokat.

Eszembejutnak az internacionálék, a népszövetség gyűlései, a különböző leszerelési és nem tudom miféle konferenciák... *Jöjjenek ide a világpolitika irányítói. Itt és egyedül így csinálódik a világbéke. A szentségi Jézus oltára előtt egyformán szent minden zászló és minden himnusz, és szent minden ország nyelve. Itt nemcsak az angol, amerikai és ausztráliai püspökök beszélhetnek az ő nyelvükön, hanem Dubois párisi és Charost rennesi-i főpásztor francia nyelven magasztalja Jézust, Garcia püspök spanyolul, Piffel és Faulhaber biborosok német nyelven tolmácsolhatják érzelmüket — és Magyarország primása örömtől könnyező népe előtt magyar nyelven szólhat. „A magyar nép nevében megköszönöm, hogy magyar nyelven is üdvözölhetem azt a Jézust, akit a jó magyar nép mindennapi köszöntésben így dicsőít: Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus”.*

Miközben könnyes szemmel gondolkozom e felséges krisztusi testvérülésem, özőnlük a tengernyi nép... Kíváncsian nézzük a gyermekek felvonulását. Mert a mai nap, sz. Alajos napja a *children-day* (gyermeknap.)

62 ezer gyermek özőnlük hosszú sorokban, fehér ruhával és fehér lélekkel a Gyermekbarát elé. Egy óráig is eltart a felvonulás, míg végre megtelik a Stadium közepén az óriási mező a gyermekek tarka karával. Ismét fehérek és a négerek csoportja vegyesen. Mind akarja énekelni a Missa de Angelis-t (az angyalok miséjét). Isten angyalkara a földön... Dicsőségének angyszívü éneklői... Krisztus országának fejlődő reményei.

Talán e gyermekek ártatlan imája fogja közelebb hozni a világhoz az Agnus Deit és az ő békéjét, mikor 62.000 gyermek szívéből tör elő az ének: *Dona nobis pacem ...* (Adj nekünk békességet.)

Közben felhangzik az ezüst kürtök szava. A papi felvonulás is vége felé jár. Az oltárt már körülüli a papok és szerzetesek jó

néhány ezernyi csoportja, a prelátusok piros ruhában, a püspökök infulával... *Jön a Szentatya követe bitorostársaival.* Leirhatatlan az az öröm, lelkesedés, éljenzés és taps, mellyel az egész világ katolikusai fogadják a pápa követét. Hiába, nincs több olyan király a földön, mint Krisztus földi helytartója.

Az ünnepi nagymisét *Bonzano* biboros, pápai követ mutatja be a világ összes nemzetéért. Az énekkart a 62.000 gyermek szolgáltatja. Amikor *Singenberger* karmester fölemeli dirigáló pálcáját és felhangzik a sok gyermek ajkáról a *Kyrie eleeyson*, nem marad szem szárazon. És ezek a kedves csepségek oly precizen, oly egyöntetűen énekelnek, hogy egyenesen bámulatban ejtenek mindenkit. Amikor offertóriumra azt éneklük: *Panis angelicus fit panis hominum* (Az angyali kenyér emberek kenyerévé lesz), — úgy érzem, hogy ez a jövő nemzedék himnusza, egy szebb, krisztusibb élet nagyszerű programja.

Valami fölséges, mennyei jelenet volt az Úrfelmutatás, — mikor az ezüstkürtök lágy és misztikus hangja jelezte az alázatos Krisztus leszállását... A Stadium egyik oldalán a Michigan-tavon a hajók kürtölése, másik oldalán az Illinois Central vasut állomásán a folyton száguldó vonatok robogása, éktelen harangjelzése és csunya kormos füstje jelezte az amerikai világváros zajos, mozgalmas keretét — és a közepén egy oltár, melyre leszáll az Ég Királya és egy millió ember a föld minden sarkáról hódol Neki, mint Urának és Királyának. Egy milió ember állja körül az oltárt. A loudspeaker és radio gondoskodik róla, hogy sok millió ember egész Amerikában ezer-mérföldes távolságból — lélekben szintén részt vehessen az alázatos Krisztus dicsőítésében. Itt e napokban megvalósult az a nagy gondolat, amelynek az idei esztendőttől kezdve külön ünnepet szentel az egyház, *hogy Krisztus a népek királya.*

Az élet kenyere

Ez a mély és magasztos keresztény gondolat karöltve járt a keresztény hitélet sarkigazságával, hogy t. i. a keresztény élet forrása és fenntartója a legméltóságosabb Oltáriszentség. Ez a két gondolat volt az egész kongresszus vezető eszméje. A nagy nyilvános ünnepeken Krisztus királyságának gondolata volt az alaptónus. A kongresszus szellemi részében, a beszédekben és szakosztálygyűlésekben pedig a másik gondolat: hogy egyedül az Oltáriszentséghez való visszatérés javíthatja meg az emberiséget.

Maga a Szentatya kívánta, hogy ez legyen az előadások főtárgya. És a kongresszus végig e programot követte. Az eucharisztikus élet szép megnyitója volt a vasárnapi egy millió áldozás, vasárnap este pedig Chicago minden templomában a „szent óra”. Ez a gondolat dominált a beszédekben. De legplasztikusabban a stádiumi ünnepeken domborodott ki. A hétfői nap a gyermekeké volt. Ez a nap volt talán a legkedvesebb. Mintegy eleven szemléltetése és megvalósítása a krisztusi hívásnak: Engedjétek a kisdedeket hozzám jönni. Kedden az anyák tizezrei álltak ugyanott, ahol előtte való nap gyermekeik. Az anyák szentelték magukat a szentségi Jézusnak. Este pedig, amikor a világvárosok férfinépe léha vagy épen bűnös örömeiket szokott keresni, a katolikus férfiak hadseregei: a szent Név társulata (Holy Name Society), a Kolombus lovagok (Knights of Col.) vonulnak fel égő gyertyával a Stádium porondjára — hűséget esküdni a Krisztusnak. Szerdán a főiskolai hallgatók, fiúk és leányok álltak körül az oltárt. Ezek fogják a közel jövőben mint az ország vezetői közelebb hozni Amerikát Krisztushoz. Bucsuzónak, az előkelőbb vendégek emlékérmét kaptak. Egyik oldalán Chicago biboros-érseke látható, akinek főérdeme a kongresszus rendezése, a másik oldalán egy áldozópap osztja az élet kenyerét. Az égi kenyeret osztó pap, ennek a kongresszusnak valóban legszebb gondolata és legtalálhatóbb emléke.

A befejező körmenet

A eucharisztikus kongresszusok legszebb manifesztációja a szentségi körmenet szokott lenni. Ez idén e körmenet színhelyéül nem magát Chicagót választották, mert itt lehetetlen lett volna annak a tengernyi népnek felfejlődése, — hanem áttették a körmenetet a várostól kb. 45 milera fekvő Mundeleinba. Itt létesítette Mundelein biboros az ő nagy szemináriumát, talán a világon a legideálisabb elhelyezésű papnevelő intézetet egy hatalmas park közepén, gyönyörű tó mellett.

Három autót és két vaspálya vezet oda. Már előtte való napon indult meg a zarándoklás. Sokan félték tőle, hogy a nagy tömeg miatt a körmenet napján lehetetlen lesz kijutni. A biborosok is már június 23-án délután indultak és ott háltak. A tömegtől való félelem nem is volt indoktalan. Bár minden 2—3 percben indult egy hosszú vonat, mégis oly zsufolt minden, hogy sokan lemaradtak. A szeminárium és templom körül valóságos autóerdő állott már, mikor mi délfelé megérkeztünk. Délfelé, mert kereken négy óráig jöttünk a vonaton, — végig talpukon

álva. Akkorra a nagymisének már vége is volt és készültünk a nagy körmenetre, mely déli egy óraker indult meg a tó körüli uton. A Kolumbus lovagok kivont karddal, diszben és cilinderrel állottak sorfalat. Papok rózsafüzért imádkozva és latin himnuszokat énekelve haladtak, a 800.000 hívő a sorban vagy az út mentén felállva velünk imádkozott és énekelt.

A muzsikát a körmenethez maga az ég adta. Villámlás és dörgés váltakozott fejünk felett. Egyszerre csak lassan, majd sűrű cseppekben megindul az eső és nagy záporrá fejlődik jéggel vegyesen. De a menetet ez nem zavarta. Papság és nép csak ment tovább a kb. 5 percre tartó jégesőben. Bőrig áztunk, de úgy fogta fel mindenki, hogy ez is Isten dicsőségére történt. Mintha megakarta volna mutatni, hogy egyedül ő az Úr.

Egyébként a jó amerikaiak egészen kedélyesen fogták a dolgot. Mikor elállott az eső, ezer és ezer ajak rágyujtott a hála himnusra: Téged, Isten, dicsérünk ... És a menet végén, szánakozva és mégis mosolyogva néztük az agyonázott öreg püspökök és biborosok felvonulását . . . vörösre festett karinggel, csepegő-csorgó ornátussal ... Csak annál alázatosabb lélekkel borultunk le a Legszentebb előtt ...

A vonatok gondoskodtak róla, hogy még Mundeleinben meg is száradjunk. Az amerikai papok kedélyesen leterítették felsőruhájukat a gyepra száradni, — közben ők maguk is megszáradtak a napon. Az állomásokon oly óriási tömeg várta a Chicagóba induló vonatokat, hogy valóságos ostromba került bejutni ... Az elájult hölgyekkel két pavillon ágyai is megteltek. Sokan csak az éjféle órákban jutottak haza.

A chicagói kongresszus mérlege

A eucharisztikus kongresszusok története a múlt század nyolcvanas éveig nyulik vissza. A b. e. Piérre Jules Eymard, az Oltáriszentség kultuszának nagy apostola és egy tanítványa Marie Tamissier gondolt először arra, hogy e nagy szentség dicsőítésére a világ összes katolikusait összehozza. Fáradozásukra előbb Franciaországban és Belgiumban indultak meg a kongresszusok, majd a világ minden városában hordozták körül a szentségi Jézust, míg végre az eucharisztikus kongresszusok az egyház nemzetközi megnyilvánulásává lettek, ahol Krisztus imádói az egész világról összesereglenek. A chicagói kongresszus e gyűlések sorában a 28-ik.

Az utóbbi évtizedek alatt minden kongresszusnak megvolt a maga külön jelentősége és külön bája. A jeruzsálemit az utolsó

vacsora termének közelsége tette kedvessé, Rómában a Kolosszeum vérrel áztatott porondja, Bécsben, Madridban katolikus dinasztiák teremtettek gyönyörű keretet; Lomberben, Amsterdamban a hosszu elnyomás után a katolikus újjáéledés kiindulópontjai voltak az eucharistikus kongresszusok.

A chigagoi kongresszus méreteivel felülmulja mindegyiket. Itt már nem százazrekről beszélnek mint az előző kongresszusoknál, hanem 2—3 millió volt a részvevők, az imádók száma.

Amerika a nagy arányok országa. Amerikában azt tartják nagynak, szépnek és kedvesnek, ami hatalmas méreteivel tűnik ki. — Azért az amerikai katolikusok a legszebbet és legnagyobbat akarták adni, amikor eddig nem látott hatalmas tömegeket vezettek Jézus elé.

De ezek a százazres, sőt milliós tömegek nem voltak holt tömegek. Lélek volt bennük. Mélyen imádkozó és Krisztusért lángoló lélek. És Krisztus országáért lelkesülő lélek. A világháboru óta nem volt még ilyen összejövétel, mely a népek testvérülésének a gondolatát oly szépen kidomborította és előmozdította volna. Ez volt talán ebben a kongresszusban a legnagyobb külön érték.

Megmutatta, hogy a katolikus, egyház egy bámulatosan egységes, jól megszervezett hatalmasság, mely többet tehet a népek igazi békéje és boldogsága érdekében, mint bármely politikai hatalmasság.

És megmutatta az utat is, — nemcsak elméletben és de-mostrációkban, hanem példában is szemünk elé állította azt az igazságot, melyet a szentatya úgy ki akart emelni: Ne várjuk a lelkek megújódását mástól mint az élet kenyerétől a fölséges Szentségben.

Clevelandi napok a földiek között.

Azaz nem is jól irom, mert idestova, clevelandi hetekről kell már beszámolnom. Amerikai utamban Chicago után ide vágyódtam legjobban. Chicagoba vonzott az emberiség Királya, a szentségi Jézus; ide Clevelandba pedig azok a jó emberek, akik legközelebb állottak hozzám, — a szatmármegyei földiek, egy szűkebb hazának a gyermekei. Mert tévedés volna azt hinni, hogy csak két Szatmármegye van: egy magyarországi- és egy romániai;

van egy harmadik is, az *amerikai Szatmármegye*. És ez Clevelandban van. Főhelye a *Buckey Road* (olv. Bakkáj ród) utca.. Ezeknek a messzire elszakadt földieknek akartam a Szamos, Kraszna, Homoród, a Bükk és erdői vár üdvözetét átadni, munkától fáradt kezüket megszorítani és főleg az én volt majtényi hiveimnek személyesen is megköszönni, amit 1923-ban kérő szavamra tempломunk javára szeretettel és bőkezűséggel áldoztak.

Junius 25-én, pénteken reggel bucsut mondtam hát chicagói házigazdámnak, *Müller János* földimnek, aki rokonaival együtt minden jóval elhalmozott, és elindultam Cleveland felé. Itt is szatmármegyei honfitárshoz, *Toma Istvánhoz* szállottam. Toma Pista ugyanis vesztére a télen otthon járt Majtényban. Még akkor fölajánlotta vendégszeretetét. Én pedig nem voltam rest elfogadni szives meghívását. Este 6 óra tájban, 8 órai vonatkozás után megérkeztem Clevelandba. Az állomáson rögtön telefonáltam: Garfild 441. — Leendő házigazdám rögtön jelentkezett és 20 perc múlva már rám mosolygott Toma Pista piros arca és vitt autójával a füstös-kormos városon át lakására.

Mert egyszersmindenkorra méltóztassék tudomásul venni, hogy Amerikában nem járnak az emberek gyalog. Itt a távolságok egy város keretein belül is óriásiak, az idő pedig pénz. Hát azért alig van család, amelynek „káréja” ne volna. A mi atyánkfiak is mind autón járnak. Meg is érdemlik, hiszen ők izzadnak a faundryk-ban (vasöntő) és különböző acélgyárakban. Legalább annyi élvezetük legyen, hogy a füstös gyár terméke néha-néha kivigye őket a szabad természetbe, Isten tiszta kék ege alá jó levegőt is élvezni, vagy egy „piknikre” (kirándulás)

Az első napokban általános tájékozódást akartam nyerni a városról és a bevándoroltak általános helyzetéről. Cleveland szintén amolyan amerikai tempóban megnőtt város, mint New-York, vagy Chicago, — csakhogy valamennyivel kisebb arányokban. Alig százéves város és ma közel egymilió lakosa van. Népességre Amerika városai közül az ötödik (New-York, Chicago, Philadelphia, Detroit, Cleveland). Egyik legnagyobb gyártelep, főleg hatalmas acél- és srófgyárak vannak. A világ minden nemzetének fiai jöttek ide szerencsét keresni. A magyarok főleg e. Buckeye Road táján laknak tömöt sorokban. Itt az utcán leginkább magyar szót hallani. A boltok felírásán ott olvasom: Magyar patika., Magyar vendéglő... Sok károlyvidéki ismerős név is köszönt a store-ok (boltok) plakátján: *Steve Ginal, John Szeibel, J. Hermann* fűszerezések, *Mr. Váradí* mészárszéke stb. A magyaroknak:

három kath. plébániájuk van Clevelandban: A Szt. Margit és Szt. Erzsébet egyház a Buckeye Road táján és a Westside-on (nyugati oldalon) a Szt.Imre egyház. A Szt. Margit templom még csak fatemplom, a másik kettő kőből van. A Sz. Erzsébet hitközség épen e napokban építtette föl új plébániáját aranymisés lelkipásztora Father Bőhm jubileumára. Csekély 60.000 dollárban került és olyan fényes a berendezése, hogy Magyarország hercegprimása saját fülem hallatára így incselkedett egykori tanuló társával, az öreg Father Bőhmmel: Nekem nincs ilyen szép lakásom. És ezt mind nem az állam, nem a vallásalap, nem a kegyur vagy püspök építette, hanem a buzgó hívek centjeiből és dollárjaiból készült!

Nem volna a Buckeye Road tája „amerikai Szatmármegye”, ha nem ezen a tájon köszötené egy templom homlokzatán e e felirat:

Biserica Română greco-catolică Sf. Treime.

Biserica sfințită de P. S. S. Episcopul Joan P. Farelly în ziua de 3. Aug. 1919.

A templom harangozója, sződemeteri születésű *Papp Gyula* meg is mutatta a csinos templomocskát, amelyet épen most festettek. Julius 9-én felkerestem e kis templom nagyon kedves gk. plébánosát, Vanga Jánost. Elmondta, hogy híveinek legnagyobb része kismajtényi. Igen éles judiciummal látja meg az otthoni viszonyokat. Pedig már kilenc éve van itt. Izig-vérig katolikus, ember, aki a romániai katolikus egyház küzdelmeit látja és feltűnő objectivitással bírálja. Itt találkoztam Sinka Sallustia kisaszszonyal is, aki szatmári ismerőseit az uton is üdvözli. Egy délután megkerestem Clevelandban a román konzult s. Épen egy éve egy szegény hívem érdekében fordultam hozzá, akit a férje három; gyermekkel magára hagyott, — ő maga pedig Clevelandban éli világát. A konzul hűségesen eljár ügyében és már az első 10 dollár meg is jött a könnyelmű firfitől. Ezt a szivességet akartam személyesen megköszönni. A konzul ur *Gheorghe Anagnostache* görög eredetű, 32 éves craiovai ember. Igen kedvesen fogadott és kért annak közlésére, hogy minden ügyben egész bizalommal forduljanak hozzá. (Cime: 315 Bulkey Building)

Az első vasárnap a földiek közt.

Amerika nem volna a gyorsaság és reklám hazája, ha másnap már nem tudta volna a világ, hogy megérkezett a volt majtényi plébános. Szombaton reggel a „*Szabadság*” hasábjain már megjelent szóról-szóra ez az értesítés:

Vendéglelkész a szent Margit hitközségben.

Dr. Scheffler János teológiai tanár, volt nagymajtényi plébános, tartja Vasárnap a 10:30 órai nagymisét és prédikációt.

A Chicagóban tartott Huszonnyolcadik Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusról a Szent Margit hitközségbe is érkeznek óhazai lelkészek. Itt van már Ft. Dr. Scheffler János szatmári teológiai tanár, a volt nagymajtényi plébános.

Most vasárnap, junius 27-én a magyar hercegprímás kíséretében Tole-doba menő Ft. Rickert Ernő plébános helyett Ft. Dr. Scheffler János mondja a 10 óra 30 perckor kezdődő nagymisét és ezen a prédikációt.

„Örömmel látnám a hitközség tagjain kívül a Clevelandban élő nagykárolyi és környéki magyarokat általában ezen a nagymisén, — mondja a teológiai tanár ur, — van ugyanis mondani valóm bőven a részükre.”

Igy hát junius 27-én a sz. Margit teplomban mondtam a nagymisét és prédikációkat. Átadtam az otthoniak köszöntését, a majtényi síknak, a Bükknek, a Szamos-Kraszna-Homoródnak, az óhazának köszöntését. Arra kértem különösen messzire szakadt testvéreimet: ne feledjék el Istent és legyenek hü fiai szentegyházunknak. Keressenek kenyeret és dollárt — de közben el ne veszítsék lelküket; ne feledjék el e nagy és gazdag országban, hogy azért csak egy igazi nagyság van: az Isten. Elmondottam, hogy legyen bár valaki mégoly gazdag és művelt, de ha elfeledi Istenét és saját lelkét, ő a legnagyobb koldus; — sokkal nagyobb műveltsége és gazdagsága van otthon a legegyszerűbb rózsafüzéres-imakönyves, kendős anyóknak, mint az Istent feledő cilinderes nagy urnak. Alig maradt szem könny nélkül... Visszaszálltak a lelkek az akáclobos falvakba, falujuk templomába, ott látták öreg édesanyjukat, gyermekkoruk minden varázsa, emléke felfrissült ebben a nagy, füstös, poézis nélküli világban.

Sokan vannak itt, akik már egészen megszokták Amerikát. Nem is akarnak már az „ó-countryba”. visszatérni, — mert hát itt jobban boldogul a munkás ember... Mégis, amikor a szülőfalujáról hirt hall, megmozdul a lelke és — a könyve. Csak idegen maradt ő ebben a gazdagabb új hazában. De köti a megélhetés, régi hazájától örökre elválasztja az otthoni kiáltó szegénység.

Ez a lelki megosztottság volt az alapérzelem, amikor sz. mise után megvártak a földiek és én kiosztottam a hazuról hozott leveleket. Sok jó gyermek könnye hullott mamája, hitvese, ismerőse sorai közé... Az is, aki már végleg itt akar maradni, — még egyszer látni akarja mamáját, faluját... Mások legalább meg-

halni akarnak otthon. Csak a falusi temető áldott, csendes földjéiben kívánnak megpihenni, ahol virág és szenteltvíz is hullik hantjukra..., ahol imádkozni is ráérnek a sirok fölött.

Meg kellett ígérnem, hogy mindenkit meglátogatok. Legalább egy órára! Legalább egy vacsorára! Soha ilyen kapós vendég nem voltam. Hogyne, hiszen az édes otthonból jöttem. Hirt hoztam, hirt viszek. Szegény telefonnak a házi gazdánál ugyancsak volt dolga. *Kerner János bácsi, Toma Pista, Müller Mátyás* voltak fő soffőrjeim. Volt is melege az autójuknak, — no meg nekünk is ebben a rekkenő amerikai hőségben...

A következő napokon jóformán egész nap látogatásokat tettem. Mindenhova elmentem, ahova csak lehetett. Rendesen éjfélkor kerültem haza. Olvasóimat is be fogom vezetni egy-egy családba hadd lássák,

Hogyan élnek a földiek Amerikában?

Első sorban is jelentem, hogy a szatmármegyei „svábok” itt is magtartották otthoni jó szokásukat. Értem, hogy a vendéget mindenekelőtt egy kis borral traktálják. Mert hát tetszik tudni, Amerikában szesztalalom van. Azelőtt mindenki a korcsmában (itt szalonnak hívják) tartotta borositalát és ha vendég jött, hozattak. Most amióta bekövetkezett a dráj világ (száraz világ), mindenki tart otthon bort. Szüretkor vesz néhány láda szőlőt, annak rendje és módja szerint kipréseli és pincéjében tartja. Azelőtt minden utcában volt 1—2 korcsma, ma minden házban van bor bőven, — az asszonyok nem kis bosszuságára.

Előbb iszunk a házigazda egészségre, azután megnézzük a lakást. Amerikában a lakóházak városhelyen is többnyire fából készülnek. Hogy hogyan készülnek, azt majd máskor írom meg pontosabban. Egyelőre csak annyit, hogy ne gondoljon senki valami összetákolt deszkabódéra, hanem egy csinos villaszerű emeletes házacskára kettős fa fallal, jó pincével és az amerikai komfort minden javával. Az asszonyoknak nem kell vizet hordani, — elvégzi a vízvezeték; nem kel tüzet gyújtani a főzéshez, — elintézi a gáz; nem kel kézzel mosnia — mos helyette a gép. A legegyszerűbb lakásban is van villanyvilágítás, központi fűtés, fürdőszoba hideg és meleg vízzel, legtöbb helyen telefon, grammofon vagy épen rádió. A földszinten vannak rendesen a nappaliszobák: ebédlő és szalon, fenn az emeleten a hálószobák. A kétszalagos házak szélesebbek, ott minden szükséges helyiség egyik család részére a földszinten van a másik részére az eme-

leten. Azt mondják, ezeknek a fából készült csinos házaknak két nagy előnyük van, hogy t. i. télen hidegek, nyáron igen jó melegek. Ez utóbbit magam is bizonyítom. De annál kellemesebb estenként kiülni a „porcs”ra (kiugró). Ott hűsölnek a szegény emberek a nap heve és terhe után.

A butorzat egyszerű munkáscsaládnál is szép, jobb móduaknál pedig éppen elegáns. Parkett, jóképű szőnyeg, csinos divány, ebédlőasztal, szép ernyős lámpák hozzátartoznak a ház tisztességéhez. Ha nem volna, megszólának a családot. Ételnemüben is Amerikában olyan bőség van, hogy mi csak koldusok vagyunk odahaza. Különösen a sok szép gyümölcsöt irigylem az amerikaiaktól. Télen-nyáron a világ minden részéből idahozzák a legfinomabb gyümölcsöket. Polgári étkezésénél is elmaradhatatlan a gyümölcs — már regelinél is. Mindent egybevéve: sokkal jobb módban és kényelemben élnek itteni véreink, mint otthon akár a jobbmodú gazdák. Azonban ennek az amerikai jólétnek nagyon meg kell adni az árát és sok hátulütője van.

Egy kis látogatás a gyárakban

eléggé megmutatja, milyen keservesen meg kell szolgálni ezért a jólétért. Az otthoniak nem is gondolják, milyen sok verejték tapad ahhoz a dollárhoz, amelyet sokszor annyira irigyelnek az amerikasoktól. *Müller Mátyás* barátom volt szives izelitőül elvinni két hatalmas gyárba, ahol sok szatmármegyei dolgozik: a *National Acme Company* srófgyárba és a *Thompson* acélgyárba. Az utóbbiban Mekker Antal krasznaterebesi munkavezető kalauzolt. Óriási nagy, füledt termék, ahol száz meg száz gép zakatol. Egyik teremben olvasztják és kalapálják a vasanyagot vakító tűz mellett, néhány gép aprítja a hosszú vasrudakat — azután sorba vándorolnak a leszabdalt darabok, míg sróf, gépszelep vagy más gépalkatrészként a raktárba kerülnek. Közben száz és száz munkás kezén megy át... Ebben a füledt levegőben, zakatolásban napi nyolc órát ülni a piszkos, olajos gép mellet — és mindennap ugyanazt, egyformán, minden változatosság nélkül csinálni, bizony lélekölő munka. De különösen a szegény nők részére! Bizony ezek a jó emberek mindennap életüknek egy-egy kis részével veszik meg a mindennapi kenyerüket. Mikor arra gondoltam, hogy a majtényi sikon, meg Kálmádon éppen most aratják az aranykalászos buzát, talán épem most térnek haza fáradtan nagyon szerény vacsorára, azután édes álomra egyszerű ágyba, azt mondtam magamban: Ti otthoniak, csak legyetek megelégedve egyszerűségetekkel. Ne irigyeljétek az itteni jobb módot, ne kívánjátok el az

itteni emberek dollárját, mert keservesen dolgoznak érte... Ti nektek otthon van hosszú pihenőtök télen, van friss levegőtök, van széles kék egetek, szellős udvarotok, kertetek... Itt mindez nincs. Tinectek van ünneppapok és ünneplő lelketek. Itt Sz. Péter és Pál napján is túlköl a gyár, füstöl a kémény, zakatol a gép. Itt alig 4—5 ünnep van egy évben. Nálatok néha esik az eső — és akkor egy fél napig pihentek, nálatok van változatosság a munkába, itt minden nap egyforma: egyformán füstös, egyformán szürke — télen és nyáron, reggeltől estig.

Azaz dehogya is egyforma! És az a legnagyobb baj, ha néha mégis változatosság talál lenni. A változatosság pedig itt abban áll, hogy egy szép napon felmondanak a munkásnak. Nincs elég munka a gyárakban. Nagyobb a termelés mint a fogyasztás. A jó öreg Európa nem tud Amerikától vásárolni. Rossz a pénze, nagy a behozatali vám, Amerika pedig nem tud annyit megemészteni, amennyit termel. Azért kevés kémény füstöl és sok gép pihen egy-egy gyárban. Sok gyár csak öt napot dolgozik hetenkint. Másutt a munkás csak fél óraszámában dolgozik. De a legrosszabb, ha egy szomoru szombaton „kifizetik” a munkást és *laid off-ot* adnak neki (felmondanak). Az ilyen szegény munkás néhány hét alatt feléli megtakarított keresetét, — ha volt neki ; ha pedig nincs, akkor nyomorog. Különösen az 50 éven felüli munkásokat fenyegeti a felmondás veszélye. Az ilyen öregebb munkás már otthagya erejét és fiatalos rugékonyságát a gyárban. Ő már nem jó üzlet a gyár részére. Kinézik. Ahogy Müller Mátyás magyarázta: úgy tekintik, mint nálunk a kimustrált öreg lovat. Már nem érdemes tartani. Valami ürügyet rendszeren találnak és felmondanak, vagy kiszekirozzák.

Isten, mentse meg ezeket az embereket a megbetegedéstől vagy temetéstől. Szegény Ludescher Imre földim keservesen panaszkolta, hogy alig élt egy fél évet fiatal feleségével, amikor megbetegedett. Kerek kétezer dollárba került gyógykezelése és — temetése. Egy cselédányka tifuszba volt. Hétszáz dollárba került betegsége. Ez otthon egy egész vagyon! A legegyszerűbb koporsó is 100-150 dollár. Hát még a gyászokosi, bebalzsamozás és a többi!

Pedig a betegség itt még jobban fenyegeti az embereket, mint otthon. Hiába: a füstös város, a gyár fojtott zárt levegője, a kevés mozgás, az egyhangu munka őrli az ideget, megeszti a tüdőt. Nem egy fiatal családjával és apával találkoztam, aki

otthon valóságos atléta volt még néhány évvel ezelőtt, ma alig vonszolja magát. Vértanu, aki gyermekeiért itt hagyta egészségét

Nem sokkal reményteljesebb a munkás ember öreg kora, mert itt amerikai módra keresnek ugyan az emberek (mikor keresnek), de amerikai arányban költenek is. Megtakarítani nagyon nehéz. Ha valaki 10—15 év alatt annyira viszi, hogy saját házában lakik, az már nagyon boldog. Mert egy ház 10—12 ezer dollárba belekerül. Ennyit pedig összepórolni nem olyan kis dolog. De ha meg is van a lakás, miből fognak élni a jó öregek, ha már nem dolgoznak?

Egyszóval nem egészen mennyország ez az Amerika sem.

Father Böhms aranyisége

Cimül jobb szerettem volna ezt írni: *Elismerés egy igazi papi életnek*. Mert aki az öreg F. Böhms hajlott alakját és markáns arcvonásait egyszer megfigyeli, de különösen beszédét hallja, rögtön kiérzi belőle az Isten hű szolgálatában megedzett lelket és megtört testet. Még nem ismertem F. Böhmsöt, a nevét is alig hallottam az óhazában. De mikor először láttam és- beszédét hallottam, rögtön megérezttem, hogy itt nem közönséges pappal, hanem apostollal állok szemben.

Böhms Károly amerikai pályafutása rendkívül érdekes bepillantást enged az amerikai egyházi életbe. Azért néhány vonással vázolni akarom.

F. Böhms volt a magyarok első katolikus papja Amerikában. Nem a kalandvágy, sem a dollár vonzotta az újhazába, hanem a lelkek szeretete. Maga a biboros hercegprimás mondotta el ünnepi szentbeszédében, hogyan jött F. Böhms Amerikába: „Mikor az esztergomi érseknek voltam irodaigazgatója ezelőtt 34 évvel, egy napon megjelent előttem egy fiatal, erőteljes duzzadó pap és azt mondotta nekem: Uram, nekem se éjjel, se nappal nincs nyugtom. Én úgy érzem, hogy az amerikai magyar katolikusok engem hívnak. — Tudtam, hogy a jelentkező buzgó pap; akit anyagi érdek nem vezet, — hiszen jó plébániája volt, — kérelmét előterjesztettem a hercegprimás urnak... Ez a fiatal pap a mai aranyisérés Böhms Károly”.

1892-ben jött át az újhazába, Attólfogva ő lett az amerikai magyar katolikusok atyja és apostola,— az apostolok munkájával és megpróbáltatásaival. Megalapította a legelső magyar katolikus hitközséget Clevelandban. 15 évig fáradt itt. Fölépítette a magyar kath. templomot, plébániát és iskolát. Mikor a hitközségi

kölcsön utolsó dollárját is kifizette és az adóslevelet amerikai szokás szerint ünnepélyesen elégették, az óházába vágyott, látogatni (1907.) Népe könnyes szemmel kísérte el lelkiatyját az állomásra; bucsuzóul egy valódi aranyból készült feszületet: ajándékoztak neki. Ez volt ráirva: „Az Ur Jézus hozza vissza szeretett lelkiatyánkat.”

De a nép állhatatlan. Még a jók is mily könnyen megtévednek! Mialatt F. Böhm boldogan viszontlátta régi hazáját, Clevelandban ragadozó farkasok jártak juhai közt, föllázították a népet.. Mikor a jó lelkipásztor 1907 őszén visszajött, ellenséges lelkülettel, gyalázkodással — sőt amint mondják, — záptojással fogadták és egy másik papot ültettek a kész plébániába.

F. Böhm lerázta sarujáról a port — és mindjárt elindult másfelé prédikálni és hitközségeket szervezni. Püspökétől csak egyet kért: hagyja meg a clevelandi hitközség élén azt a papot, aki a lázongókkal együtt tartott. Térdenállva kért számára elnézést, — mert bizonyára Isten akarta így. Ha pedig, nem Isten akarta, majd elintézi az Isten . . . Azóta megbántóiról; soha egy rossz szót nem szólott.

És a jó Isten, aki hűséges szolgálait, nem hagyja el; csak megpróbálja, — elintézte. Tizenötévi száműzetés után (amelyet. F. Böhm a newarki és buffaloi hitközség megszervezésére és vezetésére szentelt), 1922-ben valóságos diadalmenetben vezették, vissza azt, akit 15 éve ártatlanul elüldöztek.

De az Úr Isten még nagyobb elégtételt szánt hű: szolgálójának, Ugy intézte, hogy aranymiséjén olyan ünnep legyen, amilyen alig volt még Clevelandban. Julius 5-én d. u. Cleveland utcái, főleg a Buckeye Road hemzsegett a néptől, a zászlódisztól. *Várták Magyarországot hercegprimását, aki személyesen akart jelen lenni az első amerikai magyar pap aranymiséjén.* Amikor julius 6-án az öreg; pátriárka oltárhoz lépett, amikor a magyar hercegprimás és a clevelandi püspök (Dr. Schermbs) méltatta az ünnepeket érdemeit, úgy éreztem, hogy Isten előre sejteti, milyen jutalmat készít az. égben hűséges szolgálójának.

Boldog volt, aki felszentelt kezét megcsókolhatta, aki ajándékot adhatott neki. *A clevelandi Sz. Erzsébet hitközség 69.000 dollár költségen gyönyörű új plébániát épített,* amely épen az aranymisére készült el. De a nagy vendégeknél és ajándékoknál, ünnepi, előadásoknál és banketteknel nagyobb ajándékot is hozott F. Böhmnek aranymiséje. Az aranymise előtti vasárnap, amikor a nép a nyílt utcán mind köréje sereglett és sokan éltették és magasz-

táltak, — egyszerre egy öreg uriember lépett az emelvényre Könnyeitől alig tudott szóhoz jutni. De mégis elmondotta, ami a szivét már közel 20 év óta ólomsúlyként nyomta. Akadozó hangon csak annyit tudott mondani; „Atyám, bocsássa meg, amit 19 éve vétettem, mikor én is a lázadók és lázítók között voltam”. Több szava nem volt. Az a két sziv, mely a tömeg szemeláttára egymást átölelte, mondotta el a többit. — A tékozló fiu és a lelkiatya újból egymásra találtak.

Azt hiszem, ez volt F. Böhm számára a legkedvesebb aranymisés ajándék.

A szatmármegyeiek szeretetlakomája Clevelandban

Julius 11-e lesz amerikai utamnak és talán egész életemnek legkedvesebb napja. Ezen a napon éreztem, igazán, hogy az ezer mérföldek és óceánok nem választják el az embereket, — hanem ellenkezőleg: itt a messze távolban a földiek mind testvéreknek érzik magukat.

Junius 30-án néhány napra Buffalóba és a Niagara vizesés megtekintésére kirándultam Clevelandból.

Az alatt a szatmármegyeiek kidolgozták haditervüket. Már elindulásom előtt is gyanus suttogásokat vettem észre *Kerner János, Szájbei János, Toma Pista, Ginál Pista, Jakab János*, az egyesült *Wieland* és *Müller* testvérek (Szakas) és mások között. Mikor július 5-én a Father Böhm aranymiséjére visszaérkeztem Clevelandba, már mosolygó ábrázattal mutogatták a Szabadság hirdetését, mely szóról-szóra így fest:

Meghívó!— Bankett!

A nagymajtényiak 1926. július 11-én, vasárnap este 7 órai kezdettel

Nagy bankettet

rendezenk a Szent Margit Hall-ban *Dr. Scheffler János* szatmári theologiai tanár, volt nagymajtényi plébános és *Dr. Kerner. István* kalocsai theologiai tanár, nagymajtényi születésű volt iskolatársuk tiszteletére, amelyre ugy a majtényiakat, valamint az összmagyarságot tisztelettel meghívja

a Rendezőség.

Vacsorajegy ára 1 dollár.

Vasárnap délelőtt mi ketten voltunk Isten ígéjének hirdetői a Buckeye Roadon: *Kerner Pista* (mert kikötötte, hogy a majtényiak őt csak így szólítsák) a Sz. Margit templomban; én, pedig a sz. Erzsébet templomában.

Este 5 óra tájban már hangos lett a Sz. Margit-hall. Rajokban jöttek a szatmármegyeiek. Legtöbb természetesen a *majtényi*. Ők kitesznek vagy 2—3 utcát itt Clevelandban. Ott voltak mind

a *gilvácsiak*, *kálmándiak* is, — és sok *terebesi*; *szakaszi*, *mérki csanálósi*, *fényi*, *madarászi* stb.

Mikor 6 óra után megjelent a fényképész, már közel 300-an voltunk együtt: öregek, fiatalok és gyermekek. Ez a szép fénykép minden faluba el fog-jutni, anyák és nagyanyák könnyes szemmel fogják nézni otthon azokat, akiket a nagy távolság talán örökre elválasztott tőlük. Különben a fényképek is amerikai stílusban készülnek Amerikában. Hatalmas nagy arányban és gyorsan. A fényképész a gépet megforgatja, úgy hogy egyméter hosszú képen mindenki jól látszik. 6 órakor történt a felvétel, vacsora után, 9 órakor már kezünkben volt a kész kép. Majd lehúzták Toma Pistát, hogy mindenki láthassa.

A vacsorát közös imával kezdtük. Megható volt látni, amint a Sz. Margit-egyház fiatal lelkésze, Father Rickert felszólítására mindnyájan fölállottunk és hazai nyelven mondtuk el az asztali áldást, — úgy ahogy otthon apáink házában megszoktuk.

Aztán hozták a jó szatmármegyei lányok a finom paprikást, aprították az óriási tortákat. És ne gondolja ám senki, hogy egy kis kalifornia-i bor nem került hozzá; hisz Amerika — „száraz ország”. Igaz, hogy a végén egy kis baj is akart lenni. A „száraz o vagok” .titkon belopóztak és mintát akartak vinni a „grápejust”-ról (must). Szemfüles atyámfiai ügyességén mult hogy a haditerv sikerült. Hiába Amerika „free country” (szabad ország!)

Amerikában a banketteknek külön szertartása van. Nem ötletszerűen és hangulat szerint dikcióznak, mint nálunk, hanem, vezényszóra. Előbb jóízűen bepakolják az ennilót, — azután, külön e célra felkért „tósztmester” bemutatja a vendégeket és szólásra vezényli a szónokokat. Mi is megadtuk a módját.

A tósztokat Wieland József volt zajtai tanító nyitotta meg. Nem tudom elhallgatni, amikor ének a férfinak komoly arcvonásait látom, munkától megkérgesedett kezét szorítom, — a lefolyt 12 esztendő tragédiája vonult el lelkemben. Ő is a jobb sorsra érdemes tanult osztály egyik hánytvetett embere. És mégis ő nem letörött ember Mikor szólásra nyitotta ajkát, kiérett a régi, gondolkodó, tollforgató ember, akinek lelkét csak még jobban megérlelte, megacélozta az amerikai munka.

Utána a mi felkért tósztmesterünk, *Dr. Kováts József*, volt nagykárolyi főorvos vette át a vezényszót. Dr. Kováts József Clevelandban él, — de a szívét otthon hagyta. Olyan jól esett, lakásán megpillantanom a nagykárolyi remek templomot, piros fede

lével, fenyőfáival a piarista rendházzal, az otthoni melegebb napsugárral és kedves európai csenddel...

Ma estére ő volt a főparancsnok. Akit felszólít, annak akarva- nemakarva fel kell állania és elmondania, ami a szívében fekszik. Először F. *Ricktert*, mint házigazda köszöntötte a vendégeket. Olyan szatmármegyei hangulat volt, hogy ő is kénytelen volt szatmármegyeinek érezni magát egész este. Egyébként az estét az is emlékezetessé tette, hogy e banketten alakult meg a clevelandi kath. anyák és leányok egyesülete.

Kerner Pistánál jobban tán senki sem szereti szülőfaluját. Mikor visszavezette földijeit a szülői házba, a falusi család szent csendjébe, az ő apjának udvarába, munkában megedzett férfiak sem bírták a szívüknek s könnyeiknek parancsolni. Különösen arra kérte honfitársait, hogy oly gondossággal és odaadással neveljék gyermekeiket, ahogy őt áldott jó apja nevelte. Azután leírta, hogy hurcolták őt a vörös uralom napjaiban börtönbe és kérte a majtényiakat, hogy ne keressék a boldogságot olyan egyletekben és mozgalmakban, melyek Isten nélkül ígérnek boldogságot a munkásnak. Különösen megható volt az a kérése, hogy az Amerikába szakadt földiek adjanak, neveljenek az egyháznak fiaikból papokat.

Utána *Kerner Mariska* és *Szájbel Juliska* a két hazai, „father-nek” kedves csokrokat adott átt. Virágai a Szűz Mária oltárán ékeskednek már.

Utána én is szólhattam a földiekhez. Első sorban megköszöntem a majtényiaknak azt a nemes áldozatkézséget, melyet 1923-ban, a majtényi templom renoválása alkalmával tanúsítottak. Aztán átadtam az otthoniak üdvözlését és megígértem, hogy visszahozom az ő szerető köszöntéseiket. Megígértem azt is, hogy elmondom otthon, hogyan élnek az amerikai hozzátartozóik és mily verejtékes munkával kerül elő a dollár. Kértem őket, hogy bárkit is haza hoz sorsa, el ne mulassza felkeresni az “öreg Schefflert” szatmári otthonában

...

Az összegyültek itt a messze idegenben mély hódolattal köszöntik agg főpásztorukat, akire az Óceánon túl is úgy gondolnak, mint szeretett közös atyjukra, és a Szabad Szó útján küldik hozzátartozóiknak meleg köszöntéseiket a szatmármegyei banketttről.

A banketten résztvevők közül a következőket sikerült feljegyezni:

Nagymajtény. Szeibel János és családja. Wieland József tanító és családja, Wieland János és családja, Wieland Vendel és családja, id. Kerner János és családja, ifj. Kerner János és családja, Szatlóczky István és családja,

Toma István és családja, Ginál István és családja, Elchlinger János és családja, id. Wieland János és családja, Jakab János és neje, Gedeon János és családja, Kerner József, Áltfater Mária, Wieland György, Mózer Ignác, Erni Vendel, és családja, Hauler Márton és családja, Merk István és családja, Betuker István és neje, Merker János és neje, Elchlinger Gyula és neje, ifj. Wieland Pál, ifj. Toma István és családja, Lád György, Wolschitz Mihály és családja, Wieland Antal és családja, Szuter Pál és családja, Kerner Istvánné, Knerli Mihály, Merk János, Smidt Ferenc, Rist István, Özv. Boross Jánosné, Elchlinger István, Betuker József, özv. Szeibel Istvánné, Nagy Imréné, özv. Szuter Gáspárné, Fetz Vendel, ifj. Wieland József, id. Toma János, Merker József, Rist János és családja, Toma Vendel és családja, Kinczel Ilona, Merker István és családja, ifj. Merker István és neje, Mutter György, Lini Gyula és családja, Babér Márton és családja, Hauler József és neje, Lád Vendel és neje, Altfater Róza, Birli Mária, Ginál Veronika, Ginál Mária, Ginál Magdolna, Wieland Róza, Merker Mária, Erni János, Leiz József.

Nagykároly. Dr.Kováts József és családja, Boross Ilonka,

Gencs. Újlaki József

Gilvács. Altfater Antal és családja, Szeibel Pál és családja, Szeibel József, id. Hartman Pál, Hartman János és családja, ifj. Hartman Pál, Hartman István, özv. Szeibel Istvánné.

Szakasz. Müller Mátyás és családja, Müller Pál, Müller Istvánné, Schneider Mátyás és családja, Müller András és családja, Varga István, Napholc József és családja

Krasznaterebes. Götz János és családja, Stahl János és családja, Bálintfi János, Jeromos József, Toma István, Willi József és családja, Trájer József és családja, Tillinger Márton és családja, Tillinger Pál és családja, Schlachter Márton, Mekker Antal és családja, ifj. Mekker Antal és családja, Steibinder István, Toma István, Krucz Gáspár és családja, Pink Pál és neje.

Erdőd. Bertók Lajos és neje, Grád Mariska, Papp Mária.

Nagymadarász. Czier Pál és családja, Czier István és családja, Czier József és családja, Czier János és családja, Máyer Mihályné.

Béltek. Smith Veronka.

Nagyszokond. Bangartner Antal

Mezőterem. Szolomayer József és neje, Mézinger József, Hauler Márton és családja.

Csanáros. Özv. Torna Antalné, Sreer Józsefné, Tempfli Matild.

Kálmánd. Fecser Erzsébet, Láng György és családja, Onucz János.-

Mezőpetri. Székely János és neje, Rupinszky László. Mezőfény. Kinczel János és családja, Reszler János és családja.

Mérk. Brothág János.

Robogó vonaton írom már e sorokat — utban Pittsburgh felé, ahol a mi kedves „szatmári” nővéreinket akarom meglátogatni.

Elöttem a kormos, füstös Cleveland ... Ahogy a vonat robog, még megnézem még egyszer a Sz. Margit kis fatornyát, a Sz. Erzsébet templom két hatalmas tornyát . . . Majd eltűnnek a templomok, a füstöt okozó gyárkémények és lassan az egész város.

Isten veletek, ti füstölgő gyárkérmények, ahol olyan sok hazai élet kopik... Isten veletek, kedves kis faházak, melyek oly sok boldog — és aggódó hazai családot rejtegettek...

Isten veled Cleveland. — Talán soha-soha többé nem látlak, de azt a meleg szívet és szeretetet, melyet benned találtam, soha nem fogom elfeledni.

Kirándulás Buffalóba és a Niagara vizeséshez.

Mikor még gyermekkoromban a Buffaló Bili nagy cirkusza fölállította sátrait a szatmári nagy vásártéren és mutogatta rézbőrű indiánjait, nem is sejtettem, hogy 20 év múlva magam is meg fogom nézni a bölények városát (buffaló=bölény), az indiánok telepét és Istennek azt a remekét, amelyet az ősi indiánok a „viz mennydörgésének”, *Niagara*-nak nevezték.

Junius 30-án délután 2 óra tájban indultam Cleveandból a New-York Central vasuton. Az Erie tó partján négy óra alatt gyönyörű vidéken át elérkeztünk a sok parku, ¾ milliós lakosságú *Buffalóba*. Buffaló New-York állam legszebb városa. Ott fekszik ahol az Erie-tó végződik és vizét a River (folyó) nem annyira mederben, mint inkább lépcsőkön átönti vagy átdobja az Ontario tóba, hogy onnan aztán a Sz. Lőrincz folyó Canadán keresztül az .Antianti óceánba vezesse.

Nagy öröömre az állomáson egyszerre csak magam előtt látom *Dr. Tóth Tihamér* barátomat, aki máshonnan, de ugyanazzal a céllal jött, mint én. Mert Buffalóba nemcsak világot látni jöttünk, hanem dolgozni. A buffalói Sz. Erzsébet hitközség agilis plébánosa, egykori pesti társunk *Dr. Mosonyi Lipót* hívott bennünket, hogy 40 órás szentségimádással és 3 napos kis misszióval segítsük megünnepelni hitközsége fennállának 20 éves jubileumát. Magyarország bitoros hercegprimását is várják a jubileumra.

A vonatnál Mr. Zimmer, egy bánáti „sváb testvér” várt autójával és a város legszebb parkjain át vitt bennünket a Grant Streeten levő plébániára. Utközben büszkén mutogatta az egyik parkban álló Petőfi-szobrot. Az itteni magyarok emelték. *És Amerika sem fél tőle. Még senkinek sem jutott eszébe ledönteni ezt a kellemetlen idegent* itt épugy, mint ahogy Cleveandban is a Luna Park utain vígan megmaradhat Kossuth Lajos szobra. *Zimmer ur különben büszke rá, hogy ő volt a szoborbizottság vezetője, lelke.*

F. Mosonyi amerikai módra alaposan beharangozott “a kiváló óhazai lelkiatyánknak” - mit ahogy az ünnepi plakát bennünket aposztrofált. Hiába, Amerikában reklám nélkül nem megy semmi,

még a misszió sem. A plébánián a kurátorok testülete várt, élükön a becsületben megöregedett Boda bácsival, kivel is hamarosan jóbarátságot kötöttünk. Aztán előretoltuk egy órával időmérő szerszámunkat, mert itt (sok más államban is), csak a vonatok járnak a szokásos idő (standard time) szerint; a hétköznapi események: órája kerek 60 perccel korábban jár. Ajánlasképpen a hivatalos állam ezt az időszámítást, napvilágot mentő időszámítás-nak (daylight saving time) szereti nevezeteni. De époly kevés népszerűségnek örvend, akárcsak nálunk a „nyári időszámítás.” Egyik amerikai paptársunk szellemesen át is keresztelte *nightlight shaving time*-nak, (éjjelvilágítás mellett borotválkozó idő). Ezek után F. Mosonyi szerető gondjaira bíztuk magunkat, aki öt napon át szeretettel, anyagi és szellemi javakkal valósággal tömött bennünket.

Julius elsejéig még szabadok voltunk. Megnéztük hát a várost. Legjobban a *Liberty-bankot* csodáltuk meg. Ez a bank Amerika egyik legnagyobb pénzüzetete, 22 emeletes palotája, pedig Buffaló első épülete. Kilenc lift egy perc alatt felrepit bennünket a 22-ik emeletre, ahol megbámuljuk azt a, hatalmas külön gépházat, amely a felvonókat kezeli... A bankigazgató igen finom ember. Kövér szivarral traktál és mindent megmutat. Az üzemet, lüktető életet — és a végén azt is, amit csak teljesen megbízható egyének láthatnak, a bank safe-jeit. Ezek a kincset védő safe-k valóságos föld alá épített páncélerődők, vagy félméter vastag, páncélfallal, 35 tonnás páncélkapukkal. Ezeket az erődöket ugyan emberi erő ki nem fesheti. Ha pedig villanyerővel vagy gázzal próbálna halandó behatolni, annyi csengő és jelzőkészülék csap lármát, hogy lehetetlen itt erővel operálni.

Csodálatos, hogyan kell itt is védeni és körülbástyázni azokat; a kincseket, melyeket a moly és rozsda megemész. És a tolvajok mégis kiássák. Nem erőszakkal, hanem fortélllyal. Nem éjjel, hanem, fényes nappal. Az amerikai rabló nem erőlködik az ilyen Wertheimok feltörésén. Minek is tenné, amikor könnyebben is hozzájuthat tartalmához. Néhány ember bandába verődik. Egy kint marad az autóval őrt állani A többi rajvonalba vágja magát a folyosókon és szobákban; revolvert szegez és kiadja a vezényszót *Hands up!* vagy *Hold up!* (fel a kézzel.) És ez a vezényszó halálosan komoly. Erre csak egyet lehet tenni: nyugodtan föltartani a kezét és ezalatt az kincskeresők nyugodtan kikotorásznak zsebet fiókot és Wertheimot. A végén hálából atyai jóindulatú tanácsként ajánlják, hogy senki ne próbáljon lármát csapni. Aztán illedelmesen elköszönnek, a kész autóra ülnek és mire a rendőrség utánok

indul, ők már a hetedik falu határában osztoszködnak, közben háromszor is autót, számot, ruhát és álarcot cseréltek. A lapok majdnem mindennap kedveskednek ilyen Hold up banditák rablásaival. Épen itt Buffalóban is csak néhány napja, fényes nappal, a legforgalmasabb utcában „elkértek” csekély 6500 dollárt egy Miskó János nevű magyar embertől, amint ő a bankból hazaiparkodott volna az összeggel. De ez csak a csekélyebb üzletek közé tartozik. Az ilyen banditák inkább az ékszerészüzleteket és páncél-safes bankokat szeretik látogatásaikkal megtisztelni. Máskülönbén igen jólelkű fiuk. A szegényeket nem bántják.

A bankból a *püspöki irodába* mentünk működési engedélyt kérni. Amerikában a püspök az egész délelőttöt az irodában tölti. Ott mindenki megtalálhatja. Magánlakása nem is szokott ugyanabban az épületben lenni. Mgr. Turnert, a buffalói püspök urat is íróasztala mellett találtuk: papi civilben, hatalmas szemüveggel, beletemetkezve az aktákba és gondokba. Legalább arcán a mély ráncok így mutatták. Amikor F. Mosonyi bemutatott bennünket, rögtön barátságosabb arcot öltött és kegyesen megadta a juris-dictiót, sőt azt is kegyesen megígérte, hogy eljön a plébánoshoz vacsorára a primáslátogatás alkalmával.

A Niagaránál.

Estefelé meg is érkezett a primás, de nem állapodott meg Buffalóban, hanem egyenesen *Niagara Falls*-ra hajtott. Mi pedig elkísértük. Én épen egy földinek, Csaba György pettyéni származású atyámfiának autójára kerültem. Mire megérkeztünk a vizeséshez, már alkonyodni kezdett. Megvártuk az estét, míg színes reflektorokkal kezdték világítani a guruló víztömeget. Valami szemet kápráztató látvány, ahogy a vizesés habzó, tajtékzó gyöngyei, párái a reflektorok fénye mellett minden lehető színben pajzánul játszanak, csillognak. Ahogy az esti csöndben néztük a Clifton Hotel terraszáról, régmúlt idők mesés éjjelei varázsolódtak elénk, — mikor tolldiszes rézbőrűek esti tüzük és Isten holdvilága mellett gyönyörködtek a „vizek mennydörgésében” ...

Másnap közelebb hatoltunk a vizeséshez. Előbb megnéztünk bölcsőjét: a River sziklás medrét, melyen a Erie tó vize előbb lejtősen nekiindul, azután lépcsőről lépcsőre ugrálva, mintegy nekiszalad annak a nagy halálugrásnak, amellyel a 160 lábas mélységbe veti magát. És amint az óriási magasságból hanyattvágódik, porzik, sistereg, zug, bömböl, dörög, — sir és ordít, hogy két ország visszhangzik bele és az egész világ megrendülten hallgatja menny

dörgését. De az ember fia kíváncsi. Közelében akar hatolni az óriásnak. Felültünk hát mi is a *Maid of the Mist* („Köd leánya”) nevű, hajócskára. Gummiköpenyt öltöttünk magunkra és hozzá csuklyát a fejükre hogy az orrunk is alig látszott ki. Aztán nekiindultunk a vizesés alá és mint a gyermek a sok ezeréves óriásra, úgy bámultunk fel reá. A jó öreg pedig csak dörgött tovább; mintha rossz néven venné tolokodásunkat, csak úgy zuditotta felénk sűrű, finom cseppekben a vizet...

Az Egyesült Államok földrajzi intézetének mérései szerint 15 millió köbláb víz hullik le percenként, ami hetenként egy köbmérföldnyi vizet jelent. Ez a hatalmas víztömeg két zuhatagban esik. A River amerikai partján van a kisebb, 1060 láb széles vizesés; a szebbik és nagyobb a lópatkó alakú Horse-shoe 3010 láb széles. A kanadai oldalon vannak a villanyművek, amelyek a vizesés hatalmas mozgó energiáját villanyos erőre, váltják át. Ugy mondják, egész New-York állam innen kapja a villamosságot. Érdekes megjegyezni, mint a magyar ipar egyik dicsőségét, hogy a Niagara-Fallsnál levő dinamók a pesti Ganz-gyárból kerültek, akárcsak a Tivoli vizesés gépei, amelyek az örök várost világítják. A vizesés a kanadai partról szebben látható, azért a látogatók mind oda törtetnek. A Rivert összekötő hidon szűri meg két ország rendőrsége a jövő-menőket. Itt szoktak a bevándorlók Canadából beszökní „az ígéret földjére”, — de rendszeren rajtaveszitenek.

Délután már nem egyedül tértünk vissza Buffalóba, hanem vittük a magas vendéget, Magyarország első főpapját. Leirhatatlan az az öröm és lelkesedés, amellyel az amerikai magyarok a primást fogadták. De annál nagyobb volt a szomorúsága azoknak, akik lemaradtak. Ugyanis az érkezés ½8 órára volt jelezve. Csak előtte való nap változtatatták a programot és mindenkit már, nem lehetett értesíteni. Mikor estére felvonultak a fehérruhás lányok, énekkar, zenekar — a primás fogadására, a primás hajója már vígan evezett az Erie tavon Detroit felé. Szegény, busuló magyarokat alig lehetett megvigasztalni.

Julius 2-án, pénteken este kezdtük a háromnapos ájtatosságot. Hirdettük az Isten ígését, csak úgy izzadtunk belé. Mert Amerikában igen sok még a fából épült templom. Kívül szépet mutatnak, belül csinosok, de nyáron valósággal megfő bennök az ember, Télen a hideg ellen még inkább védekeznek — a központifutással.

Indiánok közt

A gyári munkások csak reggel és este tudnak templomba jönni. Napközben a mindennapi kenyér után járnak. Így mi is csak reggel és este voltunk elfoglalva. Napközben jutott idő kirándulásra is. Legfőbb vágyunk volt *eleven indiánokat látni*. Ez csak, természetes itt a bölények városa és az indiánoktól elkeresztelt Niagara táján. Csakhogy ma már nem olyan könnyű valódi indiánokat találni. Az európai bevándorlókkal folytatott küzdelmek, a rabszolgaság béklyói, majd a modern élet kényszerzubbonyai tönkretették Amerika egykori urait. Hiába, az indián szabadnak született, az őstermészet szabad ölére. Szabad levegő, szabad mozgás, izz és nyíl, vadászás, halászás, barangolás, — ez az ő életeleme. Ha befogad a civilizáció korlátai közé, nem bírja. Azért satnyul, pusztul, nem szaporodik sem az Egyesült Államokban, sem Canadában. Az egész Unióban ma már csak kb. 200,000 indián él szétszórtan. Néhány évtized múlva csak muzeumokban fogják mutogatni őket, — mint ahogy ma már csak a Yellowstone nemzeti parkban mutogatnak eleven bölényeket. . . Szegény indiánok! Néhány évszázaddal ezelőtt még ők voltak az őserdővel borított poétikus Amerika szabad urai . . -. És ime egy napon kikötöttek a „halaványarcok” és visszaszorították kipusztulásra ítélték Amerika egykori urait.

Ma már csak külön állami telepeken, az u. n. rezervációkban láthatók. Egy ilyen indián rezerváció megtekintésére indultunk július 3-án. Körülbelül két órai jó hajtás után Lackawanna, Hamburg, Fanum, Angola, és Dunkirk-en át eljutottak a *Cattaraugous indiánok telepére*. Képzeletünk már előre lefestette előttünk az egykori harcias indiánok utódait wigwamaikban, tolldisszel, skalppal, tomahawkokkal... De nagyot csalódtunk. A rezerváció kellő közepén hatalmas épület-csoport köszöntött bennünket is. Felirása *Tomas Indian School* (Philip Tomas alapította 1885) Legmodernebbül felszerelt iskola és árvaaház hét indián törzs gyermekei számára. A kis rézbőrűek félnéken néznek ránk. Megszólítunk néhányat angolul: Tudsz-e indiánul beszélni? Hogy mondd indiánul: Jó reggelt, Jó napot? ... De egy indián szót nem tudunk a kis legényekből kicsalni. . . Mintha csak szégyelnék indián voltukat. Vagy talán nem is tudnak már. Hisz az iskola angol, angol sung-book-ból énekelnek, nevük is angolos... De valami sajátos melancholia ül arcukon. Minthacsak éreznék fajuk nagy tragédiáját.

Vannak hát itt indián farmerek is? — kérdeztük türelmetlenül az iskola igazgatójától. Hogyne, az egész, környék indián

telep és annyira indián, hogy más nem is kaphat vagy vehet a rezervációban telket, csak igazi indián. Az állam maga örködik az indián rezervációk felett, épít iskolákat és ellátja az indián gyermekeket a komfort és technika minden vivmányával és ha valamely indián család kihal, a gazdátlanná vált telket csak indiánoknak juttatja. Egy kis flastrom, egy kis életjáradék Amerika kisajátításáért. Beirtuk hát nevünket a vendégkönyv 112. lapjára és elindultunk a rezerváció farmjain élő indiánokat látni.

Hamarosan találtunk is, de csak hamisított millióban. A wigwamok helyett a megszokott amerikai faházak fogadnak, a ház mellett autók... A férfiak kozmopolita pantallóban, az asszony divatos női ruhában jár, a lányok bubifizurával. Sehol scalp, tolldisz, semmi sem maradt meg a mesék indiánjaiból. Közönséges mindennapi kulturemberek, csak kissé vörösebb arcszínük, erősen, kiálló pofacsontjuk, — főleg a nőknél, — árulja el, hogy a régiharcias indiánok kihalásra szánt utódai közt járunk.

Letelepszünk egy indiánus ház közelében néhány fa árnyékába. A zöld pázsiton elfogyasztjuk ebédünket és megyünk haza, Buffalóba.

Utközben megtekintettük Amerika egyik legszebb egyházi intézményét, a Győzelmes Szűz Anyáról nevezett javítóintézetet Lackawannában. 1000 rossz utra tévedt fiatalt nevelnek, vezetnek vissza a becsületes keresztény élet ösvényére. Az intézet, de különösen temploma annyi m-vészettel és fénnel van felszerelve, hogy Rómában is alig akad párja. Ugy látszik a *szép* utján akarják a megtévedt lelkeket visszavezetni az erény útjára. Ez a csodás intézmény egyetlen szentéletű embernek, Father Bakernek alkotása. Néhány év alatt koldulta össze azt.

Julius 4-e

vagy amerikai kiejtéssel „fórt Dzsuláj” Buffalóban talált bennünket. Ez az amerikai nép legnagyobb nemzeti ünnepe. Az Úrnak 1776-ik esztendejében (kerekén 150 éve) ezen a napon irta alá az első 13 állam azt a függetlenségi nyilatkozatot, amellyel elszakadtak a brit birodalomtól. Ez a függetlenségi nyilatkozat az emberiség történetének egyik legméltóságtejeljesbb okmánya, Amerika szabadságának és mai nagyságának alapja. Büszke is rá az amerikai és nemcsak *holyday*-nak (munkaszünettel megüendő szent napnak) tekinti, hanem szertelenül, sőt egyenesen oktalanul ülik meg. Már előtte való napon megkezdődik az utcán rakétázás, robbanó patronok és bombák pattogatása, lövöldözés, tüzjáték

uton utfélen olyan lármával, hogy majd belesüketülsz. És tart másnap késő estig oly őrült tempóban, hogy a július 4-i nemzeti lövöldözésnek csak 56 halottja és néhány száz sebesültje van. Nagy haladás, — teszik hozzá örömmel a lapok — mert tiz évvel ezelőtt kerek 400 ember életébe került a függetlenség napjának megünneplése.

Mi szerencsésen baj nélkül usztuk meg és másnap visszatértünk Clevelandba a magyar katolikusok apostolának, Father Bóhmnek aranymiséjére.

A windberi (skalpleveli) szénbányákban.

Július 12-én, majdnem kétheti, clevelandi tartózkodás után bucsut mondtam házigazdámnak és azoknak a jó. embereknek, akik annyi szeretettel halmoztak el. D. e. fél 11 órakor az Euclid Ave. állomásról elindultam *Pittsburgh felé*. Délután két óra tájban már feltűntek a hatalmas gyárkémények, amelyek Pittsburgh levegőjét kiállhatatlanul rosszá teszik. Pittsburgh $\frac{3}{4}$ millió lakossal bíró gyárváros, az Allegheny völgyébe szorítva, hegyes-dombos, kanyargó, szűk és rendetlen utcáival. Amerika többi városai sem dicsekedhetnek valami nagy tisztsággal, szemét és piszok terén azonban Pittsburgh viszi el a pálmát.

Néhány perc alatt a Salterway-n voltam,

Sztrohák György lakásán.

Az udvaron függő széken vártam meg jó magyar lakótársaival, Demán urékkal, míg Mr. Sztrohák megjön a gyárból. Belemelegedünk a beszédbe. Miről is beszélhetne az ember ebben a gyárvárosban, kivándorolt honfitársaival, — mint a munkásviszonyokról? Panasz és sopánkodás mindenfelé. Nincs munka. A gyárak csak tengődnek, mások „elmuffoltak” (elköltöztek). A munkások csak heti 30—32 órára kapnak munkát, míg kapnak. Ha pedig laid off-ot kapnak valahol (felmondanak nekik), mehetnek 40—50 helyre is, míg ismét kerül keresetük. Míg így beszélgetünk, előtűnik Mr. Sztrohák mozgékony, zömök alakja. Ő meg a bevándorlók másik nagy bajáról panaszkodik: hogy nem engedik be hozzátartozóikat. 16 millió bevándorló van az Egyesült

Államok területén, akik amerikai polgárok és mégsem tudják családjukat kihozatni. Gyüleseznek, kérvényeznek, követelőknek, de mind hiába. A lapok ugyan sokat hangoztatják a bevándorlási törvény leendő enyhítését — legalább az állampolgárok hozzátartozóival szemben, de nem sokat bizom benne, hogy ez a még oly méltányos kívánság egyhamar teljesezni fog. Hiába, ma az emberanyag beözönlése nem kívánatos Amerikában. Az ittlevőknek sincs elégmunkájuk. Majd ha a világ gazdasági viszonyai megjavulnak és az amerikai gyárakban újból megindulhat teljes üzemmél a termelés, csak akkor lesz ismét jó üzlet a sorompók kinyitása a bevándorlók számára.

Arra pedig ne gondoljon senki, hogy álutakon próbáljon beszökni. Igaz, hogy Canadából főleg a *Niagara* vizesélnél nagyon könnyű az Unióba besurranni. De oly szigorú az ellenőrzés különösen a gyárakban, hogy föltétlenül rajtaveszitenek a kísérletezők. Az amerikai rendőr nagyon ügyes. És ha a rendőr nem jön rá a svindlire, mindig akad jó ember, aki besugja. Sok szomorú példát mondtak el itteni honfitársaim.

Csak Amerikában tudtam meg azt is, hogy milyen rossz üzletet csinálnak azok, akik *Cubából* számítanak átjutni az Unióba. Először is épügy nem juthatnak át becsületes uton, mint Európából. Ha pedig csempészhajókkal fogóznak, életükkel játszanak. Másodsor Cubában igen rossz sors vár a kirándulókra, akárcsak Braziliában. A hőmérséklet kegyetlenül meleg. A mi embereink nem bírják soká. Nagyon keveset keresnek, alig egy dollárt napjában. Igaz, hogy a megélhetés olesó, — de semmiből nem lehet félretenni. Azok a jó emberek és gyermekek, akik jobb jövő reményében Cubába vándoroltak, restelik megirni az otthoniaknak az igazat. Ahelyett amerikai rokonaiknak írják a panaszos leveleket és kérik a pénzeket . . . Magam is olvastam ilyen siralmas leveleket, kaptam panaszos üzeneteket. Csak jót teszek embertársaimnak, ha óva intem őket Cubától.

Miután így kibeszéltük magunkat, Mr. Sztrohákkal elindultunk a Pittsburghba szakadt

szatmári irgalmas nővérek

látogatására. Hosszas keresgélés után végre rátaláltunk a Harkins Alley-ben levő szlovák iskolára („St. Matthew”), ahol ezek a jó nővérek tanítanak. De csak egy öreg néni fogadott bennünket azzal, hogy a nővérek már Perrysville-be mentek nyaralni. Így hát — szomorú szívvel — le kellett mondanom arról az öröm-

ről, hogy az öreg Emerentiana és Claudia nővérnek és társainak átadjam a szatmári anyaház üdvözlését.

Az estét *Thegze György gk. lelkész* (volt jánki plébános) vendégszerető házában töltöttem. Reggel 8 órakor már ismét uton voltam *Johnstown*-felé. Füstös gyárkémények, kopár, sziklás hegyoldalba épített, barátságtalan kinézésű munkásházak tömött sorai közt hagyta el, a vonat Pittsburgh-ot és két óra múlva már *Johnstown*-ban (70—80 ezer lakossal) voltam. Utam célja

a windberi szénbányatelep

volt. Látni akartam, hogy izzad az európai munkás a föld méhében. De még egy célom volt. Meg akartam szorítani azoknak a bányamunkásoknak a kezét, akik 1923-ban felhívásomra kb. 150 dollárt küldtek a majtényi templomra. Fővezérük egy becsületes majtényi ember, *Papp János* volt.

Az állomásról a villanyos vitt el a szénbányák vidékére. Gyönyörű völgyön át vezetett az ut. Lent egy patak, melynek rozsdásvörös vize szikláról-sziklára ugrándozott. A mély szakadék fái és zöld bokrai közül vad oleanderek fehér virágai csillantak elő. Valóságos svájci táj. Egész Amerikában nem láttam ilyen szép vidéket. Egyszerre csak ritkulni kezdenek a fák és kopár hegyek tűnnek elő, háznagságu sziklatömbökkel. Ezek alatt a hegyek alatt ezer és ezer munkás izzad éjjel-nappal és termelik a *Berwind & White Coal mining Cie* számára a szenet. Megállok a skalpleveli 37. számú bányánál. Itt dolgozik az én *Papp Jánosom*. Tíz perc alatt felkapaszkodtam a sziklára és csakhamar megmutatják *Mr. Papp* lakását. A felesége fogad. Ő maga a bányában lesz este 5 óráig. Az alatt kis fia (*Pista*) elvezet a közeli *Windber*-re, ahol a bányák igazgatósága székel. *F. Horváth Lőrinc*, a magyar plébános nincs ugyan otthon, de találtam itt is egy földit, *Tóth József* kántor urat, aki nagykarolyi fiu és *Kálmándot* nagyon jól ismeri. Mikor meghallotta, hogy *kálmándi* vagyok, azonnal mellém szegődött és egész délután vezetőm lett. Vele együtt néztük meg a bányákat.

A munkások reggel az öltözőben hagyják otthoni ruhájukat és felöltik a kormos bányászruhát. Fejükre csákót nyomnak, a csákóra egy égő acetilén lámpát erősítenek és így három szemmel nézik a sötét világot a föld alatt. Kis villamoskocsik visznek bennünket be a bányába, több kilométer távolságra. A föld alatt egész városok keletkeznek: főutcákkal és az utcák mentén vannak a *place*-k, azok a parcellák, amelyeken 1—2 munkás hónapokig

termeli ki a szenet. Ha készen van, új place-t kap. Két szikla-réteg között kb. egyméteres réteg tiszta kőszén van. Ez az óriási -széntömeg beszél eltemetett régi világokról és épít elrejtett hőerejével új, modern világokat. És ennek az új kulturvilágnak kőművesei azok a kormosarcu emberek, akik összekuporodva és egész nap görnyedve furják, csákányozzák és lapátolják itt a szenet. Aztán rárakják egy kocsira (car). A kocsira ráakasztják számukat: pl. *E. 37. Loader 143.* (37. bánya, 143. sz. rakodó). Egy motor felhajtja a rakományt; megmázsálják s ahány tonna, annyi 1 dollár és 1 cent jár érte a munkásnak. Ha jó place-t kap, 10—15 dollárt is megkeres naponta, de ha rossz a place, alig jut 2—4 dollár keresethez. Megmázsálás után a kis car-okat egy sinen a vagonok fölé hajtják, fartalmát kiborítják és viszik-röpitik széjjel az egész Unióba. Csak az a kár, hogy az Unión kívül nincs most rendelés. Mert kb. 40 hatalmas pennsylvaniai bányában oly óriási szénmenyiség van felraktározva, hogy az egész Unió szénszükségletét kétszeresen kiadná. De a gyárak panganak. Nincs rendelés, azért a bányák is csak fél üzemmel dolgoznak, a bányászok is csak heti három napon keresnek. A többin pedig panaszkodnak . . . és emlegetik a háborus éveket Akkor volt munka és fizetés!

A skalpleveli bányákban kellett jönnöm megtudni, hogy a patkány is hasznos teremtménye a jó Istennek. Amikor este a kormos, sápadt munkások hazafelé rajzottak, kértem Papp Jánostól: Miféle bádogszekrényt hoznak magukkal? - Ez a "dinnerboxi", ebben viszik a munkások az ebédet. Tarisnyában nem lehet, mert a sok patkány elenné előlük. így is még a boxiból is sokszor kieszi . . .

Hát van a bányában is patkány? — Jön, és ha nem volna, a társaság maga vinne le a bányába. Nem csak azért, hogy a szemetet, ételhulladékot elpusztítsa, hanem főleg azért, mert a patkány ösztönösen megérzi, ha valami baj fenyeget a bányában (bányalég, hegyszakadás...) Olyankor az emberekhez szalad, visít és ideges, viselkedésével elárulja a közelgő veszélyt. Már nagyon sok embert mentett meg így — a patkány.

Közben beköszöntött az este. Papp János magyaros vendégszeretettel asztalt terített. Jóízű vacsora és néhány pohár bor után (a szesztilalom nagyobb dicsőségére) elköszöntem a pennsylvaniai köszénbányáktól és indultam az Egyesült Államok fővárossá felé.

Amerika fővárosában.

Julius 13-án este 10 órakor Dr. Tóth TihamérraJ elindultunk Johnstownból és Harrisburghon át másnap reggel 8 órakor

Washingtonba

érkeztünk.

Washington 1800 óta a ma 48 államból alkotott Unió fővárosa. Mint ilyen egyedülálló nemcsak Amerikában, hanem az egész világon is. A függetlenség kivívása után Washington Györgynek, az Amerikai Egyesült Államok hadvezérének, megszervezőjének és első elnökének a gondolata volt egy olyan főváros létesítése, amely ne tartozzék egy állam területéhez se, hanem minden állam fölött álljon. Ő maga választotta meg a metropolis mai helyét a Potomac-folyó mentén, Amerika egyik legszebb táján és? *Federal City-nek*, szövetséges városnak nevezte el. Azonban a hálás, utókor szemében a független Amerika fogalma teljesen összeforrott a haza atyjának, Washington-nak nevével, azért a szövetség fővárosát is az ő nevééről Washington-nak nevezték,— megkülönböztetésül más hasonlónevű várostól *Washington D. C.* (W. District of Columbus, így hívják Washington neutrális területét),

Amerika többi városai ipari és kereskedelmi gócpontok, füstölgő gyárkéményekkel, piszkos utcákkal, az üzleti élet hajszolt tülekedésével. Washington képe egészen más: nyugodt, tiszta utcáival, szép fasoraival, gyönyörű parkjaival, tiszta levegőjével! azt hirdeti, hogy ez nem a business városa, hanem Amerika nagyjainak mauzóleuma, az amerikai nemzeti öntudat szentélye. Ide nem üzlet vezet az amerikai. Ide azért jön, hogy megtanuljon hazája aránylag új, de dicső és szép múltjáért lelkesedni és mint jobb amerikai térjen otthonába. Minden utca, középület, múzeum és szobor itt Amerika nagyszerű fejlődéséről, dicsőséges múltjáról és jövő nagyságáról beszél. Amikor a *Black and White* társaság au-tobusán végighaladtunk a város utcáin és megállottunk egy-egy történelmi emlék előtt, szinte látható volt, mint dagad az igazi yankee keble a vezető magyarázata alatt. Mi inkább az átszellemült arcokról, mint a vezető hadaró beszédéből sejtettük ki; hogy miről is van szó. És bár idegenek voltunk, elfogódva állottunk: meg egy Washington vagy Lincoln Ábrahám emléke előtt, hisz ők nemcsak az amerikai szabadságnak és nagyságnak hősei, hanem a legszentebb értelemben vett emberi jogoknak is harcosai, és annál nagyobb tisztelettel adózunk emléküknél, minél kevésbé

élvezük azokat az elemi emberi szabadságokat, amelyek 150 év óta minden amerikaiak közkinccsei.

Kilépve az állomásról, mindjárt a *Capitolium* hatalmas, kupolás fehér épülete köszöntött bennünket. Néma áhitattal másszuk meg fehér márványlépcsőit, mert itt a nagyok szelleme őröködik. Hosszú sorokban vonulnak fel a fehér márványszobrok a „nemzeti szentély csarnokában”, — Washington, Franklin, Jefferson, Grant, Lincoln... egészen a legújabb időkig. A „Rotundában”, a Capitolium legszebb termében hatalmas festmények tárják föl az Ujvilág kimagasló eseményeit: Columbus partraszállását, a hittérítők első munkáját, az első telepéseket, a függetlenségi nyilatkozatot, Washington generális leköszönését . . . Ebben a történelmi keretben, a nemzet nagyjainak csarnokában avatják fel minden négy évben az új elnököt. . . Itt gyűlésezik a szenátus és képviselőház, itt van a legfőbb bíróság. (Suprem Court). A Capitolium mellett van a kongresszus világhírű könyvtára (Library of Congress), hatalmas márványcsarnokaival, telve márvánnyal, pazar fényvel és csillogással.

Kissé tovább menve egy szerény fehér házhoz érünk egy kis park mellett. Ez a híres

„Fehér ház”,

ahol a Mr. President (elnök) lakik. Egyszerűsége azt akarja mondani, hogy a demokratikus Amerikában az elnök is csak polgár, az állam első polgára, akihez bárki bemehet, tárgyalhat és parolázhat. Ebből a fehér házból irányította *Wilson* a világháború sorsát és innen uralkodott Európa népei fölött. Innen hangzott el a népek önrendelkezésének büvös jelszava, amellyel átcsoportosította Európa népeit és megváltoztatta Európa térképét. Innen dirigálja ma Amerika, a fiatal óriás az eladósodott Európa pénzügyét — és politikáját. A Monroe elv rég lombtárba került! Miközben ezen gondolkodom, az állami kincstár (treasury), hadügyi és te-gerészeti minisztérium, amerikai vörös kereszt épületei mellett *elhaladva a pánamerikai unió székházához* érünk, melyet Carnegie és 21 amerikai köztársaság egy millió dollár költségen épített, az amerikai államok fejlesztésére és a jóviszony ápolására. Valami különös csengése van ennek a „*pánamerikai*” szónak a világháború óta . . . Ugy érzem, a jövő világtörténelmének egyik leghatalmasabb tényezőjével állunk szemben. A fiatal Amerika az utolsó félszázadban győzött, foglalt, vásárolt, — hizott és gazdagodott... A világháború óta kezébe vette a világpolitika irányítását. Az

európai államok a zsebében vannak, Canadát a közeljövőben „magához vonzza” — és hatalmas technikájával, nagy gazdaságával az egész világot fogja irányítani.. Ma, a radio és regülőgép idejében az egész világ gyeplőjét a kezében tarthatja. *Pánamerika*: ennek a szónak erejét csak a következő évtizedek fogják felderíteni!

Amerika legnagyobb két államférfia Washington és Lincoln; előbbi a függetlenség kivívásában és az amerikai alkotmány megteremtésében tünt ki, — Lincoln pedig a polgárháborúban, a rabszolgák felszabadításában szerzett halhatatlan érdemeket. Érthető, hogy a fővárosban az ő emlékeik a legszebbek. *Washington* emléket egy 555 láb. magas márvány-obeliszk örökíti meg tetején e felirással: *Laus Deo*. Régen 900 lépcső vezetett fel a tetejébe; ma azonban mindenki ingyen felmehet liften is. Gyönyörű kilátás nyílik az egész városra, a Potomac folyóra és azon túl Virginia államba, a Mount Vernonra, ahol Washington élete utolsó éveit töltötte és ahol holtteste nyugszik. Egy kis távolságra tőle áll a Lincoln templom-alaku emléke, a rabszolgaszabadító államférfi hatalmas szobrával, a falon a négerek felszabadítását ábrázoló képekkel. A Capitolium, a Washington és a Lincoln emlék nyilegyenesen egyvonalban fekszenek, a város kellő közepén, — mintegy kifejezni akarván, hogy a három egy nagy gondolatnak megtestesítője.

Rengeteg látnivaló lett volna még Washingtonban: emlékek, gyűjtemények, muzeumok, Wilson sirja stb. De bennünket elsősorban

a washingtoni katolikus egyetem

érdekelt. Csodálatos az amerikai katolikusok mozgékony-sága és áldozatkészsége. Ez a fiatal amerikai egyház 17 katolikus egyetemet tart fenn. A legelső természetesen a washingtoni, amelyet az egész Unió püspöki kara együtt lát el. 1889-ben nyílt meg és ma hat fakultása, 109 tanára, 2311 tanulója van. A városon kívül 60 acre (hold) kiterjedésű hűs erdő közepén emelkednek az épületek. Egy gépkocsi 15 perc alatt vitt ki bennünket. A főépületben most is folyik a tanítás. Az Amerikában szokásos *somerschool-ban* (nyári iskola) a különféle iskolákban működő irgalmas nővérek tarka serege nyer továbbképzést. A hittudományi karra a különböző szerzetek küldenek ide növendékeket és e célból az egyetemi telepen külön kollégiumokat emeltek.

Az egyetem évkönyvéből azt is megtudjuk, hogyan létesült és

fejlődik ez a főiskola. Csak néhány adatot jegyzek fel: Mary Gwendoline Caldwell 300.000 dollárt adott az egyetem létesítésére. James Mc. Mahon new-yorki pap 400.000 értékű adománnyal járult hozzá; az egyes tanszékek is 10—25—50—100.000 vagy több százezer dollárnyi adományokból létesültek. Ugyanígy fedezik a fenntartás költségeit is. Közadakozásból. Hozzá még állandóan folyik az építkezés. Épen most folyik a nemzeti szentélynek, egy nagyszabású egyetemi templomnak építése a győztes világháború emlékére.

Közadakozás, gy-jtés! Amerikában ez az egyházfenntartó erő. Ez az államsegély, püspöki segély, kegyúr és minden. Az egyháznak és az egyháziaknak semmije sincs és mégis templomok, iskolák, egyetemek és olyan katolikus intézmények születnek, melyekre méltán büszkék az amerikai katolikusok... Igaz, jobban is teheti a gazdag amerikai, mint mi szegény lerongyolódottak. De sokat tanulhatnánk az amerikai katolikusok áldozatkészségétől. De erről majd máskor.

Mert a vonat már közeleg és este okvetlenül New-Yorkban kell lennünk. Onnan holnap (július 15-én) Bridgeportba megyünk, ahol nagy munka vár ránk: kéthetes misszióval készítjük elő a Szt. István plébánia hiveit a bérmlás szentségére, melyet Hanauer István vácsi püspök ur fog kiosztani.

Bridgeporti hetek.

Bridgeport amerikai méretek szerint kisebb város, az Óceán partján, New-Yorktól északkeletre, a New-York—New-Haven—Hartford vasuti vonalon 1½ órányi járásra, Connecticut államban. Kb. 170.000 lakosa közt igen sok magyar is van; csak a katolikusokból kb. 1500 család van a városban és a vele összeépült kedves fekvésű *Fairfield-en*, vagy amint jó magyarosan az atyafiak hívják: Felföldön. Ezenfelül a reformátusoknak, sőt a baptistáknak is van magyar egyháza.

A kivándorlókat a sok gyárkérmény csalta ide, mert ebben a kis Bridgeportban aránylag igen sok gyár van. Annyira, hogy itt a harangozást is a gyárak túlkölése pótolja; Mikor reggel 7 óra előtt öt perccel elkezdik a hívogatót, majd pont 7 órakor tele tudóvel elfujják a gyári indulót, olyan éktelen koncertet csapnak, hogy majd belesüketül egész Bridgeport. Déli tizenkettőkor megismétlődik a nóta. Mikor este 5 órakor fujják a takarodót, fellé

lezkik az egész város, rajzik haza, vagy a tengerpartra a fáradt nép.

A magyar katolikuskak szép hitközségük van itt: *Sz. István plébániája*. Itt laknak a templom körül, a Spruce street táján alkotott magyar negyedben. Mintha csak Abaujban járnál (oda való a legtöbb), minden bolton-patikán -magyar írás, minden kapuban magyar szót hallasz, és a szomszéd korcsmákból magyar nóta üti meg füledet, barátságos magyar arcok fogadnak, magyarosan köszöntenek. Ujabban már jobb szeretnek Fairfielden házat venni. Ott jobb a levegő, mint itt a tengernek, egy kihalt, pocsolyás ága közelében. Lelkipásztoruk *F. Csernitzky István*, a legrégebb magyar papok egyike. Már 22 éve működik az amerikai magyar katolikusok közt. Mint egészen fiatal papot vonzotta őt ki az elhagyatott lelkek szeretete. Azóta meg is őszült, — de még mindig fiatal, örökké mozog és mégis fáradhatatlan. Ujságíró, költő zeneszerző, szervező — és mindenek felett népének szerető, gondos atyja.

Az ő kedves hívására indult utnak a két missziós atya, — már t. i. Father Tóth Tihamér és Father Scheffler, hogy két heti missziót tartsunk a bridgeporti hiveknek, mert ők nagy napokra készülnek. Augusztus elsejére *Dr. Hanauer A. István* vácsi püspök urat várják, aki a hartfordi püspök megbízásából bérmálni fog Bridgeportban. 350 magyar gyermeket kell a bérmálásra készítenünk és párhuzamosan a felnőtteknek is 2 heti missziót adunk.

Körséta Bridgeportban

Első napokban megtekintettük a várost. Én annyival is inkább kívántam megismerni, mert másfél hónapig Bridgeport lesz otthonom.

Ilyenkor elsősorban a szomszédokkal illik jóviszonyba lépni. Ez meg is történt első nap, mert szomszédunk, Mr. Budaházy József a plébánia állandó fuvarosa, azonfelül földi, „szatmár-megyési”. A dolog úgy derült ki, hogy mindjárt az első napon figyelem *Mr. Budaházy kezefején* a hatalmas forradások helyét, amint az autó kormánykerékét forgatta.

Mi baja a kezének, szomszéd?

Hej, nagy története van annak. Talán olvasták is az urak 1910-ben az ököritói szerencsétlenséget.. . Én is ott voltam abban az égő csűrben. Csepp hujja, hogy én is ott égtem szénné. Ezzel a két kezemmel tartottam fejemen a kalapot. Igaz, a két kezem

ugy összeégett, hogy hetekig etettek mint a gyermeket, de csak így tudtam megmenteni az égestől a fejemet — és keresztül-kasul másokon át nagy kinnal kijutottam. .

Igy derült ki, hogy a szomszéd, — akinek egyébként stórja (boltja) van, szatmári. Vele jártuk a várost és a tengerpartot.

Magán a városon egyébként nem sok néznivaló van. Szűk utcája,- mérsékelten tiszta, mozgalmas, forgalmas, tülekedő étellel teli, mint a többi amerikai város. Legszebb rész a *Seaside-park* a tenger mentén. Ez a bridgeportiak üdülő és szórakozó helye Vasárnapokon délután csak úgy hemzseg a néptől és a gépkocsiktól. Egyik csoport az amerikaiak nemzeti játékát, a *bazeball-t* játssza óriási tömeg érdeklődése mellett (hasonlít a mi kifutó métánkhoz), másutt labdát rúgnak, golfot játszanak; amott a pázsiton végignyujtózkodva egy család pakolja ki uzsonnáját és minden feszélyezés nélkül lakmároznak, minthacsak otthon volnának, a tengerparton játszó, ugráló, bukfencező gyermekek és felnőttek tarka fürdőruhában hüsölnek az óceán habjaiban. A szép nagy park közepén egy szobor áll. Felírása: *Barnum*. Ez az a Barnum, akinek cirkuszait jobb világban mi is megbámultuk. Ez a cirkuszos Barnum bridgeporti polgár volt. Ő ajándékozta a tengerparti parkot, azért a hálás város szobrot emelt itt neki. Az amerikai milliomosok egyébként szeretik nevüket megörökíteni. Ép egy szép nagy telket mutogatnak; középiskolának szeretné megvenni a város. Tulajdonosa hajlandó árából 10.000 dollárt engedni, ha az iskola róla lesz elnevezve. Csekély 10.000 dollárért bárki megörökítheti nevét.

Sokkal nagyobb érdeklődéssel néztük a város egy nagyobb nevezetességét, a magyar kath. egyház büszkeségét, — a most épülő hatalmas, kétemeletes *római katolikus egyházi magyar iskolát*. Azelőtt, mint legtöbb amerikai hitközségben — a templom alatt az u. n. bémentben (basement) voltak a nagyon kezdetleges iskolatermek. Még most is ott tartjuk az u. n. nyári iskolát (sommerschool), ahová a gondos szülők azért adják be gyermekeiket, hogy hittant, magyar nyelvet tanuljanak, no meg hogy a gyermekek a hosszú nyári szünidő alatt el ne romoljanak az utcán. De szeptemberben megnyílik már az új, tágas iskola, a legmodernebb felszereléssel és a legjobb tanerőkkel: az irgalmas nővérekkel. Már a falak állanak. F. Csernitzky gyönyörködve mutatja a 12 szép osztály helyét, aztán középen a hitközségi hall-t, ez lesz a hitközségi tagok diszterme. Itt lesznek a tanító és oktató előadások, multságok, mozielőadások. Lent a hall alatt a base-

mentben játékterem lesz billiárdasztallal, négy gyönyörű kuglizóval. Nagy rendeltetés vár erre a helyre. Nemcsak a magyar gyermekeket fogja összetartani és katolikus módon nevelni, — de ez a hely lesz a felnőttek találkozó helye. Itt fogják közös ügyeiket megbeszélni, együtt vigadni és szórakozni. De ez a diszterem és játszóterem fog segíteni a költségek kifizetésében is a belépődíjak és játékpénzek révén.

Mert egy ilyen iskolát felépíteni Amerikában is nagy gond és kiadás. Egészen felszerelve 150.000 kemény dollárba fog kerülni. El lehet gondolni, hogyan fő egy lelkipásztor feje attól, miképen fogja ezt az összeget előteremteni. És mégis meg kell lennie. Amerikában már régóta átjárta a katolikusok csontját és velőjét is az a meggyőződés, hogy *az egyház katolikus iskola nélkül csak fél munkát végez*. Amit a templomban épít, azt legtöbbször a public school (állami iskola) lerontja. Pedig Connecticut állam kivételesen nagyon vallásos: minden állami iskolában is kötelezővé teszi a hitoktatást. (Másutt az állam nem törődik a vallással). Mégis Amerikában mindenfelé lázasan alapítanak iskolákat, — óvodától kezdve a számos katolikus egyetemig. És pedig minden a hivek áldozatkészségéből épül. Itt nincs se gróf, sem államsegély. De püspöki segélyért sem lehet folyamodni. A püspököt is a nép tartja. Így bizony nagy iskolaépítés! adó jut a hivekre, családonként 50 dollár, a nem családos felnőttekre és vegyes házasokra pedig 25 dollár. És ezt önmaguk vetették ki és szépen, havi részletekben törlesztik. Jó lesz itt egy kis papiroost venni és leura átszámítani. Bizony ez családonként 10—12.000 leu, — a leu alacsony vagy alacsonyabb kurzusa szerint. Ehhez járul még a többi hitközségi teher: a székpénz, perselypénz, havi adomány, a gyermekek adománya stb. (Erről még egyszer tüzetesebben írok). Nagy tévedés volna azt gondolni, hogy könnyű itt Amerikában kifizetni, mert itt a pénz úgy jön, mint a parancsolat. Ellenkezőleg: Nagyon is meg kell dolgozni azért a dollárért és akkor is csak szükön jön. Magam is azt gondoltam otthon, hogy egy amerikainak egy dollár nem is számít. Itt látom, hogy bizony nagyon is megnézik azt a dollárt, mielőtt kiadják, — mert verejtek és életerő árán jutnak hozzá és gyorsan elgurul.

Egyébként az új iskola felépítése csak első lépés az összes egyházi épületek áttelepítéséhez. A régi fatemplom ma szük. Azért szeretnék a templomot paplakkal együtt eladni és az új iskola mellett új szép kőtemplomot építeni. A magyar kálvinista egyház ígért is már a jelenlegi templomért és paplakért 35.000 dollárt, de

de csak 45.000 ért eladó. Ha nem kapják meg, akkor a régi plébániát átszállítják, — vagy ahogy itt mondják, átmuffolják — az új telekre a maga egészében. Épen a plébániával szemben egy derék magyar patikus, *Duka Andor* (a híres kolozsvári Valéria-szappan gyártója) beszélt, hogy az ő jelenlegi emeletes házát hogy csúsztták jelenlegi telkére zsirral bevont deszkákon, mint télen a havon a szánkát; ma már nem így, hanem hengeren gurítják a házakat. Persze nem kőházakra kell gondolni, hanem vaskeretű faházakra.

Pikniken,

Ez az amerikai szó magyarul annyit jelent, mint kirándulni, kimenni a zöldbe. Szegény amerikai honfitársaink, akik egész héten át dohos, füstös gyárakban dolgoznak, rossz levegőjű városokban élnek, vasárnap délutánokon sietnek ki az Isten szabad ege alá, egy parkba vagy egy farmra levegőzni és szórakozni. A bridgeporti magyar katolikus plébániának saját kedves piknikező helye van Fairfielden, a Hillside park (domboldal.) Idejönnek ki a bús magyarok friss levegőt szívni és egymással találkozni. Van kuglizó, tánc, tréfás mutatványok, néha egy kis színelőadás stb. Kerül egy kis harapnivaló, egy kis jó sör és suttyomban ebben a „száraz világban” még egy kis kaliforniai bor is. Ezek a találkozások nagyon kedvesek szoktak lenni — és néhány dollár bevételt is jelentenek az egyháznak, vagy annak az egyletnek, amely a pikniket rendezi. Ilyenkor a pap is a nép közt van. Nem éppen kívánatos dolog neki 2 mise, 2 prédikáció, gyóntatás, litánia és a többi vasárnapi teendők után a vasárnap délutánt is feláldozni. De szívesen megteszi és meg kell tennie.

Igy összetartja az egyfajta embereket és visszatartja őket a „szalonoktól” (korcsma) vagy a népboldogító demagógoktól. Ha ő nem gyűjti össze vasárnap délután a széjjelszórt nyáját, majd lesz rá gondja az „emigráns” zsidó-szociálista elvtársaknak, hogy a kommunisták táborába vigyék őket. Mert ezek a szép fiúk alattomban — és bizonyára orosz pénzen — ugyancsak dolgoznak. A munkás népet „unió”-okba (szakszervezet) tömörítik, megnyergelik és belekergetik olyan áldatlan tömegszrájkokba, mint aminő a passaic i textil-szrájk, mely már féléve terrorizálja a munkások ezreit és dönti nyomorba családjukat. Sajnos, a mi népünk selejtese is kapható ilyen bolsevista evangéliumra. A földiek közül többen panaszkodtak, hogy ez is, amaz is a templom helyett zsidó agitátorok okosító tanítását hallgatja, — már Istenben sem

hisz és gyermekeit meg sem kereszteltette, pedig már 10 — 15 évesek! Ezért is jó az ilyen ártatlan összejövétel.

Julius 18-án és aug. 1-én én is elmentem, első esetben az Oltáregylet, másodikban a Szentnév Egylet piknikjére. Beállok a kuglizok közé. 10 cent a belépő, 25 cent a nyertesé, a többiből az állító gyermekek kapnak fagylaltra valót. Mert itt a gyermeknek mindene a *ice cream* (ájsz krim, fagyfalt). De csakhamar elnyerik a pénzemet. Egy pár abauji atyafi minden lökésre: tizet dob. Tudniillik Amerikában a kuglizó is más. Tiz báb ál! egyszerre. Minek is a drága erőt és időt 9 bábra pocskékolni mikor ugyanazzal a gőzzel tizre is dobhatok.

Széjjelnézek az atyafiai között. Erővel töltének belém a jó hideg sört. Nagyon dicsérik, hogy ilyet nem egyhamar kap az ember. Olyanforma lehet, mint nálunk a háborús sör. Érdeklődnek a régi otthon, a feldarabolt Magyarország iránt. Legnagyobb részük abauji és zempléni. De találók jánki magyarokat is, Krajnyik József és András testvéreket, no meg sári születésű és homoki lakos Fenics Bálintot, aki dicsekedve mondja el, hogy ő is gy-jtött a németi gör. kath. templom festésére. Magyarázom nekik az uj országhatárt, kívánságukra le is rajzolom: Peleske még román — . Zajta már magyar; Pete még román — Csegöld már magyar; Óvári román — Csenger magyar. A két jánki testvér: még látni akarja hazáját. Megmagyarázom, hogy most már nem Szatmáron át jár a vonat Jánkra, hanem Nyíregyházán és az uj Szalka-Gyarmati vonalon...

Az atyafiai között *Rencsy-bácsi* viszi a szót. Az ő arca a legderüesebb. Nem csoda, 44 esztendő amerikás, 1882-óta jól, megy dolga. És olyan a tekintélye, hogy hosszú ideig városi tanácsos is volt. Most is büszke rá, hogy ő állíttatta a magyar templom sarkán a villanylámpát. De szereti is ám az egyházát. Sok száz dollárt adott már abból, amit a jó Isten neki juttatott. Legutóbb is egy truckot (teherautót) ajándékozott az uj iskola javára: csekély 2000 dollárba került. Legközelebb kisorsolják.

Megnézem a tér közepén a táncot is. Ismerőseim tudják rólam, hogy szakértő vagyok benne — és a tánc lelkes barátja. Éppen ropogós csárdást húznak. Én ugyan nem érzem, de szakértők mondják, hogy ropog. Keringnek, fordulnak ugrálnak, — de az öregek taktusa más, a fiataloké megint más. Kisül, — szakértők mondják, — hogy a fiatalok, az itt neveltek, füle és lába már nem reagál a csárdás ütemére. Az ő fülük, vérük, érzésük már uj, átmeneti a magyar és amerikai közt, inkább ameri-

kai. mint magyar. A ropogós csárdás dallamára is a charlestont és tudom is én miféle néger- és majomtáncokat lejtenek. Hiába, Amerika nagy Moloch, elnyel mindent, megemészti és átformal mindent — és lassan, nem is olyan hosszú idő alatt az „óhazai” idegen lesz az új nemzedék előtt.

Érdekesen nyilvánult ez meg a július 18-i pikniken. A jó öregek, akik lelkük felét otthon felejtették, elgondolták, hogy az óhazában éppen most fejezik be az aratást: Aratási ünnep van! Erre a régi, kedves otthoni emlékek mind megmozdultak szivükben. Az a gondolatuk támadt, hogy ők is rendeznek itt, Bridgeportban, a pikniken arató ünnepet. D. u. 5 óra tájban meg is indult az aratók felvonulása: a földesur, a botos ispán, kaszások, aratólányok és fiuk pántlikásan, kalászdisszel ... Az öregek szemében könny ragyog. Visszagondolnak a kalászos rónaságra, a szabad szemhatárra, friss levegőre, madárfüttyre, aratónótára ... És az óhaza emléke olyan édes nekik ... De a fiatalok, az itt születtek bamba báméskodással, bosszantó értelmetlenséggel nézték — és le mosolyogták az egészet. Idegen nekik, mintha valami indián rezervációt mutogatnának nekik. Nem értik. Ném érzik szépségét, melegét, poézisát. Mintha az ég is megharagudott volna rájuk. Hatalmas dörgéssel és villámlással olyan zápor támadt, hogy szétugrasztotta az egész közönséget.

Jön a hóhullám.

Július 18-án megkezdődött a komoly munka. Naponta két beszéd a felnőtteknek és két oktatás a gyermekeknek. Eleinte csak ment a munka. Hanem az első hét végéig olyan sűrű, átható hőség lepte el a környéket, hogy majdnem lehetetlen volt szellemi munkát végezni. A gyermekek nem jöttek iskolába, a felnőttek közül csak a legerősebbek mertek jönni este ½8 órakor a missziós beszédre, azok is legyezővel felszerelve. És a legyező taktusáról olvastuk le, hogy most már jó lesz befejezni a beszédet, pláne ha már mindjárt a kezdetnél is szorgosan legyeztek. A templom, a ház, az utca olyan volt, mint a gőzfürdő, Meleg, — 100 fok (Fahrenheit) és gőzzel telítve, — 78 fokos páratartalom. Ez a meleg nemcsak hófokban különbözik az otthonitól, hanem természetrajzában. Az erős páratartalom és a tengerparti mocsarak bűze megtelítik a levegőt — és az ember hiába lélezkzik, nem kap elég levegőt. Izzad, fullad, párolog, odaragad a székhez, forr rajta a takaró, párna...

Ilyenkor az amerikai napilapoknak is a „*heat wave*” a hó

hullám a legfőbb napi eseménye. Leírják, hogy Bridgeport ma éjjel nem tudott aludni a hőségtől, sok gyár beszüntette üzemét, hogy 1885. óta nem volt olyan nagy hőség, sokan az éjszakát rendőri engedéllyel a tengerparton, a strandon töltötték, hogy New-Yorkban és másutt hányan haltak meg. napszurástól (heat prostration) stb. Ilyenkor a fürdősök és a fagyalt-árusítók óriási üzletet csinálnak. Legkedélyesebb a gyermekek fürösztése az utcán. Dél tájban megeresztk néhány helyen az utcai vízvezeték, az öntözőcsöveket. Az apróságok fürdőruhában rögtön ott teremnek és csakhamar egész utcákat ugrándo- zó, lármázó gyermekcsapatok töltenek meg. Suttymban még az öregek is közéjük állanak egy- egy tusra. Ilyenkor az utcákat is elzárják, hogy a gyermekek multságát autó ne zavarja.

Mi is kipróbáltuk a hőhullám napjaiban a tengeri fürdőt. De a nap úgy megsütötte, a sós tengervíz úgy megrágt a vállunkat, hogy néhány napig szemléltető módon elmékedtünk a pokolkinjairól. Csak Duka ur kenőcsei nyújtottak némi enyhülést. Vagy két réteg bőr így is ráment. Szerencsére a hőhullám csak néhány napig tartott. Az újságok napokon át minden éjjelre vihart jósoltak. Egyszer aztán igazuk is lett, — és attólfogva nyugodtan folytattuk munkánkat,

Julius 30-án délután olyan ünnepe volt Bridgepeortnak, aminőben még nem volt részük. Az óhazából való püspök jött hozzájuk kiosztani Szentlelket. Volt öröm, lelkesedés, és örömkönnny, amikor a váczai püspök ur föllépett a szószékre és magyarul beszélt nekik a Szentlélek ajándékairól és kiosztotta 350 ártatlan gyermeknek a bérmálás szentségét.

Még az nap este a püspök ur, Tóth Tihamérral az Olympica szállott és vitorláznak az óhaza felé. Én pedig még néhány hétig bridgeporti lakos maradtam, apróra is meg akarom kóstolni az amerikai életet

A philadelphiai világkiállítás.

Augusztus 16-án reggel Marczinkó plébános ur autóján átvitt *Passaic-ból Newark-ba*. Itt Sütő Ákos plébánosnál találkoztam *Hudecz Rezsővel*, aki a szatmári egyházmegyéből szakadt Amerikába. Rendkívül örült, hogy „a világ legkedvesebb egyházmegyéről” — ahogy a mienket nevezni szokta — 6 év múlva ismét

eleven tanutól hallhat hirt. Sok hányattatása közben légszivebben a szatmári emlékeken nyugszik meg sok világhírűben nyugtalanná vált lelke, Ő meg elbeszéli odiszeusi hányattatásait 1914 óta. Most is nem kevesebb, mint 4500 dollárral akarja becsapni — tulajdon ügyvédje Kaliforniában. Azért házigazdájával, éppen *Trentonba* siet ügyvédet fogadni az ügyvéd ellen.

Velük megyek, hiszen az én utam is Trentonon át vezet Philába, — ahogy itt Philadelphiát rövidítve aposztrofálják. Tehát nem vonaton megyünk, hanem a F. Sütő autóján, kb. 4 órán át, New-Jersey állam legszebb és legjobban művelt rétein, földjein át. *New-Brunswick-on*. megebédelünk. 1 centért az automata mázsáló nemcsak a testsúlyunkat adja meg gépirásos cédulán hanem „plánétát” is mellékel. Nekem szép sikereket ígér, Hudeczet nem biztatja a planéta. Nem sok szenrencséje lesz a 4500 dollárhoz!

Ebéd után utunk elvezet a *Princeton-egyetem* hatalmas épületei közt. Ezen a presbyteriánus egyetemen tanított, majd rektorkodott Woodrof *Wilson*, aki a népek önrendelkezési joga alapján velünk is önrendelkezett. Menetközben egy-egy barátságos gondolatban az őt megillető kellő tisztelettel adóztunk emlékének.

Délután 3 órakor *Szabó János trentoni plébános* házában voltunk már Szabó János az amerikai magyar papság egyik legtevékenyebb alakja. Ő szerkeszti a „*Kereszt*” c. hetilapot. De ez ősszel katolikus napilapot akar indítani. Adja Isten, hogy sikerüljön! Innen vonattal folytattam utamat és $\frac{3}{4}$ óra alatt Philadelphiában voltam, ahol Dr. Mihalik István jelenlegi és D Kemenes, volt philai plébános fogadtak és kalauzoltak nagy szeretettel.

A quackerek városa

Philadelphia eredetét az angol protestánsok vallási türelmetlenségének köszönheti. Történt ugyanis az Úrnak 1617. évében, hogy miután olyan sokan felhatalmazva érezték magukat Krisztus egyházának megjavítására, *Fox György* uram, a leicestershire-i suszter is indítatva érezte magát új vallás alapítására. És bizonyos joggal próbálta az egyházat megfejteni, mert hiszen cipész volt. De nem így gondolkozott a protestáns angol hivatalos egyház és kormány. A Fox György követőit, akiket gúnyból quackereknek, azaz reszketőknek neveztek, épuzó üldözték Angliában, akár csak a katolikusokat. Ezek az üldözött quackerek élükön a tehetséges fiatal *Penn Vilmos* 1680-tól kezdve új hazát alapítottak a Delaware folyó mentén. Az új hazát Penn Vilmos Sylvániának

nevezte el, később a hálás utókor az ő nevéről Pennsylvániának nevezte. Ennek az új államnak fővárosa Philadelphia.

Ugyanis Penn Vilmos igen nemes gondolkodású férfi volt. Az új hazában is tudta, mily keserves dolog valakinek vallásáért üldözést szenvednie; azért teljesen szabad országot akart alapítani. „*Szabad gyarmatot akarok alapítani minden fajtájú ember számára*” — volt a jelszava. Ezt a gondolatot akarta kidomborítani, mikor az 1683-ban alapított fővárosnak a Philadelphia nevet adta, ami magyarul annyit jelent, mint testvéri szeretet.

Ez a Philadelphia lett az igazi amerikai szabadság tüzhelye, a függetlenségért vívott küzdelem színtere. Itt, az Independence Hallban született meg 150 évvel ezelőtt a híres függetlenségi kiáltvány; itt őrzik az amerikai szabadságharc szent ereklyéje gyanánt a Liberty Bell-t (szabadság harangját), amelyet a függetlenségi kiáltvány kihirdetésekor kongattak meg (ma már megrepedt); itt választották meg az első elnököt, Washington Györgyöt és Philadelphia volt az Egyesült Szabad Államok fővárosa, míg az új szövetségi város, a mai Washington D. C. fel nem épült.

Ezért a történelmi múltért hozták éppen ide a másfél százados (sesquicentennis) vilákiállítását.

Philadelphia különben Amerika harmadik legnagyobb városa, (New-York és Chicago után), több mint 2 millió lakossal, óriási kiterjedéssel. Hossza 22 mérföld, szélessége közel 6 mérföld. Utcái oly szabályos derékszögben szelik egymást a Delaware és Shuyl-kill folyó között, mint a saktábla koczkái. Penn Vilmos városa Amerikának (és talán az egész világnak) leghatalmasabb ipari centruma. Évi termelése 2000 millió dollár értékű. Hadd beszéljen néhány adat! Évenként 45 millió yard szőnyeget, 180 millió yard gyapotárut, 6.669.600 darab kalapot, 400 millió szivart, 250 millió pár harisnyát gyárt és 128.343.033 dollár értékű cukrot finomít. Emellett Philadelphia Amerika legmódosabb városa. Majdnem minden polgára saját házában lakik („City of homes”) és noha lakossága Amerika lakosságának csak $\frac{1}{60}$ -át teszi, az anyagi javak $\frac{1}{27}$ része a philadelphiaiak zsebébe vándorol.

Amire még nagyon büszke Philadelphia, az a Delaware hidja, amely New-Jersey és Pennsylvania államot összeköti. (1926. július 4-én, a függetlenség kikiáltásának 150-ik évfordulóján nyílt meg.) A világ legnagyobb függőhidja. Egyik végétől a másikig 1.8 mérföld; középső nagy íve a folyó felett 1750-láb. Nagy hajók vígan elsétálhatnak alatta. Csekély 37,196.971 dollárjába került a két államnak.

A város kellő közepén a *City Hall* (városháza), 550 láb magas tornyán az alapító Penn Vilmos óriási szobra (közel 39 láb magas) őrködik nagygyá nőtt alkotása fölött.

Ebben a gazdag, amerikai arányokban megnőtt városban egészen jellegzetesen és stilszerűen fest egy olyan méretű áruház, amelynek egész világon sincs párja,

a Wanamaker store.

Az öreg John Wanamaker (olv. Waneméker), a mai tulajdonosnak az apja, a hatvanas években mint egyszerű kereskedőseged kezdte. Úgy mondják, hogy önállósága első napján 16 dollár napi keresetét reklámra fordította. Később már 60 dollárt, majd mindennap többet és többet keresett, — de mindenét reklámba fektette és ma Amerika legnagyobb cégévé nőtte ki magát.

Talán nem is annyira a nagy reklám, mint inkább *becsületese üzleti elvei* vonzották a tömérdek vevőt. Épülésül a mi üzletembereink részére ideiktatak néhányat hiteles magyar fordításban:

Legyenek föltétlenül szabott áraid, minden darabon tisztán feltüntetve; semmi szín alatt ne változtasd azokat!

Csak teljesen megbízható árut tarts, becsületesen, feltüntetve minőségét. Csak azt add el mint tiszta gyapjút, ami valóban az; — a keverék anyagot keveréknek tüntesd fel. A másodrendű árut tisztességesen másodrendűként jelöld meg, még ha a nép nem is venné észre a különbséget.

Fogadd szívesen az embereket és ne erőltess őket vásárlásra. A meg nem felelő holmit fogadd vissza és add vissza az árát stb.

Reklám, szorgalom, vállalkozó szellem és üzleti tisztesség emelte nagygyá a Wanamaker céget, azért tisztelettel lépek be a busines-nek ebbe a gigantikus méretű csarnokába.

A hatalmas, tizemeletes áruház négy utcát fog be, a város kellő szívében, a City Hall (városháza) tőszomszédságában. Legelőször az óriási földszinti csarnokba érünk. Méreteiről némi fogalmat nyújthat az, hogy amikor 1911. december 30-án ünnepélyesen megnyitották, 35.000 vendég volt jelen az ünnepegen. A megnyitóbeszédet maga Taft elnök mondotta. Ma csak itt a földszinten 10—15 féle áru van: szövetek, vásznak, csipkék, divatárúk óriási könyvkereskedés stb. Majd elmegyünk a liftekhez. Nem a helyi liftre ülünk, Hanem az expressre, melyen fél perc alatt a nyolcadik emeleten vagyunk. A liftet vezető néger lány int, hogy megérkeztünk a végállomásra. Itt a Wanamaker-ház bankja. Van itt ezenfelül hatalmas étterem, koncertterem, mentőállomás, gyermekon-

dozó, korház és minden képzelhető berendezés. A felső és alsó emelet között pedig az ipar és kereskedelmi cikkek minden osztályából hatalmas raktárok.

De nem kell gondolni, hogy az öreg Wanamakernek csak a pénz iránt volt érzéke. Szerette a szépet, a művészetet, tudományt is.

Mindjárt a nagy csarnok tanuságot tesz erről. Ahogy belépünk, hatalmas biplán fogad bennünket. Ez a fekete, madár volt az, mely négy szárnyával átrepülte az északi sarkot és szántalpaival végigcsuszált a járatlan hó- és jégmezőkön. Wanamaker mint drága nemzeti kincset őrzi. Mögötte művészi kivitelű sas, 2500 font súlyú. 5000 darab érc toll fedi; mind kézimunka. Itt van a világ legnagyobb orgonája, amelyet az öreg Wanamaker 1904-ben a St. Louis-i kiállításon vett és még kibővített. Öt játékasztala és pedálja van, 234 szóló, változattal és 18,195 síppal, Hozzáadandók még a mechanikus változatuk. Minden manualon 61 regiszter. . . Ezzel az óriási orgonával csalogatja az áruház a vevőket, akik nemcsak vásárolnak, de műélvezetet is nyernek a Wanamaker-storeban.

De van Mr. Wanamaker-nek egy még drágább kincse: Munkácsi két képe. Féltve őrzi, mint a szemefényét. Előbb magánlakásán őrizte. Azt mondják, hogy mikor távollételem lakása egyszer kigyult, és házmestere telefonon megkérdezte, mit mentsen ki, — az öreg Wanamaker azt válaszolta: Vágd ki a két képet a keretéből, göngyöld össze és dobd, ki az égő házból. Így menekült meg a két műretek. Ma áruházának legfelső emeletén tartja. Felmegyünk hát F. Mihalikkal és a folyosó végén ez a felírás fogad bennünket:

The Michael Munkácsy-Gallery,

azaz magyarul: Munkácsi Mihály képtára. A bejáratnál egy kép Munkácsit mutatja be, amint a párisi Temple-ban fest. Bent a teremben őrzik Munkácsi Mihály két legszebb képét: Krisztus Pilátus előtt és Kálváriát. Szegény Magyarország! Nem volt elég lelke — vagy talán pénze és így John Wanamaker vette meg 1887— 1888-ban ez a két világhírű magyar alkotást.

A méreteiben és kifejező erőben hatalmas képek óriási hatással vannak a szemlélőre. Alig tudtam tőlük megválni. Minden alakja él, mozog, beszél. A tömeg tombol... és ott áll a középben szelid fölénnyel a Vádltott. Olyan-átszellemült, olyan evangéliumi Krisztust tálán egy mester sem festett... Aztán nézem a Krisztus arcát a, keresztben. Mintha szólana: Ugy Szerette Isten az embereket. Arca él. Szenved — és mégis oly szelid... Még él, de már a mennyben van ...

Itt Amerikában kellett megtanulnom, milyen nagy m-vész volt a mi Munkácsink.

És rajta is beteljesedett mondása annak a Mesternek, akit oly hiven vászonra elevenített: Egy próféta sem kedves hazájában. Idegenben mutogatják — idegeneknek. Idegenek adnak ki róla ismertetést.

Kezembe veszem a csinos kiállítású ismertetést. Címe *Michael de Munkácsy*. Bevezetése elmondja, milyen hatást ért el e két kép az egész világon; hogy realitásával egy sorba állítható Rembrandttal, Rubenssel és Velasquezzel, de drámai és költői koncepció dolgában felülmulja ezeket. Majd előadja Michael (v. Mihály) Munkácsy rövid életrajzát. Ebből megtudjuk, hogy a nevét így kell kiejteni: Moon-ka-che, a hangsúly az első szótagon. Valamint azt is tudja az életrajzíró, hogy a császár később bárói rangra emelte Munkácsit; ezért joga volt neve előtt a *von*, vagy franciásan *de* szócskát használni.

Mikor elmondom, hogy én is magyar ember vagyok, még nagyobb büszkeséggel magyarázzák. Három-négy amerikai nő és férfi is körülvesz... és szemükből olvasom ki a büszkeséget, melyet a nyomtatott ismertetés így fejez ki; „Miután Mr. Wanamaker megvette a két képet, legértékesebb vagyona közé számította ...”

A philadelphiai világkiállítás

a városon kívül óriási területen fekszik. Még a tavasszal csupa pocsolya volt e helyen. Azóta feltöltötték, aszfaltot húztak végig, tükörsima autótutat öntettek, az egészszet pázsittal vonták be. Ebből a zöldpázsitos háttérből emelkedik ki a kiállítási pavillonok sorozata.

A bejárónál a szabadságharang óriásira nagyított mása köszönti a látogatót, mintegy jelezve, hogy ez a kiállítás a szabad Amerika 150 éves haladását akarja bemutatni.

Valóban az egész kiállítás elsősorban az Egyesült Államoknak szól, — ami természetes is. Szemléltetően vonul el szemünk előtt a fejlődésnek és haladásnak az a szédületesen emelkedő pályája, amelyet ez a fiatal óriás, Amerika 1776. óta megfutott. Amire Amerika büszke, — és méltán büszke, — azt mind megcsodálhatjuk itten.

Elsősorban Amerika tökéletes közlekedési eszközeit: az első gőzgépnek csúfolt kávédarálótól egészen a Pennsylvania vasuti társaságnak legujabb locomotiv-óriásáig, amely 100-150 kilométeres sebességgel röpti a hosszú vasutakat. Végig is sétáltatnak ben

nünket egy ilyen gőz- és villamos mamuth-locomotivon. Látjuk az automobilon és autobuszok jobbnál-jobb típusait, igaz az autó-balesetek szomorú számáról is képet nyerünk. Bepillantunk az amerikai közlekedés jövőjébe, s talán egészen közeljövőjébe, mert Henry Ford szerint Amerikának repülő nemzetté kell lennie... És igazat adunk az önértékes felírásnak, hogy az amerikai ma szabadon és gyorsan mehet, ahogy akar, ahova akar, minden közlekedési eszköz rendelkezésére áll.

Talán még nagyobb joggal dicsekedhetik Amerika *postájával*. Egy ilyen modernül felszerelt postahivatal működik a kiállítás területén. Valóságos boszorkánykonyha, oly gyorsan szalad minden levél a helyére. Bármely oldalról dobnak be levelet, az rögtön széles vászonszjira esik, melyet egy gép minden irányból automatikusan a központi levélgyűjtőbe húz. Ezen utazik a levél és beleesik a központi gyűjtőbe. Itt egy gép lebélyegzi, egy ember osztályozza, belöki a megfelelő nyílásba és csakhamar szortírozva jut a megfelelő zsákba. Akinek tetszik megpróbálhatja. Ha önmagának ide címzett levelet ad fel itt, minden kezeléssel egy-kettőre végigszalad és 10 perc múlva már kézbesítik neki a levelet, ha kellően igazolja magát. Bemutatják a repülőpostát, egy modern vasuti postakocsi szerkezetét, amely automatikusan szedi be a tovarobogó vasutra a postát stb, — Ami még a gyorsaságnál is jobban esik, az az a gondosság, amellyel a leveleket kezelik Amerikában csak fogyatékos címzésű levél vész el. De még a hibás címzésű levelekkel is külön hivatal a „holt levelek hivatala” foglalkozik (évente 21 millió ilyen holt levél fut be).

Vetített képen láthatjuk a telefon bámulatos fejlődését az automatikus kapcsolásig és jelen tökéletességét. Bemutatják a beszélő mozit, a rádiót. . .

Igaz, hogy a posta gyorsaságával versenyez a postarablók gyorsasága is, akik a technika minden vívmányát bravúrral tudják iparáguk javára kihasználni. Itt látható Lombroso-típusú postarablók hosszú sorozata is gyilkos számaikkal együtt,

Amerikában az idő pénz. Azért az amerikai ipar olyan „találmányokra” pályázik, amelyek lehetőleg gyorsan működnek. És e téren is csoda-gépeket produkál Amerika: legújabb típusú írógép, amelynek billentyűit már nem kell ütni, csak érinteni, a többlet villanyerő végzi; van itt diktáló gép (dictofon), különböző számoló, pénzössze-adógép stb! Főképpen a villamos erőt tudják mesterien kihasználni. Itt Amerikában már nemcsak a hajnyírást végzik villanyos nyírógéppel, hanem már a borotváláshoz.

is van villanyos készülék. Nagyban hirdetik és azzal kecsgetteti a jámbor vásárlót, hogy ezután a borotválkozás a legnagyobb élvezetté avanszál.

Az acél diadalát nemcsak egy hatalmas szobor hirdeti a gépek kiállításán, hanem azok a hatalmas gépek is, melyeket Amerika produkál...

Hogy semmise hiányozzék, még a koporsógyárosok is kivonultak szép, selyemmel bélelt koporsóikkal. Nagyon invitálják a látogatókat. De gyenge az érdeklődés. Az emberek mind élni akarnak még... Megszánjuk a Kundschaft-nélküli hivatogót. Bemegyünk... Mutat 13.000 dolláros koporsókat is. Mondjuk, hogy nagyon drága. De ő is megfelel: Ha valakinek 50.000 dolláros házi berendezése van, ahhoz csak dukál egy 13.000 dolláros koporsó! A kiállításon rengeteg néznievaló van. Azért csak futtában nézzük végig azokat a részeket, amelyekben a 48 egyesült állam külön-külön mutatja be iparát, gazdagságát, mezőgazdaságát.

Egy pillanatig megállunk a *kulturintézmények* kiállításánál. Bemutatkozik itt minden intézmény és vallásfelekezet. Természetesen a cionisták sem hiányozhatnak — és csalogatják a zsidókat Amerikába. Did you buy land in Palestina? *Vett-e már földet Palesztinában?* — kérdi a plakátjuk. De azt hiszem kevesen mennek el a valóságos dollárok földjéről az ígéret földjére.

A *katholikus egyház* is beáll a sorba. Az elfogulatlan szemlélő kénytelen elismerni, hogy hiába, a katolikus egyház a legelső kulturtényező a világon. Nemcsak ott, ahol nagy birtokai voltak, hanem itt Amerikában is, ahol soha nem volt az egyháznak vagyona. Csak néhány számot iktatok ide: egyedül a katolikus jótékonyági intézményeknek értéke 25,249.500 dollár; évi fenntartása 3,434.172 dollárba kerül és 164.675 emberről gondoskodnak!

A többi országok között legszebb *Japán* kiállítása. A különleges japán termelési ágak: selyemtenyésztés, teültetés, szalma-, manila, majolika, elefántcsont és japán ötvösipar legszebb remekei szerepelnek. És minden igen szép, izléses elrendezésben. Maguk az amerikaiak is elismerik, hogy ez a legizlésesebb az összes kiállítások között. Szinte rikitó az ellentét a farkasszemet néző két ifju óriás között: Amerikának az acél, villamosság, gyorsaság, komfort, gép imponál, — a japánoknál csupa szín, izlés, kedély, élet, finom kidolgozás 600.000 dollárt költött Japán a kiállításra. Mintha arra pályázná, hogy vegye észre a világ a kulturált sárga fajt is!

Mellette *Kina* is kiállít. A kiállított tárgyak között legérdekesebb a kínai írógép. Szegény kínaiaknak nincsenek betűik. Minden szónak külön képe van. Azért 2500 betűalak kell az írógépéhez. De akkor is úgy kell fogalmaznia, hogy több szót ne használjon. Ha mégis más szót is kíván használni, még egy 2500 szavas láda van tartalékban. De aztán több készlet már igazán nincs.

A hely szűke nem engedi, hogy az összes kiállító nemzetekre külön kiterjeszkedjem. Csak a magyar és román pavillont nézem meg tüzetesebben.

A *magyar* kiállítás — az igazság nevében meg kell mondanom — igen szegényes. Zsolnaynak vannak szép dolgai, de a cseh és különösen a dán termékek mellett elmarad. De megmagyarázza a dolgot az a körülmény, hogy Magyarország hivatalosan nem Vesz részt a kiállításon (Németország sem.) Az egészet csak néhány cég rendezi.

A *román* kiállítás már nagyobb arányú, de hatást nem fog elérni. Fő látnivaló egy zsupfödeles román parasztház, egyszerű berendezéssel, román szőnyegekkel borítva, pieptárok, himzések; képek, idillek a román népeletből, régi tárgyak... Bemegyek a házba, megpihenek. Megszólítom románul a kisasszonyt, mert má-zos-festett ajkáról mindjárt gondoltam, hogy bucaresti. Igazam is volt. Elmondja, hogy a kiállított tárgyak többnyire Bukovinából és Besszarábiából valók... Akik ezt a kiállítást így rendezték, azoknak fogalma sem volt róla, hogy mi imponál az amerikaiaknak. Az amerikai megcsodálja Munkácsi képeit, mert grandiózusok, körülállja a legújabb repülőgépet, mert új és gyors; tetszik neki a tiszta drágagyöngyből készült kínai miniatúr pagoda, mert nagyon értékes, — de ilyen apró, idillikus dolgok iránt nincs érzéke. Lekicsinyli, megmosolyogja „kezdetlegességét”, éppúgy, ahogy a bridgeporti gyermekek a magyar aratójelenetet megmosolyogták.

* * *

D. u. 2 óra volt, amikor agyonfáradva elhagytuk a kiállítás telepét. Sietve visszamegyek még a Wanamaker palotába. Bucsuznom kell a két Munkácsi-képtől. Az egyik öreg őr felismer. Észreveszi elfogódottságomat. Épen egy csoport tanárnő nézi és hallgatja egy szakértő égis magasztaló magyarázatát.

Távoznak Én pedig leülök és nézem, a legfölségesebb történet mint elevenedik meg előttem. Az öreg bácsi mellém ül és magyaráz előbb a képről, hogy mily fölséges... Aztán az öreg

Wanamakerről († 1922.), hogy mily jó keresztény, mennyi jót tesz. De fia, *Rodman* is olyan... Legbüszkébb erre a két képre. Nincs a világon az a pénz, amelyért eladná.

Megkérem, írja rá a csinos Munkácsi-füzetre nevét. S ő szívesen teszi. Leroy G. White a neve. Egy barátságos kézsorit; s, egy utolsó bucsupillantás a két hatalmas képre... A néger leány az express liften lesülyeszt a földszintre és tiz perc mulva már robogott velem a vonat vissza Bridgeportba, ahol már az eleven amerika tanítványok várnak.

New-Jersey-ben élő honfitársak között.

New-Jersey (olv. Nyú Dzsörzi) államot New York államtól csak a Hudson folyó választja el. Egyik legnagyobb városa, *Jersey City* is mintegy egyé olvad New-York-kal. Hajón vagy tengeralatti vonaton néhány perc alatt odaérünk. Ez a közel 400.000 lakosu város teljesen osztozik New-York életében, hatalmas forgalmában. Bizonyára közigazgatásilag is régen egyesült volna New-Yorkkal, ha nem tartoznék más államnak, New-Jersey államnak területéhez.

Ennek a New-Jersey államnak meglátogatására egyéb nevezetessége mellett főleg lokálpatrióta szempontok vezettek. Ennek az államnak területén fekszik *Passaic*, egy 70.000 lakosu városka, melynek hires szövőgyáraiban igen sok szatmármtgyei dolgozik, illetve dolgoznék, ha nem dühöngene f. é. január óta az áldatlan textilsztrájk. Itt akartam felkeresni a szeretetsomagakcióról mindenütt ismert *F. Marczinkó* József passaic-i plébánost, akitől megérkezésemkor a newyorki kikötőben az első barátságos kézsoritást kaptam. Itt New-Jersey államban dolgozik Tempfli István volt szatmári gazdasági tanító és Vili István volt krasznasándorfalusi tanító, volt munkatársaim. Őket is látni akartam új munkakörükben.

Aug. 13-án házigazdám, Csernitzky bridgeporti plébános New-Yorkból kísért el Passaicba. Egy fél óra alatt Passaic-ban, a magyar katolikus egyház vöröstéglás plébánia-épületében voltunk. Itt már mosolygós ábrázattal fogadott Tempfli István, vagy hogy pontosabban fejezem ki magam,

Tempfli Pista,

ahogy Szatmáron őt ismerjük. Egy éve jött ki ide. Előbb ő is a

passaic-i szövőgyárban dolgozott. De ahogy januárban kiütött a sztrájk, más munkakörben helyezkedett el. Barátjával Nagy József, volt gazda tiszttel beállottak márványmunkásoknak. Falakat, fürdőszobákat, disztermeket borítanak márványlapokkal; márványlépcsőket építenek saját terveik és rajzaik szerint, — ketten, Mr. Nagy a munkavezető (bos) és Mr. Tempfli a társ. Egész Passaic és környékén úgy ismerik őket, mint elsőrend- szakembereket. Meg is leptem őket Hackensack-en, ahol épen egy kínai vendéglő lépcsőházát márványozták. Pista barátunkon olyan jól állott a kék munkás-zubbony, kezébe egy pászolt a véső és kalapács, mintha mindig azt kezelte volna. Le is fényképeztettük magunkat ott a helyszínén a kínai házigazdával együtt. Hozzá olyan vidám ábrázattal és olyan büszkén mutogatta tudományát, amint csak egy magával megelégedett embertől telik ki. Meg is hiszem, mikor napi 9½ dollárt megkeres! Néhány év múlva mint Szatmár leggazdagabb polgárát fogjuk ismét körünkben látni.

A sváb nénik Amerikában.

Másnap sz. mise után F. Marczinkó a templomban kihirdette, hogy az ó-hazából, Szatmárból van itt egy pap, aki honfitársait látni kívánja. Amint visszatértem a plébániára, már várt is három néni. Az öreg özv. *Weisz Józsefné* Szinfaluból, *Hölczli Józsefné* Homoródról és *Hermann Mihályné* Gilvácsról. Egyszerű jámbor lelkek. Olyanok, mint otthon voltak. Amerika fénye, hiusága, kényelme nem vonzza, nem kápráztatja őket. Pedig gyermekeik jó módban élnek itt és saját házuk van . . . Ők mégsem találják itt magukat. Otthon hagyták a szívüket. Sajnálják a falut, annak jámbor egyszerűségét. Panaszkodnak: — hogy itt a z emberek nem szeretik úgy az Istent és a templomot, mint otthon, hogy nem sokat törődnek Istennel. Főként a fiatalok; ki is nevetik őket templomosságukért. Nem szeretik az itteni pompát és hiuságot Egyszerűségükben nem veszik be a cifra öltözködést. Őket is kalapos dámáknak akarnák öltöztetni, de ők a maguk kartonruhás, kendős egyszerűségüket nem adják fel Amerika minden divatjáért... Mán ők nem lesznek hiuk (hoffärtig) soha!

Az amerikai világ csábos hiuságai helyett ők itt is inkább a templomot szeretik. Itt is elementek minden ünnepen a templomba, még akkor is mikor gyárba jártak. És az ó-hazai templomra csak könnyes szemmel tudnak gondolni a szinfalusi és homoródi nénik. Az öreg Hölczli néni örömkönnyek közt hallgatta el. hogy én is jelen voltam tavaly az új homoródi templom megáldásán — és

hogy milyen szép is az új templom. Csak azt szeretné még egyszer meglátni — és az új szentségtartót, melyet a fia vett . . . Nem is akar már soká Amerikában maradni.

Elmondom F. Marcinkónak a jó öreg néni beszédét . . . És a passaic-i plébános nem győzi eléggé dicsérni szatmári hiveit. A legjobbak, a legadakozóbbak. Ha a templomnak új ruha, kehely vagy bármi kell, — a szatmáriak jelentkeznek legelőször. A szép missziós feszületet is a passaic-i templomban a mi Hölczli nénink csináltatta.

Istenem, mennyi szép érték is szunnyad még a mi egyszerű romlatlan falusi népünkben! Mily nagy feladat ezeket a katolikus értékeket megőrizni! Milyen kár volna, ha hivatlan emberek vennék át a mi népünk vezetését — vagy inkább rontását.

Különben a Hölczli néni szép lelkét legjobban a következő kis epizód mutatja. Vasárnap délután felkerestem őt otthonában. Szép házát és sok szép butorát dicsértem, — de ő ebben nem talál örömet. Jobban szereti az otthoni egyszerűséget és az itteni életnek csak terheit érzi. Öreg fát nehéz átültetni. Asztalán a mi katolikus családaink régi barátja: *P Cochem Leiden Jesu Buch-ja*. A szekrényen a Sz. Család képe előtt ég a lámpa . . . Ő teljesen a régi, romlatlan falusi jó lélek. Bort hoz, traktál, a lelkét is odaadná, úgy örül, hogy felkerestem . . . Imádságokat és szentképeket nyomtat — magyar, német és angol nyelven és ingyen osztogatja munkástársainak . . . Ő az apostoluk. Amikor eltávoztam, aggódni kezdett: hátha eltévedek ebben a vad idegen világban. És nem volt nyugta. Elindult keresésemre és kutatott, minden utcasarkon, érdeklődött mindenfelé, úgy ahogy tudta angolul, hogy nem ment-e arra egy „magas pap”. Végre hosszú kutatás után megtalált egy magyar családnál. Miután így személyesen meggyőződött róla, hogy nem veszttem el, végre megnyugodott.

Jersey City-ben

Augusztus 15-én meg kellett ígérenem a passaic-i és cliftoni földiknek, hogy legalább egy estét velük töltök. Augusztus 24-én végleg bucsut mondtam Bridgeport-nak, reggel New-York-ba indultam azzal a szándékkal, hogy a délutáni vonattal Pasaic-ba rándulok. De kálmándi ösmerőseim Vili Pistával már más tervet eszeltek ki. Scherer József (szinfalusi) és neje Papp Mária (kálmándi) ebéd után már vártak a S. Mary's Home zárdában. Velük kellett mennem *Jersey City*-be, ahol csinos kétszalados házuk van.

Az emeleten szintén kálmándiak laknak: Pósz Istvánék. E ház közelében van a *Cruceeble Steel C^k* drótygyára. Itt munkaközben leptem meg Vili István volt sándorfalusi tanítót, aki munkászubonyban, de vigan huzta-tekerte a frissen gyártott drótot. Itt találtam Kriczár Jánost és Mihályt Fényről, Főgel Istvánt és Ruska Mihályt Madarászról, azonfelül, meglátogattam Baumli Mihályt (Kálmándról), akinek jóforgalmu cipészüzlete van. Alig tudtam szabadulni ezektől a jó emberektől. Agyonkérdeztek és agyonetettek volna. Csak határozott fellépésemmel tudtam végre este 8 óra tájban a jó földiek autóján elindulni és 9 óra lett, mire Cliftonba értem.

Linzenbold Balázsnál

(Szokondról) már türelmetlenül várt a társaság. Tempfli Pista Nagy József, Schneider József és Weisz József (Homoródról), Waldraf Vendel (Szakasról), Frosch János, no meg az öreg Weisz néni, aki is Linzenbold Balázs anyósa. Balázs bátyánk becsületes, szépcsaládu, jámbor ember. És elsőrendű házigazda. Olyan szívesen fogadott és olyan vacsorát csapott, akárcsak a szokondi kirbájon lennének. Természetesen akadt ott itóka is bőven. Nem azért tilos Amerikában a szeszital, hogy Balázs bátyánknál a földiek egy pohár bort vagy papamorgót ne találjanak.

A szokondiaknak azt üzeni, hogy az egész falut tiszteli és ma is állja a szavát: 1200 dollárt szívesen küldenek az amerikaiak az új templomra, de csak úgy, ahogy már megírta t. i. 500-at ha készen lesz az alap és 700-at a végén.

Schneider József, aki a következő napon beszállított New-York-ba, a homoródiakat üdvözli.

A passaic-i sztrájk.

Aug. 15-én (vasárnap), Nagyboldogasszony napján a passaic-i templomban prédikáltam. E napon és aug. 24—25 én, mikor másodszor voltam Passaic—Clifton táján, számos földivel találkoztam: Szilágyi Mihály és Márton (Fény), Merk József és neje Schimpf Mária (Szinfalú), Tajerling Julia (Kálmánd), Wiezenfelder Katalin férj. Berey Márton (Gilvác), Schneider József, Frosch János, Linzenbold Balázs (Szokond) stb. Mindnyájan panaszkodnak a szövőgyári sztrájk miatt, amely január 25-én kezdődött és ma már 8 hónapja 16.000 munkást foszt meg kenyerétől.

Ugy látszik a passaic-i szövőgyárak részéről valóban fordultak elő méltánytalanságok. De bármint is legyen, ez a 8 hó

napos (és még mindig tartó) sztrájk nem bizonyult megfelelő eszköznek, a munkásság jogos követeléseinek kiverekedésére. Sok munkás keservesen panaszkodott, hogy félretett garasát kénytelen felélni, — vagy ha nincsen már garasa, nyomorogni. De olyan nagy a sztrájkolóknak a terrorja, hogy senki munkába nem állhat, mert különben életével játszik. Beverik a sztrájkolóknak az ablakait, bombát tesznek házuk alá, — az pedig a legközönségesebb dolog, hogy megverik őket, ha szerét ejthetik. Tehetetlen öregasszonyok panaszkodtak, hogy őket is meg akarták verni, amiért a sztrájk kitörése után egy ideig mertek dolgozni. A sztrájkoló munkások tüntető felvonulásokat rendeznek nemcsak Passaic-on és New-York-ban, hanem Washingtonban, a fehér ház előtt is. Váltig fáj nekik, hogy Coolidge elnök nem fogadta őket. A gyárakat picketelő (cirkáló) munkások védik, hogy sztrájkoló ne juthasson. Eleinte tömegesen, — ma csak hat pár picketelőnek vártázását türi a rendőrség. Magam is láttam, amint 3 pár férfi és 3 pár nő posztolt a gyárak körül - némán, elszántan — és talán letörötnen, hogy a *scab-ek* (=tetvesek, ez a sztrájkolóknak a neve) át ne törjék a szervezett sztrájkolóknak a kordonját... Pedig - sajnos — amint több oldalról hallottam, a munkásság már rég elvesztette a sztrájkot. És ha vissza is tér a gyárakba, sohasem fogja tudni behozni a sok hónapra nyuló sztrájk anyagi veszteségeit, — hogy az erkölcsiéről ne is beszéljünk.

A munkásegyletek (Union) vezetői röpiratot bocsátottak ki a sztrájk lefolyásáról. Címe: Hell in New-Jersey, — ami magyarul annyit jelent:

Pokol New-Jersey-ben

Szomoruan lapozom e füzetet. Betűiből, de még inkább képeiből kiolvasom a tőke és munkássziv elkeseredett harcát. Harcot, mely szembeszáll mindenkivel: hatalommal, rendőrséggel — és sokszor a saját jól felfogott érdekével is; vad harcot, mely fölhasznál reklámot, szónoki emelvényt, sajtót; — elnyomására pedig a hatalom lovasrendőrt, gázbombát, vizeszuhanyt, kardlapot és letartóztatást.

A mi még szomorubb e küzdelemben, az a háttér. Ugyanaz a háttér, amely a magyar szocializmus és az orosz bolsevizmus történetét oly tragikussá teszi. A passaic-i textilsztrájk élén is zsidó demagógok állanak. *Weisbord Albert* a szegény passaic-i -munkások prófétája, aki szónokol, akinek ők bizalmat szavaznak, aki miatt éheznek, aki úgy meg tudta a népet nyergelni, hogy jaj annak, aki ellene

mer szólani. Társai *Jack Rubinstein*, és más hasonló hangzású névvel dicsekvő urak (köztük kimondottan kommunisták is.) Minthacsak metafizikai vagy lélektani törvény volna, hogy a népet mindenütt zsidók vezessék és „boldogítsák”.

Még szomorubb a dologban, hogy a sztrájkmozgalomba az ártatlan gyermekeket, sőt még a csecsszopókat is bevonják. Nemcsak azzal, hogy ők is éheznek s fáznak sztrájkbakergetett szüleikkel együtt, hanem a tüntető menetekben is szerepet adnak nekik. Egyik óriási tüntető felvonulás élén egy gyermekkocsi halad, benne csecsemővel. A másik tüntető felvonulásban kis fiúk és lányok hordják körül e plakátokat: *Elvették a tejet! Jöjjetek Passaic-ba és nézzétek, hogyan élünk! Több ételre van szükségünk! Jobb ruha kell nekünk! Az igazság ami részünkön van! Apánknak több pénz kell!*, stb. így nevelik a szegény gyermekbe erővel már zsenge éveiben az osztálygyűlöletet, — így fejlődik Amerikában is lassan a modern kor legszomorubb típusa, — a proletártípus.

És még mással is nevelik. A szegény sztrájkoló munkásoknak közadakozásból ingyen kenyeret és ruhát osztanak, — a gyermekeknek is ruhát, kenyeret és tejet, meg még nyaralást és hozzá proletári, vagy ha tetszik Weisbord-féle új evangéliumot.

Amint ezeken gondolkozva, haladok New-York felé, egyszerre csak New-York legnépesebb utcáján, a Broadwayn találok magam. És itt is mit látok? Hatalmas tömegek vonulnak fel, beláthatatlan sorokban, kettesével, — férfiak és nők... Itt is elégedetlenkednek, sztrájkolnak, tüntetnek, picketelnek, felvonulnak . . . most épen a szabómunkások . . .

Szegény gyermekek, akik ily sztrájkpanyákon, sztrájkos levegőn nevelődnek. És szegény Amerika, melybe már kezdik importálni a zsidó Marx-nak osztályharcot hirdető szocializmusát zsidó népboldogítók!

Utolsó napok New-Yorkban.

Augusztus 25-én ebéd után bucsut mondtam *Passaic-nak* és Schneider József autóján visszamentem New-Yorkba. 28-án indul a hajónk. Ketten, *Juhász János* füzérradványi plébánossal maradtunk az utolsó fecskék a zarándokok közül. A többiek már mind hazaszállingóztak Egyedül *Vargha Damján* professzor ur

akar bennünket; is tullicitálni, Ő csak utánunk, a darvakkal fog hazatérni — Pécsre.

Autónk mocsaras, ingoványos területen szalad végig Passaic-tól Jersey City-ig. Akárcsak az Ecsedi-láp nádasai közé ép-It. volna az a finom széles, sima aszfaltut. De a nádist már sok helyen töltik, égetik. Idehordják New-York és környékének szemetét és azzal készítik az új házhelyek talaját. Mert Amerikában a legjobb üzlet a házhelyekkel való kereskedés („real estate”). Ha “beüt”, milliókat lehet vele keresni. És hol lehetne nagyobb remény a jó telek-spekulációra, mint a 8½ milliós New-York szájában? Néhány év múlva ez az országút lesz a dollár város legforgalmasabb utcája és itt, ahol ma köröskörül csak nád terem, ott előbb egyszerű lakóházak fognak emelkedni, néhány évtized múlva pedig felhőkarcolók fognak kinőni a szemétből és mocsárból.

Jó félóra múlva *Jersey City*-ben vagyunk. Itt autónk rászalad egy hajó hátára és ez a hajó néhány perc alatt átszállit bennünket a Hudson széles medrén és most már New-York szívében, *Manhattan* városrészben vagyunk.

New-Yorkban a régi ismerősök fogadnak bennünket: lapos, törött tetejű házak és felhőkarcolók; vörös, szürke vagy fakó, de mindenesetre kormos-füstös falak, udvar és levegő nélküli házak; minden ház belső oldalán speciális new-yorki disz: a bérkaszárnya lakóinak fehér garderoobje szárad hosszú köteleken; az emeletes vasút (elevated) szédületesen robog és különösen a kanyarodókon éktelenül visit-nyikorog; a megszokott nagyvárosi korom, az autók kiállhatatlan gasolin (=benzin) füstje; a fák és virágok sem bírják ezt a „kulturlevegőt”, szintelenek, sorvadnak-senyvednek ők is és heptikás tüdővel tengetik életüket. Csak az ember tart ki e füstben és zajban — és vakondok módjára a föld alatt, vagy a nyikorgó felső vonaton, vagy repülőgépen a levegőben, de mindenképen levegő nélkül fut-szalad.

New-Yorki szállásomon (az irgalmas nővérek otthonában) már vártak az ismerősök. Mikor még nem ismerem New-York méreteit, úgy gondoltam, hogy mindenkit személyesen keresek fel. Meg is próbáltam *Tomka Mihály* sógorommal, akit Tempfli Pistával egy egész délután — villámlás és mennydörgés között kutattunk New-York egyik külvárosában, *Corona-ban*.

De miután saját káromon megtanultam, hogy a new-yorki szédületes távolságok mellett egy-egy látogatásra legalább fél napot kellene szakítanom, de meg a tájékozódás sem olyan egyszerű ebben a nagy faluban, — közöltem visszaérkezésem pontos idejét

és helyét és így vártak a *S. Mary's Home-ban* Csutor Magdolna, Rusolán Endre és neje Fleckenstein Irma, Merk György és neje, Feuerstein J. és neje, Dr. Tóth Gábor szatmári ügyvéd, Hermana Mary, Czimmermann Mary és mások.

Staten Island-on

Augusztus 26-án végtelenül kedves ünnepségnek lehettem résztvevője. Az „*Isteni szeretet leányai*”-nak volt beöltözése és fogadalmatétele. Ezeknek a kedves magyar nővéreknek New-York közelében egy szép szigeten (Staten Island) van az anyaházak, A tartományi főnöknő, Sr. Blanda az amerikai papokkal együtt engem is meghívott az ő legnagyobb családi ünnepükre. Közel két óráig haladtunk előbb emelt vasúton, aztán tengeren s végül ismét vonaton, míg a jó nővérek házáig jutottunk. Gyönyörű helyen, szép park közepén villaszerűen épült ez az anyaház, — távol a nagy város füstjétől és zajától. Itt van a jó nővérek leánynevelő intézete is. Igazán ideális hely — anyaháznak is, gyermeknevelőintézetnek is.

A beöltözés rendkívül megható volt. Az isteni Mester leendő leányai mennyasszonyi díszben, fehér ruhában, koszorúsán térdeltek az oltár elé, miután az égi jegyes elfogadta őket az isteni szeretet leányainak, — elvonultak, letették a világ leányainak mennyasszonyi díszét, és Krisztus jegyeseinek egyszerű, fekete, lemondó ruhájába öltözve fogadták az égi Jegyes jeggyűrűjét a szerető Szent Szív képével díszítve. És közben énekelték az okos szüzek égi himnuszát... Lemondtak minden földi szeretetről és az égi, az isteni szeretet leányai akarnak lenni mindvégig, — szegény, ágrólszakadt, idegenben bolyongó honfitársaiknak áldozzák fiatal, fehér életüket és szeretetüket.

Amint névszerint előszólítják az új nővéreket megüti fülemet egy ismert név: Tempfli Imelda. Egyszerre tisztában voltam eredetével: mihelyt Tempfli, csak Csanáosról származhatik. Utána érdeklődtem. Ugy is volt. Szülei Csanáosról kerültek, jelenleg Trentonban laknak. Tehát a mi vidékünk Amerikában is ad az Isteni szeretetnek leányokat.

Augusztus 27-e, péntek az utolsó nap, amelyet New-Yorkban töltöttem. Ezen a napon a dollárváros üzleti életébe kívántam egy kis betekintést nyerni. Reggel korán Tomka Mihály sógorral elindultunk a downtown (olv. dántáun=alsóváros) felé. A legrégebb és legforgalmasabb utcán, a Broadwayn haladtunk végig. Ez a város magva, ezen az utcán vonult be a múlt század

közepe táján az emigráló Kossuth Lajos négyes fogattal. Ha most föltámadna, nem ismerne rá a mai Broadway és tájékára, oly szédületesen megnőtt.

Felhőkarcoló felhőkarcoló mellett ágaskodik: a 18—20—22 emeletesek közül kiemelkedik a 47 emeletes *Singer*-ház, de az öszszes égfelé törtető szörnyetegek között mégis csak a Woolworth-épület a legnagyobb és a legszebb, 58 emeletével. Hiába, ez a rész a város szíve. Mindenki ide törekszik, mert ezen a tájon futnak össze Amerika, sőt az egész világ üzleti életének szálai. És ha a tenger nem engedi a terjeszkedést hosszban és szélességben, a türelmesebb levegő megengedi a harmadik dimenzióban. Ezért épülnek itt a modern bábeli tornyok. Ezért adnak egy lábnyi területért 576 dollárt, ami annyit jelent, hogy egy acre (=kb. egy magyar hold) 11 és fél millió dollárba kerülne.

A Broadway-ba torkollik a pénzügyi és üzleti élet klasszikus utcája,

A Wallstreet.

Tulajdonképen fal-utcát jelent (wall=fal). 250 évvel ezelőtt itt épült az a fal, amely az akkor még New Amsterdam-nak nevezett várost az ellenségtől védte. Nevét megtartotta, — de ma már mást. jelent; Ma a Wallstreet név jelenti a börzét, üzletet, spekulációt, pénzt, aranyat — és mindent, ami, ezekkel összefügg, -szerencsét vagy anyagi romlást. S mivel a pénz, arany és üzlet oly varázsos szó, azért van e tájon olyan tülekedés, hogy alig tudsz mozogni. És azért szeretik New-Yorkot, az üzleti lehetőségek ígéret földjét oly nagy szerelemmel a zsidók... Egyik társam a telefonközpontban unalmában, mig kapcsolást kapott, lapozgatta a telefon-előfizetők névsorát és egyedül a *Kohn*-okból (vagy ahogy itt írják magukat: Cohen) a következő érdekes leltre bukkant. Manhattan városrészben van: Cohen Ábrahám 88 darab, C. Benjámin 88 darab, C. Dávid 112 darab, C Jakab 134 darab, C. Nathan 65 darab . . . Tovább már nem jutott, mert közben kapcsolták. Ez csak egyik városrészben, csak a telefon-előfizető Kohnok-nak csak egy része az N. betüig Még ott is hiányzanak tehát a Pinkászok, Rubenek, Solomonok, Tóbiások s a többi kis és nagy Kohnok

...

Hogy közben el ne felejtjük: a *Broadway*-n járunk.

Azelőtt is jártam már erre. Egy estefelé (aug. 13.) különös jelenetet láttam a Wallstreet táján. Egy csoport férfiú jött — párosával. Lehettek vagy 10 —12-en. Minden pár belső kezével egy

vasládát hordott, külső kezével zsebében kotorászott. Jobbrólbalról testőrök, — zsebükben kotorászva. Előttük-utánuk rendőrök, kezük a revolveren... Csodálatos menet. F. Csernitzky megmagyarázza. Viszik a bank pénzét nehéz, ládákbán, az aranyat, a napi keresetet biztos helyre. Őrzik, féltik és védik a pénz őzsentségét és kísérik New-York utcáin. Kezüket a pisztolyon tartják, hogy az első bandita felt-nésével rögtön harcképesek legyenek. Mammon tisztóság körmenete volt ez az aranyborjuval.

Ennek a Mammon-nak temploma is van New York-ban.

Mammon temploma,

a börze (New-York Stock Exchange) nem olyan hely, amelynek vasrácsos kapuja mindenki számára megnyílik. Profán egyén csak nagy protekcióval juthat be. Csak egy börzetag vezetése és felelőssége mellett. Börzetagnak lenni pedig nem adatott meg minden közönséges halandónak — a többi között már csak azért sem, mert egy börzeszéknek évi bére nem kevesebb, mint 150.000 — től 200.000 dollár évenként, — már tudniillik a szék minősége szerint. A legutóbbi napokban pedig éppen 300.000 dollárért hirdettek egy eladó helyet! Így csak 1100 börze beltág van. Miss *Csutor Magda* ismerősömnek köszönhettem, hogy én mégis bebocsáttatást találtam egy ismerős börzetag révén — ami igen nagy kegy, mert a börzén minden elpazarolt perc ezreket jelenthet, A 200.000 dollár székbérletet behozni nem oly egyszerű feladat.

Igy sem magába a börzébe, csak a karzatra mehettünk. Előbb a kisterem nyílik meg szemünk, — de még inkább fülünk előtt. A terem közepén óriási mozgás, vásári lárma, kezek gesztikulálása, arcok derüje vagy kinos rángatózása. Az egyik kínálja másik vesz; az egyik ajánl, a másik felcsap; az egyik röhög, a másik ordít. Olyan mozgalmas itt minden, hogy nem tudod, mit is nézzél inkább, az egymással tárgyaló, hadonászó alakokat, vagy a telefoncsörömpölést, a posta automatikus továbbítását, avagy a falon a telefonszámok ugrálását — és a szólitott börziánér futását és ágálását a telefonnál. Minden sarkon távirók berregnek és továbbítják hosszú tekerceken az értékpapírok árfolyamát. Nekem is adnak egy darab tekerceset. Olvasom:

ACD 134³₄ UZ 64¹₄ RU 63⁷₈ HMT 4. 66³₄ BU 5, 94 és

megint UZ 64¹₄ BU 94¹₄ stb.

És így megy nyitástól zárásig szakadatlanul. Külön vetítőkészülék a falra is rávetíti ezeket az ákombákomokat, — amelyek életet vagy halált jelentenek.

Azután betépünk a nagyobb terem karzatára. Itt minden megismétlődik, csakhogy hatványozott mértékben. Kóvályog és mozog a nagy hangyaboly. Nem csoda: naponként 3,000.000 részvény cserél itt gazdát... Ilyen New-Yorkban a Mammon temploma. Amilyen az isten, olyan a temploma is.

A végén megköszöntem protektorunk szivességét. Megkérdeztem : Szabad-e a börzén szerencsét kívánni? S miután mosolygó ábrázattal igent mondott, hálából azt kívántam, neki, hogy ma legalább 10.000 dolláros üzletet csináljon . . . Ő meg felírta címemet és megígérte, hogy a börze jelentéseit is megküldi.

Azóta hűségesen kapom E. H. H. -Simmons, a Stock Exchange elnökének jelentéseit a newyorki börze m-ködéséről.

Ahol könyökig vájkálnak a dollárban.

Mammon zsinagógájától Miss Csutor kissé tovább vezet a Liberty- és Nassau Street sarkán egy hatalmas 11 emeletes palota elé. Masszív, erős épület, súlyos vasrácsokkal... Nemcsak falai komorak, de még a levegő is körülötte. . . Rendőrök cirkálnak, szimatolnak... Az épület vaskapui időről-időre felhuzódnak. De csak egy percre, míg egy-egy páncélos postakocsi kiszalad. Utána nyomban legördül a vasfüggöny. Köröskörül halálos csend és komolyság.

Belépünk. Miss Csutor kezében az ajánlólevél. De elég hi degen fogadnak. Leültetnek egy szobában. Várákoztatnak. Tizen is megkérdik, mi a kívánságunk. De csak tovább ott felejtetnek. Az utas embernek pedig drága az utolsó amerikai napja. Sokat akarna látni.

Már-már menni akartam. Hisz ez is csak olyan bank, — gondoltam, — mint a többi. Untam a hosszú várákozást, az örökös hajlongást és bemutatkozást a komornézésű bankárok előtt. Az meg már kezdett .vérig boszantani, hogy kísérom, — aki 14 éves gyerek korában került New-Yorkba, — minden egyes simára borotvált amerikai urnák következetesen így mutatott be :

This gentleman is coming from the Balcan. (Ez az ur a Balkánról jön...)

Mikor már épen végleg fogytán volt türelmem, végre egy ur vett pártfogásába. Barátságos finom uri ember, *Mr. Bertram A. Mason*. Karonfogott és előbb megmagyarázta, hogy tulajdonképen hol is vagyunk: Az Egyesült Államok egyik *szövetségi bankjában* (Federal Reserv Bank). Európai nyelven nemzeti banknak mondanók. Az Uniónak 12 ilyen szövetségi bankja van. A

newyork-i a legnagyobb. Itt préselik, őrzik, számolják, csomagolják — és innen bocsátják ki a dollárokat. Ez a dollár termőhelye, forrása és az arany raktára. Azért a komor csend, azért a rács és rendőr, azért a várakozás és rostálás velünk szemben.

Mr. Bertram előbb a föld feletti m-helyeket mutatta be: az irodákat, csekkosztályt, kuponbeváltót, a hatalmas tanácsstermeket. Minden olyan masszív, méltóságteljes, de hideg akárcsak a dollár. Ugy látszik Mr. Bertram becsületes embert gyanított bennünk, — azért kérdezte: akarjuk-e a földalatti helyiségeket is látni? Hogyne? — hisz ezért jöttem Európából.

Erre titkos ajtón, titkos jelt adott. És mintegy varázsütésre egy pillanat alatt megnyílt a vasajtó. Páncélos liften a következő pillanatban már a föld alatt voltunk. Vaspáncélos folyosón puskás őr fogadott. Titkos jelszóra tovább enged . . . Egyszerre hatalmas teremben vagyunk, ahol a dollárokat simítják, vasalják, számolják, ropogtatják, pakkolják — vasrácsok mögött. Garmadában hevernek, a dollárkötegek: egy dollárosok 100-as csomagolásban, százasok, ezresek, sőt vannak vékony csomagok tízezresekben is. Csak 100 darab kell és kész a millió dollár. Tomka Miska sógornak tágra mered a szeme. Egy kis köteget szívesen elvinne emlékebe.

Azután egy másik terembe jutunk. Itt az aprópénzt olvassák. De nem ósdi európai módon, kézzel, hanem géppel. Belökkik a félzsák váltópénzt a pénzolvasó malomba. Az szétörli az 1, ½, ¼ dollárosokat és külön a 10, 5 és 1 centeseket. Egy másik gép az így szétszortézott pénznemeket megolvassa, bepakkolja és ráírja, hogy mennyi. A kész aprópénzt 1000, 5000 vagy 10.000 dolláros zsákokban viszik a postára és továbbítják más bankoknak.

Mr. Bertram honorálni kívánta jámbor szájtató csodálkozásunkat, még mélyebbre vezetett a föld alá, az aranyraktárba. Ismét egy gomb, egy lift, egy jel, néhány puskás őr és az aranykincstár vaskapuja előtt állottunk. Egy nyomásra megnyílik a 8-10 lépésnyi mélységű, 80 tonnás páncélkapu. Átlépünk és ime, vasrácsok mögött a karomnyi vastagságú aranyrudak mosolyognak ránk szép sorba rakva, emeletesen. Ez a papirdollár aranyfedezete. Ez Amerika nemzeti vagyónának egy tekintélyes része.

Miss Csutor véletlenül azt találta mondani, hogy ez az amerikaiak istene. De majdnem kikapott. Alig tudtuk Mr. Bertamot megbékíteni.

Willkom Trudl!

Mindez augusztus 27-én történt. Történetesen, ugyanezen a napon érkezett vissza New-Yorkba a csodaszó leány, *Miss Gertrud Ederle*, aki néhány héttel azelőtt a La Manche csatornát átszta. Az amerikaiak végtelenül büszkék voltak erre a rekordra és nagy fogadtatást rendeztek Gertrud tiszteletére. Amint déltájban ismét a Broadway felé haladunk, olyan óriási tömeg hullámozott, hogy az utca alig birta. Lépten nyomon hoztak egy-egy újult nőt a mentők. A házakból, a 8-ik, 10-ik emeletről papír szallagok zászlók, diszek lengenek, confetti-eső esik . . .

Mit jelentsen ez ? — kérdem.

Most vonul el a csodaszó, Miss Ederle, — volt a válasz. No már ezt a csodát is megnézem. Alig vártunk egy negyedórát, megkezdődik a felvonulás a Broadway-n. Zenekarok, zászlók, egyletek alkotják az előcsapatot. Ott látom a Kolumbus-lovagok csoportját, a nők uszó klubbját, zászlót lengetnek ezzel az angol felirással: *Welcome Trudy!* A különböző német egyletek is üdvözlik a sváberedetű hősnőt; *Willkomm Trudl* felirásos zászlókkal vonulnak fel. Ahányszor amerikai zászló halad el, mindenki tisztelettel kalapot emel. És ha valaki ezt nem tenné, meglincselnék.

Végre megérkezik a diadalmasgyőző autó-bigáján. Óriási lelkesedés, hurrázás, kendőlobogtatás, fütty és konfetti-eső vagy inkább hó fogadja. Trudy pedig mosolyog, hajlong, köszön, kezével szórja a csókokat az egész Broadwayn végig, fel a 20-ik, 50 ik emeletig — és közben úgy hadonászik, mintha a csatornán az uszó tempót csinálná . . .

Bele is betegedett a nagy ovációba. Harmadnap a hajón az óceáni Tribune-ban olvassuk, hogy az orvos ágyba parancsolta. Kimerült az ünnepeltetésbe, meg talán abba, hogy néhány napra rá már új rekordot állítottak fel a csatorna-uszók.

A tömeg lassan oszlott el. Közben délután 3 óra lett és mi kerülő utakon, fáradtan és éhesen a Woolworth-building felé vettük utunkat. Itt akartam elbucsuzni New-Yorktól.

Bucsuzás New-Yorktól

Első nap ennek a csodaépületnek tetejéről néztem New-York óriási méreteit, innen nyeltem az új benyomásokat és a new-yorki füstöt. Csak természetes, hogy bucsuzni is idejöttem. Hisz ez az égbetörő ház a legjellegzetesebb megtestesülése, megkövülése az igazi amerikai szellemnek. — Nézem az ég felé törő óriási méreteit. Elgondolom, mi minden van benne: 58 emeletén 14.000 ember

lakik. Másszóval Nagykároly vagy Nagybánya lakossága egész: szépen megférne benne. De akkor még mindig marad hely olyan nagy bankoknak, aminő az Irwing Bank-Columbia Trust Cie. Van benne több üzlet, étterem, hivatalok, sőt kórház is, 29 lift szállítja a lakosságot és látogatókat; a helyi lift 1 perc alatt, az express ½ perc alatt felrepi a galleriára. Napjában átlag 35.000 ember jár fel és le ezeken a lifteken. A házban 2800 telefon működik és lakóknak naponta 150.000 darab postai küldemény érkezik és kb. ugyanannyit indítanak ők is utnak ...

Ilyen nincs több a világon. Milyen büszke lehetett rá *Frank Woolworth*, amikor 1913. április 24-én éjjel Wilson elnök megnyomta a villanyos gombot és egy pillanat alatt 80,000 villanylámpa gyult ki és hirdette a bámuló New-Yorknak, hogy a házat átadták rendeltetésének ...

Megnézzük előbb kívülről. Azután egyik vendéglőjében megebédeltünk. Utána az express liftre kapunk. Fél perc alatt már fent az erkélyen csodáljuk ismét a házóriásokat, a nyüzsgő, nyugtalan életet a világ legnagyobb városában.

Még egy utolsó pillantás, azután örökre elválunk az Uj világ: e csodájától.

Hazafelé.

Istennek egészen különleges vándormadara az ember. Hogy váltakozik lelkében a vándor-ösztön és a honvágy! A vándor-ösztön csalja és viszi-hajtja idegen tájakra, változatosság után, szebb világot látni, — de egy idő múlva megunja az idegent, még a legszebb változatosság is fárasztja, untatja és vágyik vissza az édes otthonba, az elhagyott fészek után. Akármilyen szép is az a mesebeli ország, melybe nyugtalan lelke hajtotta, — mégis csak hideg, idegen, nem az ő otthona, nem az ő meleg fészke. És vágyik vissza, A honvágy hajtja. Ha aztán hazatért, sokkal jobban megbecsüli, megszereti az ő egyszerű otthonát, az ő szükös életviszonyait; édesebb neki a szerény otthon, mint a csillogó gazdag idegen.

Ilyen hazavágyó lélekkel indultam én is augusztus 28-án (szombat) reggel az 59. pier (hajóállomás) felé, hogy 101 napi távollét után ismét az elhagyott fészek felé repüljek. Kint a vizen már vigan pőfékelt a White Star Line társaság *Majestic* nevű ha-

jójának 3 óriási kéménye. Juhász János barátommal előbb megkeressük szállásunkat, a 460. számú kabint. Elköszönünk ismerőseinktől, azután végleg bucsut mondunk Amerika szárazföldjének, mert hajónk készen áll, néhány perc múlva indul. Már huzzák is az óriási vasmacsákat, fölszedik a fahidakat. Már befogták a kis vontatóhajókat, amelyeket az öreg *Majestic*-ot kivonszolják a nyílt tengerre. Egy hatalmas túlkölés és 11 óra 5 perckor lassan, lomhán távolodunk a parttól... Ismerősök búcsúintése, zsebkend[lobogtatás, egy-egy könny és elváltunk kedves ismerőseinktől — örökre. A nyílt tengeren a hajó megfordul, megköszöni liliputi kollegáinak a szives ráncigálást és komoly méltósággal a saját lábán indul tovább ... Előbb elköszönünk a vízből kiemelkedő Szabadságszobortól, amely június 16-án reggel sugárzó arccal elsőnek fogadott bennünket. Ezután végig vonul előttünk a felhőkarcolók sora, a Coney Iland, a Long Iland, majd kisebb szigetek és erődök. Lassanként minden törpül, kisebbedik, halványul visszatakintó szemük előtt... Már csak néhány törtető scyscraper körvonalai látszanak, de csakhamar azok is elmosódnak, eltűnnek és elsüllyed számunkra az óceánban New-York és egész Amerika minden csodájával és kincseivel, — valószínűleg örökre...

Melyik a világ legnagyobb hajója?

Ismét az Óceán lett hazánk 5 és fél napra. Illik, hogy néhány szóval bemutassam új otthonomat. A *Majestic* a White Star Line legnagyobb hajója, sőt testvérével a *Leviathan*-nal (az American Line-é) a világ legnagyobb gőzhajója. Hogy melyik nagyobb, arról a két társaság vitatkozik. Külső méreteire nagyobb a *Majestic* Hossza 915 láb és 5 hüvely; szélessége 100 l. és 1 h, mélysége 58 l. 2 h, ezzel szemben *Leviathan* hossza csak 907 l. 6 h, szélessége 100 l. 3 h, mélysége 58 l. 2 h. Eredetileg teljesen azonos méretűnek tervezték a két hajót, de utólag a *Majestic* hosszát: megtoldották, úgy hogy 64.800 tonna vizet szorit ki a *Leviathan* 64.100 tonnájával szemben. Térfogatra tehát a *Majestic*-é a pálna. Tonnatartalomra azonban a *Leviathan* vezet a maga 59.957 tonnájával a *Majestic* 56.551 tonnájával szemben. Egyébként mind a két hajó német tulajdon volt. A *Leviathan* eredeti keresztnéve *Vaterland*, a *Majestic* pedig *Bismarck* vaskancellár nevét viselte, míg hadiszákmányként ki nem kellett szolgáltatniuk a német hajóépítés e két remekét a győztes entente-államoknak. A hajón-utazó németek nem is bírják megállani, hogy egyszer-egyszer fel ne vessék az angolul beszélőknek azt a kényes kérdést, hogy hol is

készült ez a remek hajó. És mindannyiszor belső gunnyal, külső önelégültséggel fogadják az angol urak válaszát: *Made in Germany*.

Méltán büszke is lehet a német ipar erre a remekművére, mely kilenc emeletén egy egész várost visz a hátán és olyan sima a járása, hogy alig vehető észre mozgása.

Élet a hajón.

Közben ebédre cseppetnek. Sajátságos, milyen hamar összekristályosodnak az egyfajta utasok a hajón. Mi is megalakítjuk a magyar asztaltársaságot Juhász Jánossal és két toledoi magyar urral: Mr. Huberttel és Hüllenkremmerrel. Az öreg *Hubert* bácsi nagy szivaros. Agyontraktál bennünket is szivarral. Persze később kisül, hogy sok a készlete, fél, hogy nem bírja mind átcsempészni. Egyébként a tengeri utat fogyasztó kurának szánta. Épenazért reggelire a szerény kávé mellett csak halat, tojásos sültszalonnát, tükörtojást és holmi apróságokat eszik, Ebédre a levesen, előételen, halon és egyéb apróságokon kívül csak kétféle peccsenyét szokott enni, de azt sem mindig repetálja meg, — csak ha jól izlik neki. *Hüllenkremer* ur pedig festő. A tengernek és hullámoknak nincs nyugta tőle: hol derültkéken, hol fodrosan, hol haragosan, hol a napkelet biborában, de mindenképen lefesti.

Felhős, mozgalmas, képe azonban alig kerül, — mert a tenger aranyosan viselkedik. Napfényen sütkezünk egész nap. Szemünk ellát a végtelen messzeségig, ahol az ég azurkékje és a tenger transzmarin kékje napsugaras pajzán jó kedvében ölelkezik egymással. Lakásunk kitűnő. Mindenkinek külön fülkéje van, két tágas fedélzeten nemcsak ülni és pihenni való helyünk van, hanem sétálni és sportolni is lehet. Reggel 6 —8-ig tengeri fürdőt vehetnek a vállalkozók, azonfelül kádfürdő is áll rendelkezésünkre. Van külön dohányzó és olvasóterem. Az utitársak mind kifogástalan gentleman-ek. Az ellátás bőséges; Mindennap a hajón nyomott ujságból értesülünk, hogy szárazföldi felebarátaink, mit művelnek.

Olvasótermünk minden reggel kápolnává alakul. *Charles Alcock*, a hajó könyvtárosa, egy buzgó ír ember, minden reggel 7-kor egy órát megszegyenítő pontossággal elkészíti az oltárt és oly szépen ministrál, oly buzgón imádkozik és járul a szentségekhez, hogy bármely klerikusnak becsületére válnék buzgósága. Meg is szégyenítette egyik s louis-i kispap utitársunkat, aki minden reggel hűségesen elaludta a sz. misét, de — a pofozó-versenyben és sportban ő volt legügyesebb.

Aug. 29-én vasárnap a III. osztály utasainak és tartottam sz. misét. Száznál több utas volt, többnyire talián. Azonban — sajnos — igen gyenge volt érdeklődésük az istentisztelet iránt. Beigazolták amit Amerikában mindenfelé hallottam, hogy az amerikai olaszok a legrosszabb katolikusok.

Ilyen a turista-osztály. Nincs az a kényelem, ami az I. vagy II. osztályon, de közepes igényeket teljesen kielégít. Az utitársaság minden tagja nagyon elégedett. Sőt kedély dolgában a II. osztály határozottan irigyel bennünket.

Sport a hajón.

Különösen az utolsó délután, amikor a turistaosztály fedélzetén tornaverseny volt. A mutatványok a következő kedélyes számokból állottak:

1. *Pofozóverseny.* Két férfiú egy gerendán lovaglólülésben elhelyezkedve egy-egy párnával addig püföli egymás fejét, míg vagy az egyik, vagy a másik le nem billen a rudról. Aki tovább bírja, az nyertes. Elgondolható, milyen kacagató látvány lógásuk, billenésük, egyensúlyozásuk és végül a legurulás.
2. *Krumpliszedő verseny.* Ebben nők is részt vettek. A fedélzetén sorokban krumplit helyeztek el. Ezeket egyenkint kellett felszedni és egy vederbe dobni. Aki előbb végzi az a győztes.
3. *Almahalászás szájjal.* Sós vízzel telt vedret megtöltenék vízzel. A vízbe egy almát löknek. Ezt szájjal kellett kivenni, Volt nevetés, amikor 2—3 pár vezényszóra nekitérdelt a vedernek és tátongott az alma után.

És mindez nemcsak úgy potyára ment. A nyertesek értékes díjat is kaptak. Este 8 órakor külön ünnepség keretében osztották ki a díjakat. Minden nyertesnek, férfinek-nőnek egyaránt dikciót kellett kivágni?, — ki milyet tudott. De nem engedték el senkinek.

A jutalomkiosztás után összefogott kezekkel énekelték el a bucsu-éneket és úgy köszöntünk el egymástól. Mert szeptember 3-án kora reggel már kiszállunk Cherbourghban. Bár két éjjel a köd lassította menetünket, mégis nagyszerűen hajtott a világ legnagyobb gőzöse:

Augusztus 28-án déltől aug. 29. délig megtett 558 tengeri mf.-et.

“	29-én	„	„	30.	„	„	580	„	„
“	30-án	„	„	31.	„	„	581	„	„
Aug. 31. (kődös)	„	szept. 1.	„	„	„	„	536	„	„

Szept. 1-én ködös déltől szept. 2. délig megtett 574 tengeri mf.-e t
 „ 2-án déltől szept. 3. reggelig _____ „ 372 _____ „
 összesen: 3201 tengeri mf.-et,
 (Egy tengeri mérföld pontosan= 1.855 kilométer).

Kikötés

Szeptember 3-án korán reggel felköltöztek. Amint derengeni kezdett, már kibontakozott a szárazföld, már köszöntöttek barátságos ábrázattal a cherbourgh-i erődök. Két kis hajó (tender) vitt a kikötőbe. 9 órakor már minden vizsgálaton túl voltuk és élveztük az európai levegőt és az óvilági. csendet az amerikai zajos élet után.

10 óra 42 perckor már indultunk Paris felé. Utközben üdvözetet küldtünk Lisieux-nek. Estére megérkeztem régi szállásomra. Egy napig gyönyörködtem a Louvre műremekeiben, a Tuileriák és a Champs-Elysées szemekápráztató parkjaiban, bemutattam hódolatomat a Notre Dame-okat építeni tudó keresztény géniusznak és az Eiffel-torony 300 méteres magasságából Isten-hozzádot mondtam Párisnak.

Strassburgban

Szeptember 5-én, vasárnap Páli sz. Vince templomában miséztem és 8 óra 35 perckor indultam Strassburgba, meglátogatni a híres gótikus székesegyházat és egy régi kedves iskolatársamat, Theodor Douvier nagyszemináriumi rektort. Szombaton reggel megsürgönyöztem neki érkezésem idejét; este már szállásomon találtam a felvevő postahivatal levelét, amelyben „legmélyebb tisztelettel” értesítenek, engem, az idegent, hogy címzett elutazott, de a sürgönyt utánaküldték. Mikor fogjuk mi elérni, hogy a postánk ilyen gyors, — és ami legfőbb, — ilyen lelkiismeretes és figyelmes lesz?! Csak természetes ilyen posta mellett, hogy a barátom már mosolygó arccal fogadott a strassburgi állomáson.

Ez a 8 órás utazás Páristól - Strassburgig igen lehangoló volt. Vonatom végigszaladt Franciaország jó nagy részén, — de a vasárnap megülésének nyomát alig láttam. Kint a mezőn kaszáltak, sarjut gyűjtöttek és szállítottak, a Rhone—Rajna csatornán lovakkal terhet vontattak, a gyepeken heverészve vagy a folyók partján sétálva szórakozó társaságoktól hemzsegett a Marne-vidéke vadászok cirkáltak mindenféle...Szinte hallom a közeli tornyok

ból, mily siró hangon hívják vissza a harangok a francia föld népét az elhagyott Isten házába. De a francia nép már nem tud imádkozni, nem akar hinni. Már nem hallja a bugó-síró-hívó vasárnapi harangokat. Az állami iskolák, a tanítás elvilágiasítása, a hitoktatás kiküszöbölése, a vallástalan állami tanítók 50 év alatt elvégezték a rombolás ördögi munkáját a nép szívében. És ez Franciaország legnagyobb nemzeti katasztrófája. Azért sorvad életfája . . . Ha az Úr nem építi a hazát, hiába fáradsanak, akik építenek rajta . . .

Elpanaszolom a látottakat Theodor barátomnak. Majdnem könnyezve hallgatja — és szomorúan füzi hozzá, hogy sajnós, a vallásos elzászi népre is átragad lassan a hitetlenség szelleme. Miközben elbeszéljük életünk változatos sorát 1912. óta, a francia-német gótika legszebb remeke, a *strassburgi dóm* elé érünk Különösen homlokzata csodálatos. Talán a világon a legszebb gótikus homlokzat. Olyan finoman vésett minden szobra, ablakdisze, rozettája, tornyocskája, mint annak a századnak a lelke (XIII—XIV), melyből minden disze és ez az egész Istenháza fakadt. Bent a csodás-szépségű festett ablakokon átszűrődő félhomály sok drága műkincse közt különösen érdekes egy középkori ütőóra a jobboldali mellékhajóban. Egész tömeg bámulja, ahogy minden negyedórakor kivonul a háttérből egy apostol és sulyos kalapácsütéssel figyelmeztet a mulandóságra. Az órákra az apostol mellé szegődik a kaszás halál — és vecsenyezve ütik le az elmúlt időt — és minden órában halálos komolysággal verik a fülekbe az embereknek, hogy az idő fut, a halál közeledik.

Strassburgnak és Elzásznak különben főkérdése ma is a *nemzetiségi* kérdés. Ez foglalkoztat mindenkit és ez a kérdés behatol a szeminárium szent falai közé is. A francia kormány természetesen szorgalmazza a franciásítást. Az egyetemen csupa francia tanárok ülnek. De a német érzelműek sem hagyják magukat. A *“hurráh Franckreich”* és *„hurráh Dentschtand”*. irányzat mellett — ahogy a barátom kifejezte magát - mindjobban erősödik az elzászi autonómia pártja. Elzász és Lotharingia évszázadokon át a két ország játéklabdája volt. Két ország és két kultúra határmezéjén ezt a két tartományt hol ide, hol oda lökdöste, a sors, a szomorú határmenti sors. A nép franciául is tud, németül is tud, — mind a két kulturu értékeit szereti, épenazért az elzászi, ha tetszik, mind a kettő, — de ha tetszik egyik sem: se nem francia, se nem német, hanem *elzászi*. Gondolkodása egészen különleges gondolkodás, amelyt a századok érleltek meg. A

századok nem mulnak el nyomtalanul a népek felett. Az ilyen népek nemzeti kérdését megértő lélekkel kell kezelni és egészen külön mértékkel kell mérni. Az egyoldalúság nemcsak rövidlátás, hanem bűn is a nép ellen ...

De Bármily mohón is vágyik Franciaország a tartományok teljes elfranciásodására, mégis tanulhatna Közép- és Kelet-Európa a francia kormánytól is egy kis külső türelmet. Az elzászi vonatokon, a strassburgi utcákon egészen szépen megfér az állam nyelve mellett a német „kisebbségi” nyelv. És Strassburgban egész vígan megmaradtak a német uralom műemlékei. És mégsem fordul fel Franciaország.

A francia-német határon

azonban mág mindig meglátszik a két nemzet közti kölcsönös bizalmatlanság. Mig Svájcban át vígan szaladnak a közvetlen kocsik Paristól Budapestig és viszont, itt Németország új határánál, **Kehl**-nél megáll a francia vonat — és kulturnemzetek nagy szégyenére, a jámbor utas kénytelen leszállani francia vonatról, aztán nehéz csomagját cipelve birka módra, libasorban beterelődni előbb a francia vámra, aztán tovább cipelni podgyászát libasorban a német vámra, utlevélvizsgálatra, azután végre felszállhat a franciával farkasszemet néző német vonatra. Ez az egész komédia legalább két zsebkendőnyi izzadásba és egy órai idővesztésbe kerül.

Ezen a torturán keresztül jutottam el szeptember 6-án délelőtt Württembergbe. A vonat mentén württembergi sváb nénikék kapálgatnak szorgalmasan és valóságos paradicsommá teszik a területet, ameddig a szem ellát. Rétek, mezők gyümölcsössel és szállóval váltakoznak. Utam célja Württembergnek egy északi városkája: *Heilbronn*. New-Yorktól Chicagóig utazásomban, a vonaton véletlenül találkoztam e városka katolikus plébánosával, *Dr. Stegmann*-nal, akinek szülei a Boden-tó ama vidékéről (Ravensburgból) valók, ahonnan a szatmármegyei svábok származnak. Azonnal készen volt az érdeklődés, az érdeklődésből a jóbarátság. Meg kellett ígérem, hogy visszajövet utbaejtem Heilbronnt.

Heilbronnban

A vaspálya Bietigheimnál ágazik el Heilbronn felé. Leszálok. A következő vonatig 2 órám van. Elindulok a városka felé. Jólkövezett utak, tiszta utcák mindenütt.

Hatalmas mecklenburgi lovak huzzák a nehéz szekeret. Figyelem a felirásokat, a beszédet. Az első név, amelyet egy cégtáblán olvasok: Adolf *Uhl*. Első német szó, melyet hallok, egy kis fiucska ujjongása, amellyel kis cimborájával közli örömét, hogy füttyülője van: *Wili, i' han a' Pfléltli!*

Jól van már, gondolom. Itt vagyok a szatmármegyei svábok őshazájában. Azután felülök a heilbronni vonatra. És pedig a IV. osztályba. Ezt is ki kell próbálni. Mondhatom, tisztaság dolgában a mi II. III. osztályunk elmehetne inaskodnak a német IV. osztályhoz. És aránylag nem is drága. Egyik állomáson hangos csapat száll föl. Egy vidám falusi énekkar megy vendégszereplésre, — hatalmas zászló alatt. Fülelek beszédükre, de nem értem jól. Itt Württemberg északi részében inkább a frank tájszólást beszélnek, amely meglehetősen eltér a délitől, Bieberach, Ravensburg, Saulgau tájaitól, ahonnan, a szatmármegyei telepések. 200 éve elindultak .

Egy óra alatt szép szállóhegyek között vonatunk Heilbrohnbán volt és néhány perc alatt már kopogtattam *Dr. Stegmann* ajtaján, aki igazi paptestvéri szeretettel fogadott. Épen jókor jöttem, mert a városban papi összejövetel volt. A környék papjai minden hétfőn délután egy tisztességes vendéglő külön szobájában összejönnek és néhány pohár sör mellett megbeszélnek a folyóügyeket. Én is közéjük ültem és alig tudtam kielégíteni kíváncsiságukat. Különösen *Dr. Stegmann* öreg szülei érdeklődtek a messzeszakadt fajtestvérek iránt.

A jó öreg nyugalmazott Oberlehrer és felesége ravensburgi svábok és szakasztott úgy beszélnek mint a szatmármegyeiek. Az este különben annyival is kedélyesebb volt, mert az öreg mamának és leányának éppen nevenapja volt (*Regina*). Hatalmas névnapi torta és egy óriási fazékban *Bowle* került az asztalra és e mellett az érdekes itóka mellett cseréltük ki élményeinket, az ősi svábok és én, a messze távozottak unokája...

Stuttgart

Szeptember 8.-án reggel már ismét utón voltam a sváb főváros, Stuttgart vagy ahogy svábosan kiejtik, *Stuagart* felé. Most már tudtam a sváb vasuti nótát is

Auf die schwabische Eisbahna
Geit's viela Haltstationa:
Stuagart, Ulm und Bieberach,
Meckaubrunnen, Düsselbach ...

Hanem olyan Haltstatiót. nem is igen láttam, mint az új stuttgarti állomást; tiszta terméskőből, legegyszerűbben és mégis méltósággal felépítve, a legmodernebb berendezéssel, gyönyörű magas bástyával, a bástyában kitűnő vendéglő és gyönyörű kitartás... Végigsétáltam a 300.000 lakosu, szépfekvésű, elevenforgalmu városon, megnéztem a régi és új hercegi palotát . . . és miután láttam, hogy nem ez az ősi haza, délután mindjárt tovább indultam

München felé.

Utközben gyönyörködtem a fölséges ulm-i dómban, a Duna keskeny medrében, Regensburgban, a dimbes-dombos bajor mezőkben, a hegyoldalon a kis bajor falvakban, hagymaalaku templomtornyakkal ... Este ½ 7 órakor futott be vonatunk a bajorfőváros állomására . . . A másik vonat csak 9 óra tájban indult Budapest felé. Egy kis sétára betértem, a Frauenkirche, a Rathaus után már csak meg kellett nézнем a Hofbräuhaus-ot is. Óriási udvarban szoronganak a kedélyes müncheni polgárok asztalok és üres sörshordók körül. Mindegyik kezében bicska, azzal faragja a kolbászát vagy más itvágygerjesztőt, rá kerekén egy literes kő-korsóból issza a jó bajor sört. Utánuk csinálom én is. De nem bírtam a nagy korsóval. Szomszédom egy vadászkinézésű bajor. Kérdem: Megbirja az egészet? Van olyan, aki 3—4 korsót is bevesz — volt a válasz. De most rossz világ van már. Régen 22 pfennig volt egy korsóval, ma már 54, — hozzá nem is olyan jó a mai sör, mint a háboru előtti . . .

Haza.

Selten kommt etwas besseres nach. — Mi már ilyen világba születünk bele. Minden drágul és rosszul . . . Ilyen gondolatok közt értem ki az állomásra. Este 9-kor indultam és le sem szállottam másnap estig, Budapestig.

Onnan aztán a megszokott uton, a megszokott módon döcögtem haza.

II. Rész

Az amerikai élet.

How do You like America?

Ha benszülött amerikai idegen látogatóval találkozik, feltétlenül ez lesz az legelső kérdése :How do You like America ? Hogy tetszik Amerika? És ezt a kérdés olyan hangsúllyal, olyan önelégült büszkeséggel veti fel, mint aki más feleletet nem vár, csak ámuló csodálatot és magasztalást. Annál nagyobb volt megütközésük, amikor dicséret helyett sokszor hideg bíráló hangzott el ajkunkról.

Érdekes dolog: ahányan a chicagói kongresszuson résztvettünk, majdnem mindnyájan idegenkedve néztük az új világot és nem nagyon tudtunk felmelegedni iránta. És átlag az összes friss amerikasok úgy vannak velem, főleg a tanult emberek. Eleinte nem szeretik; szöknének is, ha szégyen és kár nélkül lehetne. Ennek egyik oka bizonyára bennünk rejlik. Az ember többé-kevésbé idegeivel vagy legalább is idegein keresztül gondolkodik és ítél. Ahol az idegzet fáradt, zaklatott, ott nincs derült meglátás. Csak érthető, hogy a hosszú utban, a kiállhatatlan kánikulai hőségben kifáradt idegeink a mi ítéletünket is sötétre festették.

Ehhez járul, hogy Amerika élete egészen elütő a mi régi világunktól. Más a története, a felfogása, a berendezettsége, az értékelmélete. Az emberi természet első, önkéntelen megmozdulása az ilyen eddig nem látott új, szokatlan jelenségekkel szemben — a reluktálás. Nem gondol rá, miért kell itt más berendezkedés, nem néz a dolgok történelmi és lélektani hátterébe; az meg épen nem jut eszébe, hogy talán ez az idengenkedéssel fogadott újdonság sokkal jobb, mint az otthoni százados szokások.

Hozzá az amerikai élet nem is olyan egyszerű összetételű, hogy egy-két mondattal teljes és helyes ítéletet lehetne róla mon

dani. Nagyon találóan jellemezte egy jó megfigyelő, régi amerikai paptársunk: „*Amerika a legnagyobb és a leghitványabb ország a világon*”. A rengeteg szép és jó mellett rengeteg rossz is van Amerikában. És a jó is a rossz is itt „amerikai” méretű és stílusú.; Az új amerikai természetesen a rosszat előbb és jobban észreveszi, — mért a jó szeret elrejtőzni. És így az első, felületes kép sötét lesz. Csak aki hosszabban figyel és éli az amerikai életet, annak képe lesz idővel tisztultabb és derültebb. Azért a régi amerikaiak mind elítélték merev kritikáinkat. Korholtak bennünket, hogy merünk így látni és ily gyorsan itélni sőt elítélni.

És igazuk volt. Ahogy hazaértem a mi lerongyolódott öreg Európánkba, a mi rongyos vonatainkra, a mi utleveses kulturországainkba, a mi koldusvilágunkba, a mi poros és nyitott csatornáju városainkba, — csak akkor vettem észre milyen nagy értékék vannak Amerikában, amelyeket nem értékeltem eléggé ott, ahol megvannak; csak itthon tudom felmérni becsüket, ahol — sajnos — hiányzanak. Azért én is más szemmel nézem Amerikát európai távlatból, mint amerikai közelségből.

A következőkben néhány ecsetvonással szeretném lefesteni, az amerikai élet tarka képét. Nem teljes kép akar ez lenni, csak néhány ecsetvonás. Nem leszürődött, végletes ítéletekből — hisz erre nagyon kevés 2/3hónap, — hanem csak benyomásokból. Az uti élményekben vázolt helyi képek után egy gyenge összkép, és pedig impresszionista kép. Ha ez az összkép talán kissé derüesebb, mint az uti élmények képei, annak oka, hogy a tájképeket uton, vonatról, fáradt szemmel, sokszor éjjel és közelből vázoltam, — az összképet kiforottabb színekkel, nagyobb leghiggadtsággal és sok ezer mérföldes távlatból, szobám csendjében rajzoló.

Free country.

Az amerikaiak talán arra legbüszkébbek, hogy az ő országuk szabad ország, free country.

Alig van még egy országa a világnak, ahol olyan szent tiszteletben tartanak az egyénnek emberi jogait és szabadságát, mint a szabad Amerika földjén. Ennek nagy előzménye, hogy az Egyesült Államokat szegény sorsüldözött emberek alkották: vallásuk miatt kiüldözött ír katolikusok, quackerek, puritanok és

más ágrólszakadtak. Ezek a becsületes emberek tudták, mit jelent az elnyomás, azért olyan új hazát akartak maguknak is, de embertársaiknak is, ahol sem egyéni, sem vallási, sem politikai elnyomás ne legyen, — hanem a legszentebb értelemben vett emberi szabadság és egyenlőség uralkodjék. Ezek az eszmék sok munkába, vérbe és áldozatba kerültek az első amerikaiaknak. Azért az utódok mint szent örökséget őrzik. A Gondviselés olyan kiváló embereket küldött Amerikának e nagy gondolatok megvalósítására, mint Washington és később Lincoln Ábrahám. Amit a forradalom Franciaországban rombolás és guillotint útján nem tudott megvalósítani, azt ezek a nagy férfiak rombolás nélkül minden amerikai polgár közkincsévé tették.

Olyan jól esik mai is az 1776-i függetlenségi nyilatkozatban ezeknek az emberi jogoknak ezt a klasszikus kodifikálását olvasni: *„Magától értetődőnek tartjuk ezeket .az igazságokat: hogy minden ember egyenlőnek teremtett, hogy a Teremtő minden embert bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal ruházott fel, ezek közt van az élet, szabadság és boldogságra való törekvés; hogy a kormányok e jogok biztosítására létesültek ...”*

Jefferson és társai, akik a független Amerika alkotmányát ilyen alapokra fektették, tudták, hogy nem a polgárok vannak az államért, hanem az állam a polgárokért, a polgárok boldogulásának előmozdításáért!

Micsoda más levegő ez, mint az az ostoba európai felfogás, hogy az állam öncél és az állam mindenható!

Kiszálltam a hajóból. Igaz, alaposan megrostálják az új jövevényeket, nem könnyen engednek be idegent, — de ha egyszer rátettem a lábomat a szabad Amerika földjére, akkor szabad vagyok, mint a madár. Nem kell utlevél, nincs külön ellenőrzés, siguranța stb. Mehetsz, amerre látsz, csak a törvényt meg ne sértsd! Nincs cenzura sem. Irhatsz, amit akarsz, csak vállald a felelősséget írásodért. Beszélhetsz azon a nyelven amelyen akarsz és tudsz. Nem kérdik nemzetiségedet, csak becsületes polgára légy az országnak. Nem szabják meg hatóságilag, hogy gyermekedet állami iskolába küldd. Amerikában tudják, hogy aki a gyermeket szülte és táplálja, az a természetjog alapján ott és úgy taníttatja, ahogy lelkiismerete diktálja. Amerika a vallási társulatok működését sem köti gúzsba, hanem örül lelki kulturműködésükön. És mivel megérzi, hogy a katolikus egyház a maga krisztusi követségével a legigazibb kultúrtényező, az egyenlőség és szabadság keretei kö-

zött. szinte észrevétlenül Krisztus egyháza felé hajlik rokonszenve és támogató nagyrabecsülése.

Igaz, ennek a nagy szabadságnak lehetnek, sőt vannak is kinövései is. A szabadverseny az iparban és kereskedelemben kiméretlenségig fajulhat. A túlnagy vallásszabadság folytán valósággal gombamódra keletkeznek minden évben újabb és újabb vallások, vagy amint itt mondjak: „denominációk”. A szabadság-tuságos hangsúlyozása sok esetben szabadosságba csap át. De hát minden emberi jóval visszaélnék, a szabadsággal is.

Különben amint a lakosság szaporodik, úgy a szabadság korlátait is szűkíteni kell. Mindig újabb és újabb jogi szabályokra, van szükség és minden újabb törvény a régi szabadság megnyirbálását jelenti. Így a bevándorlási törvény, melyet rendkívüli szigorral hajtanak végre. Hiába, ahol sok a gyermek, ott nem jut annyi szabadsága mint ahol csak egy van,

A száraztörvény

A legklasszikusabb példája az egyéni szabadság korlátozásának a szesztilalom, (prohibition, vagy dry act=száraz törvény) amely valóságos iskolapéldája annak a csődnek, amely bekövetkezik, ha csendőrrel és pénzzel akarjuk az embereket jobbátenni.

A törvényt 1920-ban főleg a methodisták forszérozták keresztül Volstead vezetése mellett. Azóta a dryman-ok különítménye *Ardrew tábornok* („a dry cár”) vezetése mellett mindent elkövetnek az italmérés ellen, da hiába. A száraz torokkal és a bootleggerek (italcsempészek) ügyességével szemben nem boldogulnak. Hiába gyűjt az „Anti Saloon-League” (korcsmaellenes liga) milliókat, hiába szaporítják a „szárazrendőrséget”. Egyik oldalon a pokoli szomjúság, másik oldalon a kiolthatatlan pénzvágy nagyobb erő, mint a rendőri tilalom. *Soha nem volt itt annyi részeg ember és letartóztatás*, mint a prohibíciós világ beköszöntése óta. Ime néhány adat. 1921—25-ig a szesztilalom nagyobb dicsőségére a letartóztatások száma az Unióban a következő emelkedést mutatta: 1921-ben 34,175 — 1922-ben 42,223 — 1923-ban 66,930 — 1924-ben 68,161 - 1925-ben 77,138. Hasonló a tendencia *Clevelandban* is: 1920-ban 2,991 — 1921-ben 5,156 — 1922-ben 16,81,7 — 1923-ban 18,814 — 1924-ben 19,271 — 1925-ben 23,393. Érdekes három főváros összehasonlítása is: Párisban 100.000 lakosra csak 500 letartóztatás esik alkohol-kihágás miatt, Londoban 375, ellenben a száraz *Washingtonban* 2,500!

És soha nem volt olyan jó üzlet az italmérés, mint amióta „nincs” italmérés. Azért virágzik és fejlődik a bootlegger ipar. Rochesterben 1920 előtt 500 szalon volt; ma legalább kétszer-annyi a titkos bootlegger. New-Yorkban 15.000-re becsülik a bootleggerek számát. Királyuk William Dwyver (King of Bootleggers). A minap is elitélték 10.000 dollárra és két évi börtönre, — de mi ez ahhoz a haszonhoz képest, amelyet már zsebrevágott! Mert amit békében becsüles uton meg lehetett szerezni, azt becsületos áron is kellett adni. Amit ma csak titkon és áldozatok árán lehet szerezni, azt csak uzsora-áron lehet eladni. Egyébként nem fizetné ki magát. Hozzá mennyi fa-szeszt és más mérgezett italt árulnak, mennyi egészséget sőt élet tesznek tönkre!

Hanem aztán elszánt legények ezek a bootleggerek. Valóságos kalózháborút folytatnak néha a kanadai tavakon. Máskor meg szépen megegyeznek a szárazfinánccal. Némelyik száraz lovag így gondolkozik: „Ha látok, megkapom évi 1800 dollár fizetésemet és ráadásul esetleg egy golyót az elszánt bootleggertől; ha nem látok, a fizetésemem kívül zsebrevágok 10.000 dollár sápot — és a golyó is elmarad”. Ez valósággal megtörtént eset. Egyébként sok helyütt állítólag bankok finanszírozzák a szeszcsempészek üzletét, biztosítótársaságok pedig vállalják a szállítmányok biztosítását. Nyilván azért, mert a szeszcsempészes jó üzlet. Canadában meg épen külön kereseti módnak tekintik és külön bootlegger-adót vetnek ki. Legujabban egy bootlegger 50.000 dollárra biztosította magát arra az esetre, ha az Egyesült Államok a következő 12 hónapon belül *enyhítenék vagy megszüntetnék az italtiltalmi törvényt.*

Tehát a korcsmárosok és szeszcsempészek félnek, hogy enyhítenek a szesztilalmon, mely a legjobb üzlet nekik.

Ennél fényesebb csődöt képzelni sem lehetne.

Demokrácia

„Isten minden embert egyenlőnek töremtett”. Amerika arra is büszke, hogy demokratikus ország.

Amerikában nincs történelmi arisztokrácia. Nincs nagyságos ur, méltóságos ur. A miniszter is Mister, az utolsó gyári munkás is Mister. A megbecsülés nem örökölt cím és rang szerint jár ki, hanem érdem és tehetség szerint.

Amerikában nincs, vagy legalább nem oly feltűnő a protekció. Mindenki természetesnek találja, hogy pl. a vasuti jegyváltásnál más sorrend nincs, mint a megérkezés rendje. Az emberek olyan szépen libasorba fejlődnek és olyan szabályosan betartják a sort,

hogy öröm nézni. Próbáljon valaki előre tolokodni, rögtön vissza-piszegik. Érdekes az étkezés is polgári étkezőkben. Az éhes emberek 20—30 méteres sorba fejlődnek és körmenetben vonulnak a tálaló asztal elé. Előbb a tálcahalomhoz érnek. Mindenki baljába veszi a pléhtálcát. Egy lépéssel tovább kanalat, kést, villát kap, egy lépéssel előrébb már kenyérhez jut és fokozatosan előre leves, hus, tészta, kávé és más ételek kerülnek tálcájára. Mikor kifordul a korlátból az asztalhoz, ráadásul a tálcájára pakkolják a számlát is. És ha ki is fizette, mehet étkezni.

A vonaton nincs I., II., III. vagy pláne IV. osztály. Csak egységes osztály jól párnázott plüs ülésekkel. Csak egy különbség van: a dohányosoknak külön kocsijuk van. A többi kocsiban teljesen ki van zárva a dohányzás.

Amerikában a városokban nincs rongyos, fésületlen, piszkos külsejű ember. Nincs uri és munkás öltözet. A munkás csinosan kiöltözve (sok saját autóján) megy a gyárba; ott felölti hónaljig érő kék munkásnadrágját (a nők is); de ha este leteszi a szerszámot és kilép az utcára, nem tudod, gyári munkással találkozol-e vagy X Y. bankárral.

De azért Amerikában sem lehet méterrel mérni az egyenlőséget. Más az elv és más a kivitel. A demokrácia hazájában ugyancsak óriási a különbség vagyonos és szegény között. Nincs született arisztokrácia, de van olyan pénz-arisztokrácia, amelyhez képest eltörpül az európai u. n. kiváltságos osztályok befolyása. Egy Carnegie, Rockefeller, Ford és a többi multimilliárdosok — pénzükrévén — úgy irányítják az amerikai árakat, munkabéreket, gazdasági és politikai életet, ahogy akarják. Szóval aki ur az a pokolban is meg Amerikában is ur. Ellenben minden demokrácia mellett is: „senki itt az ember, ha nincsen zsebe”, — ahogy egy munkás ember mondta,

A nemzetiségi kérdés.

Amerikában európai értelemben vett nemzetiségi kérdés nincsen A törvény előtt minden színű és fajú egyén szabad és egyenlő. A valóságban azonban a nemzetiségek nem soká tartják magukat. Amerika Moloch-gyomra minden nemzetet abszorbeál és hamarosan amerikává alakít.

A színes népek abszorbeálása lassabban és nehezebben megy.

Az indián kérdést gyökeresen elintézték, mint azt más helyen leírtam. (48—49. 1.)

A *néger*ek, akik mint rabszolgák kerültek a telepések területeire, teljesen elfelejtették régi nyelvüket, sőt az emlékét is. Mind angolul beszélnek, igaz hogy különleges kiejtéssel, akárcsak a mi cigányaink a magyar nyelvet. Egyenjogusításukat keresztülvitte Lincoln a polgárháboruban. De azért a fehérek most is nagyon huzódnak a szerecsentől: Azt mondják, igen kellemetlen szaga van. A fehér gyermek nem szívesen ül a fekete mellé az iskolában. A fehér ember nem szívesen lakik a feketékkel egy utcában. Valóságos veszedelem, ha egy utcát kezdenek ellepni a „nigrók”. Olcsul a ház, minden fehér szökik onnan. A déli államokban pedig, amelyeket a polgárháboruban fegyverrel kényszerítették a négerek felszabadítására, — még ma is mint rabszolgákat lenézik. Fehér ember nem étkezik a négerrel egy vendéglőben. A feketéknek külön étkezőik, külön vasuti- és villamoskocsijuk van. Egyik magyar paptól hallottam, hogy amikor valamelyik déli államban egy néger autójára ült, szegény néger soffőr keservesen panaszkodott, hogy nem tekintik emberszámba. A mi papunk megsajnálta. Barátságosan kezét fogott vele. Erre a police (rendőr) rögtön ott termett és felelősségre vonta, mire való volt az a tüntetés!

Az egyház sokat tesz ennek a kasztrendszernek megszüntetésére. Buzgó misszionáriusok terjesztik a fehérek közt az evangéliumot. De amint egy fiatal misszionárius keservesen panasolta, a fehérek visszautasító viselkedése a legnagyobb akadálya munkájuknak.

Pedig a feketék jó lelkű emberek. Évszázados rabszolgasorsukban megtanulták az alázatosságot, szolgálatkészséget és alkalmazkodást. Ma is többnyire alacsony munkát végeznek: soffőrök, szolgák, pincérek, hordárok, vonaton a hálókocsik őrei stb. Nagyon hűségesek és megbízhatók. De van köztük már soktanult ember is... És eljöhét az idő, amikor ennek a 12 millió szerecsennek utódai fognak uralkodni a fehéreken. Mert a néger munkás szerényigényű — és szereti a nagy családot; a fehérnek sok az igénye és kevés a gyermeke!!!

Épügy nehezen szívódik fel a *sárga faj*. A japánok és a nagyszámú kínaiak („csájnerék”) épenugy elszigetelve külön negyedekben és utcákban laknak, mint a feketék.

Annál gyorsabb a fehér népek beolvadási folyamata. Akad itt is olyan farmer, mint az öreg Reisch Simon bácsi a Daisy Hill Farm-on (Cleveland mellett), aki az ő Juli néniével hamisítatlan ősiségében megőrizte a 40 éve magával hozott majtényi szokásokat: vagy mint az öreg Kertész bácsi, aki ezüstlakodalma alkal

mával, mikor felkerestünk kicsi farmján (Bridgeport mellett), kijelentette, hogy ő 30 esztendeje van kint, de „ő bizony senki kedvéért meg nem tanul angolul” a technikai kultúra sem fog rajta, mert „ő most is azzal a kaszálógéppel kaszál, amit a jó Isten adott néki”. De ilyen őseletek csak eldugott farmokon találhatóak.

Városban, ipartelegeken az új viszonyok gyorsan és lélektani kényszerrel végzik átalakító munkájukat. A bevándorló előbb megtanul angolul. A kényszer viszi rá. Az angol ugyan senki kedvéért nem fog idegen nyelvet tanulni. Neki elég az ő világnyelve. Aki beszélni akar vele, tudjon angolul! Még háború előtt elboldogultak a mi svábjaink a német nyelvvel. Ma azonban az se tud németül Amerikában, aki régen tökéletesen tudott. Annaira tart még mindig a német-gyűlölet, melyet a háború vámszedői mesterségesen szítottak. Erre vonatkozólag egyik családnál érdekes képes album került a kezembe. A németek belgiumi kegyetlenkedéseit illusztrálja — szemelláthatólag hamisított, home made (=otthon készült) képekkel. Akik mutogatták, maguk is kénytelenek voltak belátni, hogy a kép hamisítvány. Így hát az angolnyelv ismerete nélkül nem boldogulhat a kivándorló: le is nézik, greenhornnak (zöldfülű) tartják, pollak, hunkey, gihiy-nek csúfolják, míg nem tudja magát megérettetni. Állampolgárrá sem lehet, ha nem tud valamit angolul. Azért neki lát. A gyárban is tanul, esti kurzusokra is jár — és előbb megtanul angolul, majd elfelejt magyarul. Az amerikai magyar negyedekben is egészen új, angol kifejezésekkel kevert magyar nyelvet beszélnek. Íme egy kis szemelvény (magyar átirással):

„Mikor kijöttem az ó-kontriból, léber után jártam. Előbb csak a braderomnak helpereztem a karpenterségben, később stédi lébert kaptam a fektriben, Heti plédám 25 dollár volt, A bosz nem szeretett, azért a következő plédánáli léd off-ot kaptam. Erre egy sztórba mentem a sziszteremhez. Itt gúd tájmom volt. Megtanultam drájvolni és egy szélen vettem egy szekand händ kárét de ekszidentet csináltam, szerencsére volt insurensem. Később a riel észtéttől vettem a korneren egy lotot és építettem egy bangalot szép porccsal és abstézzel, két blokkal tovább nyitottam egy szalont, ice cream-et és jó hom made dolgokat árultam. Jó biznisz volt és egész nap bizi voltam stb...

Ilyen vegyes nyelvet beszél az öregje. Ilyenformán irnak az amerikai magyar ujságok is, A gyermekek pedig éppen hogy csak törik a magyar nyelvet. A szülők otthon egymás közt magyarul

beszélnek, innen ragad valami a gyermekekre is. De a gyermekkel a szülő is angolul beszél. A pájtások szintén angolul beszélnek.

Öt hét alatt, míg a bridgeporti gyermekeket tanítottam, az iskola udvarán játszó gyermekektől véletlenül sem hallottam magyar szót. Csak a „magyar fáther”-rel beszéltek magyarul. De azt is hogyan?

„Fáther, jövíöl velünk next sunday a piknikhez? — kérdi mosolygós ábrázattal a kis Fekete Billy. A másik meg így menti ki tegnapi távolmaradását: „Father, nem tudtam jönni a somer-szkulba. *Kelleti helperezni a kazinomnak a barbersapot fixirozni, mert muffoltak*”. Tóth Tihamér egy helyen tanítja, a nebulókat a nótára: „*Megy a gőzös Kanizsára*” Tudjátok-e mi az a gőzös? Hosszú hallgatás . . . Végre egy gyermek kivágja a definíciót: „Aki a frakkon ménik”. — Tetszik érteni? Ez magyarul van!

A nyelvvel együtt megváltozik a lelkület is. Az első bevándorlók még idegenek. Szívük még magyar. Csak itt-ott akad egy, akinek nagyon jól megy dolga Amerikában, — az hamarabb akklimatizálódik. Sokszor bosszantóan hamar; szegyelnek magyarul beszélni. Máskor komikusan hamar. Ez utóbbi csoportba tartozik az a munkásember is, aki gyermekét *Fórt Dzsuláj-ra* akarta keresztelni, „mert ez a legnagyobb amerikai szent.” Így az öregek. Az itt született gyermekek azonban már nyelvben és szívben is amerikaikak. Az amerikai iskola átgyúrja lelküket. A világháborúban sem éreztek velünk együtt. A szülő nagy németbarát volt, a a gyermek már megesküdütt volna az entente igazára. Még egy kis-reminiscencia, még egy kis kegyelet megmarad az ősi haza iránt, — mint pl. a magyar vendégek new-yorki fogadásánál a Manhattan-operában egy csak angolul tudó fiatal „magyar” ügyvédszavából kicsengett az ősi haza szeretete, — de a harmadik generáció már szívében és nyelvében teljesen amerikaivá lesz és nevét is átstilizálja Jakabról Zsákáb-re, Bélálal Billyre, Reisz-ról Rice-ra s. i. t.

Ugyanez áll a többi népekre is. Találkoztam olasszal és némettel, akiknek angol beszédéből rögtön kiéreztem az olaszt, a németet, de szégyeltek nem angolul beszélni. A magyar, német, olasz templomokban is legalább egy angol prédikáció van angol imával, énekkel; a fiatalok csak angolul szeretnek gyönni . . . Az mondják, hogy még a lengyelek és olaszok fejtik ki a legnagyobb nemzeti ellenállást. De a harmadik generációnál tovább ők sem bírják.

Amerika fiatal óriási Moloch gyomra mindent megemész, feldolgoz, összeolvaszt és a sok nép vegyületéből ma is folytonosan érleli az új tipikus amerikai népfajt, amely Amerikát vallja hazájának, Amerikáért él és lelkesedik és már csak ebben az amerikai levegőben érzi jól magát,

Prosperity!

A szabadság és demokrácia mellett Amerika harmadik büszkesége a prosperitás, a társadalmi *jólét*. Coolidge elnöknek is az a legfőbb kortes jelszava, hogy eddig, soha el nem ért prosperitást élvezett az ország az ő elnökségének első három éve alatt De még nagyobb jólétet helyez kilátásba.

Tagadhatatlan, hogy az amerikai prosperitás nemcsak üres szólam. Hisz egyébként miért tódulna kapui felé az egész világ? Amerikában a munkás átlag jól keres, különösen az otthoni keresési lehetőségekkel összevetve. Egy gyenge keresetű munkásnak *is* megvan a heti 20—25 dollárja, a közepes 30—35 dollárt, a jólkereső 50 dollárt sőt többet is kap egy példára. Egy jóra való cselédlány 70 - 80 dollárt kap havonta, teljes ellátással, külön szobával és fürdőszobával, heti 1—2 szabad délutánnal; hozzá bő ajándék is kijár asszonyától, ha jól viseli magát. A pincérünk a hajón 6 napi szolgálataért 12 dollár *borra valót* kapott a mi asztalunktól (12 embertől). A jó Bob Seurles bizonyára el sem fogadta volna, ha tudta volna, hogy sokunknak *havi pénzfizetése* kevesebb, mint az ő *heti borra valója*.

Ez a jó mód meglátszik az étkezésen. Már a hajón feltűnt az ételeknek az a bőssége, amely nálunk már pazarlásszámba menne. És ez kisért végig egész Amerikában. Hála istennek, nem ismerik azt a szűkösen kimért garasosságot, amelyre mi reá vagyunk utalva. Ha egy magamfajta jövevény betéved egy. élelmiszer-marketre, szemé-szája eláll a sok drágaság és finomság láttára. Az egész világról minden jó falat eljut ide, — mert az amerikai kereset mellett telik a jóra is, nemcsak szűkösen a minden-napi kenyérré.

Más helyen (35—36. 1.) leirtam, milyen kényelemmel vannak berendezve a lakások. Fürdőszoba nélkül nem is szabad már házat építeni. Ha egy új utca nyílik, előbb lefektetik a víz-, villany-és gázvezetékét, az aszfaltjárót és csak akkor kezdenek építeni. És ez nemcsak városokban van így, hanem minden faluban. Vil-

lanyvilágítás, vízvezeték, fürdőszoba, gázfőzés és jó utak nélkül — legalább az Easten (Keleten) — nincs falu sem.

Amerikában még a koldusok is jólétben élnek. Először is Amerikában ismeretlen a koldus-iparnak az az intenzív művelése, mely a mi szomorú kiváltságunk. Egész amerikai utamban alig akadtam kéregető koldusra. De ha már valaki koldulásra adja magát, annak van is látszata, mert pl. New-York 200 utcai koldusának sapkájába évente kb. 1½ millió dollár hullik. Van olyan jó nap, hogy 40 dollárt is keresnek koponyánkint. Egy koldus zsebében 12,385 dollárt találtak, ráadásul még a bankban is volt 8000 dollárja! Egy amerikai lap hozzáfűzi: Elvégre is 20:000 dollár csak koldusság, mert legjobb esetben évi 1000 dollár kamatot hoz. Ezzel pedig semmibe se foghat. Bezzeg nálunk az ilyen koldusság már nagy uraság!

Igaz, a megélhetés igen drága, drágább mint bárhol a világon, de van hozzá kereset is. A háború után az árak itt is jelentékenyen emelkedtek, legtöbb árunál kétszeresére vagy még többre. De a fizetések is hasonló arányban javultak. A gyáros pedig azzal kárpótolja magát, hogy nagyobb teljesítményűvé teszi gépeit. És így az amerikai munkás aránylag ma is jól keres. Amerikában úgy gondolkoznak, hogy *a legjobb üzlet a munkásnak jó bért adni* Mert ha a munkásnak van pénze, akkor a munkások tömege is beálíhat a fogyasztók közé és a fogyasztók táborának növekedése feljleszti az ipart.

És ez a számítás fényesen beválik a technika és kényelem minden vívmányával. Európában felfedezik, Amerikában elterjesztik. Európában csak a legkiváltságosabbaknak jut fürdőszoba, autó, telefon, rádió stb: Amerikában jóformán mindenkinek van. Az egyszerű munkás is meg tudja venni. Mikor az első napokban beléptem egy földim házába, aki egyszerű házmester, fiának az volt a legelső kérdése: Van-e már az ó-kontriban rádió (rádió)? Clevelandban majdnem minden házban van telefon, sokban rádió... Mi még legtöbben nem is láttunk rádiót! Ugyanugy vannak minden új találmánnyal. Amerika a tömegprodukción és az új vívmányok elterjesztésének hazája. Különösen a háziasszonyoknak munkáját könnyíti meg a sok új találmány „Tessék megmondani otthon - biztattak a clevelandiak, — hogy mi már nemcsak villannyal főzünk, mosunk, vasalunk, hanem villannyal seprünk is (vacuum-cleaner)”. Más apró cseprő szabadalmaknak pedig se szeri se száma.

Az *automobilok*

Különösen feltűnő az automobilok elterjedtsége. A kereskedelmi minisztérium kimutatása szerint az egész világon közel 25 millió autó van. Ebből 20 millió az Egyesült államokban van. (Angliában csak 815.957, Franciaországban 735.000, Németországban 323.000). Minden 6 emberre jut egy autó! Ma az építkezés és autógyártás tartja Amerika iparában a lelket. Egyedül Henry Ford saját vallomása szerint 14 millió autót adott ki gyáraiból. Amerikában, a hatalmas távolságok, a városok óriási méretei mellett az autó nem luxuscikk, hanem szükséges forgalmi eszköz. Minden ember, a legtöbb nő is ért a drive-oláshoz. Igaz, hogy az autó-forgalom lebonyolítására New-Yorktól—Sanfranciscóig olyan kiváló, tükörsimaságu aszfalt- vagy betonutak szelik keresztül-kasul egész Amerikát, amelyeken por, sár és döcögés nélkül 50—60 mile-os sebességgel is vigan szaladhat az autó. Egy Sheridan drive-wayn (Buffaló mellett) végighajtani esti világítás mellett 50—60 km-es sebességgel szemet kápráztató élvezet.

Ezek az utak rendszeren olyan szélesek is, hogy 4 autó egymás mellett kényelmesen elfér. De azért különösen városhelyen az utak és utcák alig bírják lebonyolítani az autóforgalmat. Valósággal a forgalom öli meg a forgalmat. Nem csoda, hogy Henry Ford agyában már megérett meggyőződés, hogy Amerikának repülő nemzetté kell átalakulnia; már gyártja is az újtipusu, könnyű repülőket. A nagy torlódás miatt igen szigorú hajtási szabályok vannak. A sebességre, befordulásra, kitérésre vonatkozólag minden pontosan kodifikálva van. Minden szabálytalanságért 25 dollár a büntetés. Ha pedig valaki tiltott sebességgel vezeti gépét, egy-kettőre nyomában van a mótorbiciklis rendőr, — és annyi dollár a büntetés, ahány mérfölddel hajtott. Velünk is kétszer megesett a szégyen és csak Father M. kollárja mentett meg a büntetéstől — lévén a police becsületes „ájris” (ír). Jaj pedig annak a soffőrnök, akinek kocsijában szeszes italt találnak! Nagyobb városokban az utcakereszteződésnél automata színes lámpák állítják vagy indítják meg a kocsisort. A piros lámpa azt jelenti: *Stop* (állj meg). Akkor megáll egy percre a forgalom az észak-déli utcában és mehet a kelet-nyugati keresztutcában; egy perc múlva a sárga lámpa int, hogy *Caution* (vigyázat). Ekkor már a soffőr ereszti a kantárszárát és sarkantyuzza paripáját; egy pillanat múlva jön a zöld fény *Go* (mehet) jelzéssel. Akkor ismét indulhat a sor, a kereszt-utca meg megáll. Egy perc múlva újból megismétlődik a nóta. A kanyarodónál, vonatkeresztezésnél ott a jelzés: *Danger*

Sharp curve! Másutt három fehér kereszt jelzi a halálos kimenetelű balesetek helyét. Mindenütt jelezve a sebesség maximuma. Szóval minden intézkedés megtörténik a balesetek kikerülésére, mégis minden szigorúság ellenére is évenként kb. 75.000 az „accident”-ek száma és abból átlag 20—25.000 a halálos kimenetelű. 1925-ben egy kimutatás szerint pontosan 21,600, a halálos kimenetelű balesetek száma, tehát 12%-kal több, mint 1924-ben. Philadelphiában 5 év alatt 9101 a halott és 24.208 a sebesült. Átlag napi 3 áldozat. A kiállításon egy figyelmeztetés így szól: „*Ma az autók ismét 3 philadelphiait fognak megölni*”.

Mindennek meg kell adni az árát, a fejlett, vagy talán egyoldaluan tulfejlődött technikai kultúrának is. De még ennél is súlyosabb lelki és szociális következményei vannak ennek a nagy módnak, sok vívmánynak, gyorsaságnak és kényelemnek. Abban a sokat hangoztatott prosperitásban egy nagy circulus vitiosus-t látok. És ezt úgy értem, hogy minden új vívmány — új igényt jelent és pedig itt Amerikában nemcsak a tehetőseknek, hanem a nagy tömegnek is. A demokrácia kívánja! Minden ember egyenlő, tehát neki is dukál autó, rádió, szép ruha, uri komfort, csinos szőnyeg stb. stb. És ebbe a sok igénybe feszül a hur. Az izom és ideg hurja. Nálunk elég a kényéért dolgozni; Amerikában többet kell izzadni a módért, — mert az otthoni ruha, a szegényes ház, az egyszerű berendezés itt nem elég; itt lenéznék, ha nem menne a tömeg után. Azért kell olyan keményen dolgozni, sokszor adósságot csinálni; azért kell sokaknak idegzetét agyondolgoznia. Akik otthon hirből sem ismerték az idegességet, itt sopánkodnak, hogy „nörvez”-ek, nem csak ők, hanem gyermekeiknek is átadják ez a szomoru örökséget.

Valóban kérdés, hogy egy adag igazi keresztény egyszerűség közepes móddal nem ád-e több hamisítatlan boldogságot, mint az, amerikai jólét minden kényelmével és autójával, jól jegyzi meg egy magyar lap: Ne beszéljünk prosperitásról, amikor az emberek a dolláért, autóért stb. folytatott harcban elfeljtenek mosolyogni. Tessék csak megfigyelni az embereket az utcán, a villamosban az éttermekben. Ugyan hányan vannak, akiknek az arcán mosoly és igazi boldogság tükröződik vissza?

A jólétnek velejárója

A sport és szórakozás.

Mig nálunk az emberek szabadidejük jórészét a kávéházak füstös levegőjében, boros pohár vagy kártyasző mellett ütik agyon,

addig az amerikai kimegy az Isten szabad ege alá — játszani és sportolni. Vasárnap délután csak úgy hemzsegnek a parkok a sportolóktól. Nemcsak gyermekek footballoznak, labdáznak és tenniszeznek, hanem a felnőttek is. Különösen ha nemzeti labdajátékukat, a *basebal-t* játszik, óriási tömeg nézi, amely egész lelkét beleviszi a játékba. Az egyetemeken is kiváló szerepe jut a sportolásnak. *New Havenben* az oxfordi egyetem mintájára épült híres Yale-egyetem játékterein pl. 25 tenniszpálya van és a versenymutatványok részére olyan amfiteatrum (Bowl), amelyen 90.000 ülőhely van. A Quincy egyetemen egyik földink fiát ingyen tartják és a világerő nem bocsátanak, mert messzekerőnyéken a legjobb labdarugó és mindig dicsőséget szerez az intézetnek. A papnevelő intézetekben is jut idő a testedzésre. A hajón az említett s. louis-i kispap minden versenyben legkiválóbb volt.

Ez a sportolás az amerikaiaknak nemcsak fűszer és a jólét kísérelője, hanem valóságos életszükséglet a gyárok rossz levegőjében végzett kemény munka után.

De az összes sportok közül legjobban imponál az amerikaiaknak a *fájtolás* (fight), azaz boxolás. Amikor a két bajnok nekigyürkőzik és teljes erejével méri a véres ökölcsapásokat ellenfelére, akkor a nézőközönség nemcsak tombol, hanem a szószoros értelmében megvadul: ordít, biztat, helyesel, szid, lélekzet-visszafojtva vár, remél, remeg bőséért vagy a másik ellen. Valóságos tömegőrültség vesz erőt ilyenkor az embereken. Ha Jack *Dempsey*, *Berienbach* vagy *Wills*, a hatalmas néger boxoló fellép, ekkor százezrek tódnak a nézőtérre és minden lehetetlen helyárat kifizetnek. Az impresszárió egy este milliókat szed be, a bajnoknak pedig százazreket fizet egy fellépésért. Egyik lap szellemes képen hasonlítja össze az elnök fizetését egy fájtoló bajnokéval. *Calvin Coolidge*, az elnök, egy évre 75.000 dollárt kap,- tehát percenként 14 centet, ellenben *Berlenbach* a Jack Delanay-val vívott csatában percenként 3,323 dollárt keresett! Hozzá meg *Berlenbach*-ot, a világbajnokot le is győzte Delanay. Történetesen Delanay bridgeporti fiu. Julius 17-én, mikor éjjél után a rádió világgáröpitette, hogy Bridgeport szülötte győzött, még az éjjél olyan tüntetést hevenyéztek tiszteletére, hogy azt hittük, ég az egész város. Másnap este pedig fáklýásmenet, tüzijáték és olyan rakétázás volt a Seaside-parkban, minha legalább is egy győzelmes hadvezér triumfusát ünnepeleék.

Az amerikai jó valuta sok művészt, színészt, énekest is vonzott már ki az újvilágba, de kereset dolgágan a fájtolókkal

csak a mozoszínészek és a táncosnők vehetik fel a versenyt. Az előbbire legklasszikusabb példa a fiatalon kimúlt *Valentino*, akinek egy millió dollár évi jövedelme volt és valóságos bálványa volt az amerikaiaknak, főleg a leányoknak. Ravatalánál az emberek valósággal taposták egymást. 20 lovas- és 160 gyalogos rendőr tartotta fenn a rendet, mégis egy nap 70. sebesülés történt a nagy tolakodásban. Tízezren szoronganak a halottasház előtt. Sokan elájulnak, küztük leányok is, akiknél csipős hagymát találtak zsebkendőjükben, hogy tudjanak „sírní” és így is affektlják nagy gyászukat. Bánki Vilma magyar mozoszínésznő 100.000 dollárra biztosítja a szemét amerikai utja előtt. De a tánc sem lehet rosszabb üzlet. *Mrs Power*, híres amerikai táncosnő is 100.000 dollárra biztosította lábát minden baleset ellen, mielőtt Európai körútjára indult.

A nő.

A sportban a *nők* is kiveszik részüket. Nemcsak a könnyebb, a mi felfogásunk szerint nőies sportokban, hanem az uszásban, a fejesugrásban és más izomerőt fejlesztő gyakorlatban. Leirtam, hogy Ederle Gertrudot „a tenger királynőjét” milyen ovációval fogadták az amerikaiak és németek. A magyar újságok pedig nagyon büszkék voltak rá, hogy magyar leány, *Boczek Róza* a philadelphiai országos versenyen fejesugrásban a 3-ik díjat nyerte. Amerikának ez a sportoló, uszó, fejestugró női típus tetszik. Sőt legujabban már birkózó nők is vannak.

Amerikai erkölcsök

Az amerikai nő nem akar már a „gyengébb” nemhez tartozni. Nem akar a férfiutól függni. A gyárban maga keresi meg kenyerét. Saját lábán akar járni. Különleges udvariasságra vagy lovagiasságra nem tart számot; el sem fogadja, mert annak ára volna, ő pedig jogban és kötelességekben, szellemi és fizikai erőben, teljesen egyenlő akar lenni a férfival. Amikor egy magyar származású tanítónővel erről a különös alakú nő-típusról vitatkoztam, az volt Miss V.-nek utolsó tromfja: „Csak ismerje el, hogy a mai lányok már sokkal okosabbak, mint a régiek”.

Többször eszembe jutott e szó. Okosabbak! Lehet. De hogy sem jobbá, sem kedvesebbé, sem boldogabbá nem teszi őket ez az újfajta okosság, az is bizonyos. Az én európai és keresztén

gyomrom nem tudta bevenni azt a női tipust, mely fiusan vágott hajjal, férfiruhában jár, a férfiuval versenyt edzi a karját, de kevésbé finomítja a lelkét. Ha az amerikaiaknak általánosságban — igazságtalanul is — szemükre vetik, hogy többet törődnek az izomerőfejlesztéssel, mint a lelki kulturával, akkor ez különösen a nőknél elítélendő. Ez a nőietlen viselkedés, ez a fiusodás föltétlenül a női ideál rovására megy.

A keresztény női eszmény hanyatlását lehet csak látni pl. az olyanfajta szépségversenyekben, amilyenek Amerikában szokásosak. A pályázók bathingsuit-ban (fürdődressz) állítják ki szépségüket a bámuló tömeg elé. Akit a jury a város legszebb leányának talál, annak joga van egy évig az illető város nevét viselni: Miss New-York, Miss Bridgeport... Az ilyen szépségkirálynő azután legközelebb fellép a színpadon. A mi kis felszolgáló fiucskánk is arra használta föl egy délutáni kimenőjét és pár centjét, hogy megnézzé Bridgeport szépségét, *Miss Bridgeport-ot*. Gyermekeknek 25 centért mutatja magát; felnőtteknek persze nagyobb az entrée. Este kérdeztük a kisfiut: Beszéltél-e Miss Bridgeport-tal? — Nem, mert azért még külön kell fizetni. — Hát szép ruhában volt-e? — A kisfiu egész természetességgel rávágta, hogy bathingsuitban szerepelt a színpadon.

Amerikában ezen és más hasonló dolgokon (Sweatheart, stb.) senki sem ütközik meg. Pedig lehetetlen az igazi keresztény női ideál devalvációját nem látni benne. Meg is vagyok róla győződve, hogy ezek az ultramodern női típusok nem is azokból a körökből kerülnek, akiknek női ideálja a Legszenőbb Nő, a Szeplőtelen Szüz.

A gyermek

A sport, szórakozás, jómód és amerikai szabadság az *amerikai gyermeket* is másképen faragja, mint a mi egyszerűbb viszonyainkban élő gyermekeket. Az amerikai gyermek eleven. Csupa élet. Á fiuk a footballért mindenre képesek. Mellette birkóznak, boxolnak. Á moziért élnek-halnak. Ha aztán a cowboy-történetet vagy egy fájtolást mutatnak be a vásznan, úgy tombolnak, hogy majd összetörik a székeket. A lányok mind táncosnők akarnak lenni. Órakozi szünetben itt is, ott is mutatják egymásnak a charlestone legújabb figuráit. Nem egy helyen büszkén mutogatta a boldog nagypapa, milyen szépen tud már 3—4 éves unokája táncolni; persze a keresztvetést még nem tudta.

Az amerikai gyermek természetes. Gyomrának és ösztönének nem igen tud parancsolni, igényes, mert telik rá. Ha azt a pénzt összetennők, melyet az amerikai iskolások egy éven át nyalánkságokra, főleg fagyalatra költenek, minden amerikai gyermek felruházhatná vele egy kis európai iskolatársát. Az iskolában nyugtalanok, majdnem féktelenek. Hozzá vannak szokva, hogy otthoni leckét nem kapnak. Az amerikai közfelfogás túlságosan is védi a gyermeket a „megerőltetéstől”. Érthető is, mert a gyári élet ugy is satnya generációt ad. De tulásba mennek annyira, hogy a törvény a gyermeket a szülő ellen is védi. Az amerikai gyermek nem tűr ütést, még az apjától sem. És ha az ütlegerít feljeleníti szüleit, megbüntetik őket. Az iskolában is szigoruan tilos minden testi fenytítés. Természetes, hogy a gyermek tudja ezt, — és visszaél kiváltságos helyzetével.

Az amerikai a gyermeket majdnem bálványozza... A gyermekek mulatságát világért sem szabad rontani. Komoly papi embertől hallottam, hogy a newyorki gyermekek nem egyszer nagy tüzet gyújtanak az utcán — és abban gyönyörködnek. A rendőr látja, vigyáz, hogy baj ne legyen. De nem zavarja multságukat. Ha kell, a tűzoltók is kivonulnak a tüzet eloltani. De ha a nebulóknak tetszik, újból meggyújtják. Különös multsága az amerikai, főleg newyorki gyermekeknek ősszel a szalmakalapvadászás. A szalmakalap t. i. csak október 15-ig utcaképes. Akinek fején ezután szalmakalapot látnak a gyermekek, doronggal lepiszkálják róla, bárki is legyen. És ez ellen nincs védekezés. A rendőr sem engedi. Ez már a gyermekek joga. Az elkonfliskált szalmakalapokat aztán máglyába rakják és az utcán elégetik — a szalmakalapgyárosok nagyobb örömére.

Jaj annak, aki birkózó vagy verekedő gyermekeket szét merne választani. Hadd erősödjenek! Százan is nézik, százan is biztatják, de a világért szét nem választják a két kis hörsögöt. A kis Tempfli Annuska újságolta nekem, hogy egy mama szétválasztotta verekedő fiát partnerétől, — de meg is verték a többi fiuk a mamát, hogy merte rontani élvezetüket.

Érdekes különben, hogy ez a 12—13 éves leányka, aki egy éve került Amerikába, az ő gyermeki eszével mennyire észreveszi, hogy „itt a gyermekek milyen rosszak”. „Tetszik tudni, itt (Cliftonban) a lányok olyan rosszak, mint otthon a fiuk. Hát még New-Yorkban milyen rosszak!”

Persze a mondottak elsősorban a gyári munkások gyermekeire vonatkoznak, akiknek szülei egész nap a kenyér után jár-

nak, — és a gyermeket bizony főképen az utca, a nagyvárosi utca neveli.

Amerikát járó utamban sokat foglalkoztatott egy gondolat, amelyet benszülött amerikaiak is kénytelenek voltak aláírni: hogy az a sokat emlegetett prosperitás, a veljáró igényesség valahogy pogányizüvé teszi az amerikai életet. Vajjon nincs-e benne a prosperitás állandó hangoztatásában, az igényességben és a sport hajhászásban a régi pogány recept. *Panem et circenses?!* Csak egy kicsit bővített kiadásban: jólétet, komfortot és szórakozást .

Nem akarom aláírni annak a német újságírónak kemény ítéletét, akinek meglátása szerint Amerikában minden, csak gyár, forgalom autó és gasolin, — művészet és tudomány semmi; minden csak izomfejlesztés, sport, szenzáció és dollárcsinálás - comfortra, ruhára, táncra, de a lélek — semmi Ez az ítélet tulkemény és igazságtalan.

De másrésről bizonyos, hogy a jólétre való túlságos törekvés az amerikai életnek bizonyos pogány ízt ad. Ennek az igényességnek egyik szomorú, logikus következménye a családi erkölcsök hanyatlása. Hogyan? Hát úgy, hogy az amerikai embernek nagy az igénye. Amerikában egy embernek a maga személyére sok kell! És ha- egy embernek, egy párnak sok kell: jó mód szép lakás, fényes bútor, autó, szórakozás stb. — akkor másnak nem jut. Ha az egész kereset kell a szülőknek, — nem marad gyermekek részére, és azért nem is kell a prosperitás országában gyermek, vagy legalább is mentől kevesebb. Tessék csak számítást tenni. Egy becsületes szegény munkásnak épen amerikai tartózkodásom alatt ikergyermeke született. Első szülés lévén, az anya kórházba kívánczolt. Az orvos elkért 100 dollárt, a szoba ára heti 35 dollár, az ápolónő heti 35 dollár + patika. Hozzá az egyik gyermek meghalt. Ennek koporsója, a bebalzsamozása, ami egy halottnál sem maradhat el, sírhely, temető . . . ilyen igények mellett valóban nem lehet normális családi élet. Szomorúan láttam is, hogy míg az első bevándorlóknál még egészséges családi állapotok vannak, a második generációnál már megállapítható a neo-malthusianizmus. De mikor nyíltan terjesztik! A philadelphiai világkiállításon megbotránkozva láttam, hogy a „*Birth Control Movement*” Amerika minden szép technikai vivmánya mellé kiállítja a kulturnemzeteknek azt a szégyenét, hogy küzd az élet ellen, Teremtő munkája ellen. James F. Cooper, az egylet orvosi vezetője és társai kiállnak irataikkal a kiállítás ponyvájára és népszerűsítik pogány elméletüket — biológiai, orvosi, gazdasági

szociális és gyermekjóléti okokkal magyarázza meg a népnek, hogy nem kell gyermek. Olvasom az indokolást. Minden ízében pogány. A nagyobb jólét, a több kényelem, a nagyobb falat kenyér — és ehhez hasonló okokkal küzd a gyermekáldás ellen. Dr. Krimsby brooklyn-i orvos pedig egy előadásában (aug. 1.6) ezt a dicső kijelentést tette: „Az afrikai és más vad törzsek tagjai megölik az újszülött gyermeket. . . A civilizált népnek nem ölni, hanem a conceptiót megakadályozni kell majd”. Valóban csak borzadni lehet ettől a „civilizációtól”, amelynek magzatgyilkossága csak abban különbözik a vadakétól, hogy fejlettebb technikával végzik; és míg a vadaknál csak szomorú kivétel, addig a „civilizált” népeknél rendszerré válik; míg a vadaknál titokban művelik és bűnnek tartják, a „civilizáltak” nyíltan terjesztik és népszerűsítik.

De ha Amerikában a nagy anyagi javak és azok hajszolása bizonyos pogány bélyeget nyom a külső életre, azon ne csodálkozzunk és nem is vehetjük rossz néven, hiszen az Unió lakosságának körülbelül a fele pogány. Egyesek 40—50 millióra becsülik a meg nem keresztelt emberek számát. De lehet, hogy jelentékenyen több is. Pontos adatot bajos mondani, mert Amerikában az állam nem tartja számon a polgárok vallását. Nem törődik vele. Ez a rengeteg modern pogány, akinek se hite, se Istene, se vallása nincs, hogy ne adna az amerikai életnek pogány ízt? Az amerikai zsidóktól se várhatunk erkölcsöt, hiszen azokat az „üzleti erkölcsök” dirigálják. De mit kívánhatunk a rengeteg protestáns szektától, amelyek csak a katolicizmus negációjában egyeznek meg. Legújabb statisztikák szerint az Unióban 90—100 állandóbb jellegű protestáns szekta van és 500 kisebb, kérész-életű szekta, amelyek évről-évre keletkeznek és amelyek utcasarkokon, tereken, sippal-dobbal toboroznak hiveket.

Ebben a vallási cháoszban és nihilizmusban valóságos oázis a Krisztus egyháza, amely bámulatos arányokban fejlődik és ma kb. 20 millió katolikusával az Unió legnagyobb egyháza és legelső kulturtényezője, amelyre óriási hivatás vár: megkeresztelni és Krisztusi kovászával átgyurni az Újvilágot és magasabb világnézetet, természetfölötti életcélokat adni annak a 120 milliós embertömegnek.

A katolikus egyház Amerikában.

Az amerikai katolikus élet első jellemzője a *nagy aktivitás és gyakorlatiasság*, ahogy egy amerikai volt iskolatársunk mondta: „*Ti odaát sokat irtok és fecsegtek. Mi dolgozunk.*”

Valóban az amerikai papok és szerzetesek sokat dolgoznak egyházukért. Kell is dolgozniuk, mert ők nem ülhetnek bele egy kész plébániába, templomba, iskolába. Nekik még többnyire a szervezés alapvető munkáját kell végezniök. E mellett hiveik nagy területen, szétszórva élnek. Ha nem dolgoznak sokat értük, ha nem tartják össze őket, majd elragadják a nyáját az új vallásalapítók, akik minden utcáson fogdossák a lelkeket, sippal-dobbal könyvvel-pénzzel gyűjtenek hiveket, — vagy a kommunisták.

Elnéztem a *plébániai irodákat*, magyart, németet, irt és lengyelt. Ott ugyan minden a legkomolyabb lelkipásztori munkára van berendezve. Amerikában nem elég néhány matrikula és iktatókönyv! Minden plébánosnak megvan a pontos *census-a*. (Kartothek) hiveiről. Százezres és milliós városokban is mindegyik pontosan vezeti családjainak törzslapját. A plébános kezeli az egyház pénzét. Pontos kimutatást vezet minden család és családtag adományáról. Egyházi jelentéseket küld minden házba és minden lehető módon összetartja hiveit. Telefon, írógép, címzőgép, sokorosító-, pénzolvasógép, — mind segít neki az „*oeconomia pastoralis*”-ban, sok helyen pedig külön irodai kisegítő is van, mert a pap ideje másra kell.

A *templomban* minden pap arra törekszik, hogy hiveinek minél többet adjon és alkalmazkodik a hivekhez. Amerikában azt egészen természetesnek tartják, hogy vasárnaponként minden pap kétszer misézik, hogy mindenkinek módja legyen sz. misére jönni, Épügy magától értetődik ott, hogy minden sz. misén van rövid prédikáció; 10 perc elég, de az el nem marad a kismisében sem, A gyóntatási időket is a hivek szabad idejéhez alkalmazzák. Mindenütt a legszigorubb szabály, hogy szombaton este (átlag ½ 8-9-ig) minden pap gyóntatószékében álljon rendelkezésére hiveinek. Ki sem számítható, mennyi jó származik ennek a szabálynak pontos betartásából. És be is tartják, a püspök pedig ezt legszigorubb ellenőrzi.

Minden plébános pontos *hitéleti statisztikát* köteles vezetni (gyónások, áldozások, keresztelések...), hogy a hitélet haladó vagy hanyatló irányát megállapíthassa.

A hitoktatás sem könnyű feladat Amerikában. Boldog az a plébános, akinek már katolikus iskolája van az áldottlelkű nővérek vezetésével. Mindenütt törekednek is erre. De ahol nincs katolikus iskola, ott bizony nagy fáradsággal kell a kisded nyáját összetereelni és oktatni, — mert az állami iskolákban nincs vallásoktatás.

Emellett a papnak a nép között is sokat kell forognia, hogy megismerje, összetartsa, lelkesítse, áldozatkészségre buzdítsa őket. Pickniket és mulatságokat rendez, egyleteket alakít és vezet, elmegy velük az egyházi épületek bémentjébe kuglizni, játszani. Szóval mindenkinek mindene lesz, hogy mindenkit megnyerjen Krisztusnak.

A nép észreveszi, hogy a pap sokat fárad az ő lelkükért és hogy gyermekeikért adja egész életét. Azért szeretik, megbecsülik az önfeláldozó papot. Atyjuknak tekintik. Nem is szólítják másképen, mint ezen a legszebb papi címen : *Father*. A nagyok és gyermekek messziről intenek és barátságosan köszöntik: *Hallo Father!* A kicsikék utána szaladnak és barátságos kézszorítással (*shake hand*) adják tanujelét ragaszkodásuknak. És gyermeki szeretettel gondoskodnak a fatherről, hogy anyagi gondoktólmenten, teljesen hivatásának élhessen. Lakását nemcsak felépítik, hanem minden bútórral, amerikai komforttal felszerelik. Az amerikai papnak sem bútort nem kell vásárolnia, sem költöztetnie. Az utolsó szék, sőt a tányér, abrosz, evőeszköz is a hitközségé, Ellátásáról is szépén gondoskodnak: a plébános kap szabad fűtést, világítást, átlag havi száz dollár fizetést, 50 dollárt házvezetője számára, azonfelül stólát — és a hivek karácsonyi ajándékát, amelyet a templomba hoznak és ott gyűjtik össze.

Különösen az írek szertik papjukat. A lelküket is odaadnák érte, — mert az ír papok évszázadokon át együtt szenvedtek népükkel katolikus hitükért.

Az amerikai papnak nincs semmije: se földje, se szállója, se párbére, se kongruája, — se irigye, és mégis megvan mindene. Tisztán a hivek szeretetéből és áldozatkészségéből.

Az **áldozatkésztség** az amerikai vallásos élet másik nagy vonása. „*Az európai ember a szívével kalholikus, az amerikai katolikus a szívével és zsebével*”, — mondotta . Szabó János trentoni plébános a magyarok gyűlésén. Amerikában az egyháznak nem öt parancsa van, hanem van egy hatodik is; „Segíts anyagi hozzájárulásoddal fenntartani lelkipásztorodat és az egyházi intézményeket”.

Amerikában nincsen se államsegély, se kegyúr, se püspöki birtok, — de van a katolikusoknak egy mindennél gazdagabb és ki nem sajátítható vagyona: a hivek áldozatkészsége. Ehhez az áldozatkészséghez hozzáadják találékonyságukat, gyakorlati érzéküket és jól szerveztségüket és valóságos csodákat művelnek. Néhány nap alatt milliókat teremtenek elő. Mikor a nyáron megkezdődött a mexikói katolikus-üldözés, a Kolumbuszlovagok néhány nap alatt összehoztak 1 *millió dollárt* az üldözött mexikói egyház javára! Ugyancsak a nyáron a belföldi misszióistársaság nőtagjai 1000 darab 1000 dolláros alapítványt akartak összehozni a diasporákon felállítandó szükségképpel, iskolák számára. Azóta már bizonyára meg is van. A kiüldözött mexikói apácák részére egy gentleman rögtön följánlott 15 acre területet, hogy Philadelphiában telepedjenek le. Hasonló adományok napirenden vannak.

Csak ilyen áldozatkészség mellett emelkedhetnek semmiből olyan intézetek és intézmények, amelyeket a gazdag beneficiumok országaiban is alig találunk: 16 *katholikus egyetem*, köztük olyan; fényes mint a Washingtoni vagy a Notre Dame (Chicago mellett) F. Backer árvaháza, a mundeleini szeminárium, amelyekről már másutt megemlékeztem. Egyedül a clevelandi püspök, Dr. Schrembs a legutóbbi években két olyan intézményt létesített, amely milliókba került. Egyik a gyönyörű szeminárium a legmodernebb beosztással és felszereléssel a város legegészségesebb helyén. A másik meg éppen csodás intézmény : a *parmadale-i árvatelep* egy valóságos árva-falu gyönyörű helyen, egy erdőség közepén egy óra hajtásnyira Cleveland-tól; Itt a kis árvák külön 40 40 gyermeknek épült pavillonokban 1 — 1 sister vezetése mellett irigylésre méltó paradicsomi életet élnek. Szinte megütközünk azon a luxuson és komforton, amellyel a pavillonok berendezvék; — de akik készítették, úgy gondolták az ő jó szivükkel: Hadd legyen egy hely a földön, hol az árváknak is édes az élet Úgy van, de legyenek olyan áldozatkész szívek is, mint egy *Mrs Rose Daly Champion*, akinek nevét egy pavillon falán olvasom. 60.000 dollár költségen ő építtette az egész pavillont.

Ilyenek láttára majdnem hajlandó vagyok elfogadni egy régi amerikai olasz-papnak F. Cattogio-nak entuziasta kijelentését: hogy New-Yorkban több jót művelnek az emberek (helyesebben katolikusok), mint az egész világon.

Ugyanez az áldozatkészség az egyes hitközségeknek is egyedüli vagyona. A hivek centjeikből tartják fenn a papot, egyházfit templomot, iskolát, tanítókat, szóval mindent. Hogy ez nem cse-

kély áldozatba kerül, magától értetődik. Konkrét példaként bemutatam a bridgeporti állapotokat:

A. templomajtókon nyomtatott hirdetés fogad, mely így szól: Ha a Sz. István-egyház szolgálatát igénybe akarja venni, fizetendő: Havi díj 50 cent, székpénz 10 c, persely 5 c: Havonként 4 vasárnapot véve számításba személyenként havi 1 dollár 10 centet tesz ki. Tehát évi 10—15 dollárt fejenként. A székpénzt a kurátorok a templomajtóban szedik, A persélypénzt offeratoriumra. A havi díjat mindenki külön, nevére szóló borítékban hozza el. Minden hitközségi tag kap az év elején 12 db. ilyen borítékot.

De a gyermekek sem maradnak ki. Hogy kicsikoruktól ránevelődjenek az áldozatkézségre, ők is kapnak offera-borítékot és az iskolások miséjén néhány cent adománnyal beszolgáltatják, A gyermek offera is kitesz vasárnaponként 20 —30 dollárt 2—3 —5 centekből! A plébános animálás végett minden héten nyomtatott iven nyugtatja az adományokat. Sokszor elnéztem, hogy a kis legények meghuzódnak egy sarokban és keresik a nevüket; a szülő pedig ellenőrzi hogy az offerára adott pénzből nem került-e a fagyaltosnak.

Ehhez járulnak a rendkívüli offerák: templonbúcsúkor, missziókor, novemberben a megholt hívekért végzendő szentmisékre. Ha pedig a régi fatemplom helyett új templomot vagy iskolát kell építeni, akkor a plébánosnak minden *oconomia pastoralis*-i; ügyességét össze kell szednie, hogy lassankint összehozza a szükséges összeget: gyűjt, buzdít, mulatságot rendez, sorshuzást tart, a bézmentben táncmulatságot is rendeznek, csakhogy összekerüljön a szükséges összeg. Ezekre a táncvigalmakra szellemesen mondják az amerikaiak — hogy Amerikában az ördög is segít templomot építeni. (V. ö. 60.I.) Ilyen rendkívüli alkalmakkor aztán előkerül egy *silent collection* is, — azaz nesztelen gyűjtés is, — ami annyit jelent, hogy tilos a perselybe csengő ércet és pengő ezüst váltópénzt tenni, hanem csak csendes papírpénzt, vagyis csak 1 dollártól felfelé!

Ilyen módon a bridgeporti Sz. István egyháznak 1925 évi bevétele 19,066 dollár és 85 cent volt, — havidíjakból, persely-pénzekből, adományokból, hirdetésekből és mulatságokból. Kiadás 13,699 dollár 96 cent. A bevétel egy részét minden plébánia husvétkor a püspöki hatóságnak tartozik beküldeni az egyházmegyei adminisztráció, szeminárium és többi közös intézmények fenntartására. Kezemben van a hartfordi püspökség elszámolása

a beküldött pénzekről Vannak plébániák, amelyek évenként 3000 dollárnál is többet küldenek be. Így gyűlt össze pl. 1925-ben 83,987 dollár 83 cent. Ez békebeli jó pénzben is közel egy fél millió arany korona, mai valutában pedig *majdnem 17 millió leu!*

De minden áldozatkészség sem volna elegendő ilyen eredmények elérésére, ha nem járulna hozzá *az amerikai katholicizmus harmadik nagy erőssége, a jól szervezettség.*

Ezt a jól szervezettséget főképen 3 dologban látom.

Mindenekelőtt a *hitközségek szervezete* kiváló, egyházas, nem nehézkes és mégis szolid. Amerikában nem választanak egyháztanácsot, hanem a plébános vesz maga mellé két főgondnokot (trusty) és ezek a plébánossal, püspökkel és püspöki helynökkel (5 en) alkotják azt a bejegyzett céget, amely az állami törvények szerint az egyházi vagyont kezeli. Minden év január 15-igbe kell jelenteni az ötös bizottság tagjait. Azonfelül a püspök a plébános előterjesztésére még másokat is kinevez kurátoroknak, akik aztán perselyeznek és a plébánosnak, aki a hitközség egyszersmindenkori pénztárosa, segítenek az egyházi vagyon kezelésében. Ez a rendszer sokkal jobb, mint a mi alkotmányosdink. Végképe a plébános bizonyára jobban tudja, kik arravalók, hogy neki igazi *segítőtársai* legyenek, mint a nép, — amely könnyen helytelenül befolyásolható. Valljuk csak be, a mi egyházatyáink sokszor nem segítőtársai a lelkészeknek, hanem alkotmányos *kölöncök*, akik *ellenére* kell az egyház érdekeit keresztül vinnie. Érdekes: Amerika ugyancsak alkotmányos és demokratikus ország, az amerikai kátholikusok ugyancsak kinyitják a zsebüket, és mégis demokrácia ide, demokrácia oda — az egyház itt érvényesíti azt az elvet, hogy van tanító és tanuló, kormányzó és kormányzott egyház.

A másik előnye az amerikai hitközségi szervezetnek, hogy *minden erő a plébánia körül összpontosul*. Minden egyházi szerv centripétálisan működik. Nálunk nagyobb városokban minden egyesület és minden egyházi társaság, rend és sokszor az iskolák is egy-egy különálló *noli me tangere*. Mindegyik a maga körében szép munkát teljesít, de a saját külön célján kívül igen sokszor nem veszi észre az egyháznak nagy, általános és alapvető szükségait és céljait egy határozott területen; a maga kis circulusait félti sokszor az átfogó nagy érdektől is. Amerikában tudják, hogy az egyházi szervezetnek legtermészetesebb, eleme vagy atomja a *plébánia*, a hitközség. Ide kell össze futnia minden szálnak és innen kellene kiindulnia a közös kommandónak a nagy közös célok elérésére. Itt a férfiszervezetek maguk

plébániák vezetői; a nővérek a plébánia alkalmazottai, az iskolák a hitközség intézményei, az egyetek szellemileg és ha kell anyagilag is sietnek a nagy hitközségi összcélok megvalósítására. Ha új iskola épül, akkor az Oltáregylet siet egy termet a maga külön költségén berendezni, a másik egyesület egy évi bevételeit ajánlja fel és i. t. Ily egyesült erővel lehet nagy célok felé haladni!

A harmadik erőssége az amerikai szervezettségnek az egyesületekben és pedig *a férfi egyesületekben* van. Ezek a meggyőződéses katolikus férfiak vallásos meggyőződésüket nem rejtik véka alá. Nekik nem elég a templomi vallásosság. A Krisztus evangéliumának szeretete az evangélium terjesztésére hajtja őket. A fórumon, a szónoki emelvényen, újságok hasábjain sikra szállnak az egyház jogáért; mint hűséges katonák védik Krisztus jegyesét, szóval, írással és bátor fellépéssel terjesztik Isten országát. Amit különösen a Szent-Név társulat vagy a Kolumbus-lovagok műveinek, keresztény férfiúi bátorság, hithűség, példaadás, gyűjtés és áldozat terén, az nemcsak megható, hanem egyenesen imponáló.

És ebben rejlik az amerikai katolicizmusnak óriási expanzív ereje. És ez jövő fejlődésének titka és hatalmas előrevivője.

Mikor 1634-ben Lord Baltimore az üldözött angol katolikusok élén megállapította Maryland-ot, az általa épített kápolna volt az új gyarmat egyetlen katolikus temploma. Az anglikánok fanatizmusa, főleg Virginiában halálbüntetés alatt-tiltotta katolikus papok megtelepedését. New-York állam még 1700-ban is akasztófát rendelt minden pópista prédikátornak, aki az államba merészkedik, amit Lord Bellamont kormányzó hűségesen végre is hajtott. Mikor a függetlenség kikiáltása után végre 1790-ben Amerika első püspököt kapott *John Carroll* személyében, az egész Unióban 22 pap és 18.000 katolikus volt. Ma az Egyesült Államok területén 15 érsek és 103 püspök van, 17,681 világi- és 6671 szerzetes pappal, 17,380 templommal, 121 szemináriummal (12,595 kispap), rengeteg árvaházzal, kórházzal, iskolával és közel 20 millió katolikkal.

Míg a protestáns felekezetek apró szektákra szétmállottak, addig az üldözött katolikus egyház lett Amerika legerősebb egyháza. Isten áldása kísérte az amerikai papság buzgóságát, a hívek szervezett áldozatkészségét. És ez a két erő fogja a jövőben még nagyobbá tenni.

* * *

Az Amerikai katolicizmusnak nagy jövője van és nagy feladat vár rá.

Szinte magam előtt látom hatalmas fejlődését: mint bajt gyökeret az evangéliumi jó mag Amerika termékeny földjében, hogy szoritja ki a szekták konkolyát, mint terebélyesedik a krisztusi mustárfa. Azután elindul diadalmas hódító útjára: a kereszthez vezetni a civilizáció köntösében járó új pogányok - milliós tömegeket, — akik. a külső, civilizáció minden javával felruházva is oly pogányok, oly üres lelkűek, oly szegény gazdagok. Akiknek a föld javaiból olyan sok jutott, azoknak lelkét megtölteni az evangélium mennyei értékeivel.

Ugy érzem, hogy itt a hittérítés századainak őskeresztény ereje lüktet és alkotni vágyik, — és az egyház elsőszülött gyermekei helyeit lassanként az új katolikus Amerika lesz a Krisztus egyházának támasza, vigasza, büszkesége, leghatalmasabb és legszeretőbb leánya

És ha az evangélium kovásza átgyúrja majd az amerikai milliók lelkét, akkor lesz Amerika szép és boldog ország. Mert ma Amerika jórészt még léleknélküli tömeg: Belé kell lehelni, a keresztény gondolatok éltető lelkét. Ma Amerika, még nem *lelekből* boldog ország. Csak az evangéliumi dús gazdag látszólagos boldogságát élvezi. Avagy boldog-e az a gazdag, aki mint pl. egy vénkisasszony (Cecilia Romain Stinson), 11 ezer dollár vagyonát *macska-menház* építésére adja, hogy abban az öreg és kivert macskák, köztük az ő legkedvesebb lénye, -öreg macskája, menhelyet találjon? Boldog-e az a munkás, aki az amerikai gyárakban sorvad és panaszkodik? Aki Amerika hajszolt életét éli, idegeit öli? A középkor primitív embere sokkal derültebben nézte világot, mint a modern ember minden technikai felkészültségével. Kódexei, templomai csupa derü és mosoly; volt türelme hónapogig is festeni egy miniatúr, évtizedekig farani a gotikus szobrokat és templomdiszeket, századokig emelni hatalmas dómokat. Szóval a lelkét öntötte munkájába — és lelki örömmel kapott a munkából. Azért volt derült, azért volt boldog.

Ha majd a krisztusi hit nagy célokat és nagy gondolatokat ad az amerikai közéletnek, ha abba a hatalmas testbe beleköltözik a keresztény idealizmus éltető lelke, ha a nagy 'pogány a keresztény világnézetben megkeresztelkedik, — akkor lesz igazán szép és lélekben boldog ország Amerika.

TARTALOM.

	Oldal
I. Rész: Uti élmények.	
Parisban — — — — — — — —	5
A kis Teréz városában — — — — — — —	11
Utazás a tengeren — — — — — — —	16
Pillanatfelvétel New-Yorkról — — — — — — —	21
A chicagói kongresszus — — — — — — —	24
Clevelandi napok a földiek között — — — — —	31
Kirándulás Buffalóba és a Niagarához — — — — —	44
A windberi (skalpleveli) szénbányában — — — — —	50
Amerika fővárosában — — — — — — —	54
Bridgeporti hetek — — — — — — —	57
A philadelphiai világkiállítás — — — — — — —	64
New-Jerseyben a honfitársak között — — — — —	73
Utolsó napok New-Yorkban — — — — — — —	78
Hazafelé — — — — — — — — — —	86
II. Rész: Az amerikai élet.	
Free country — — — — — — — — — —	96
A nemzetiségi kérdés — — — — — — — — —	100
Prosperity! — — — — — — — — — — —	104
Amerikai erkölcsök — — — — — — — — — —	109
A kath. egyház Amerikában — — — — — — — — —	114

Nihil obstat.

Carolus Pakocs

censor

Nr. 1644-1926.

IMPRIMATUR.

Szatmárini, die 8. Oct. 1926.

TIBURTIUS

episcopus

Cenzurat: T. Dosa